32
EE8

EESTI POLIITILISE MÕTTE AJALOOST

Valitud artiklid 1987 – 1991

Trkükikoda «Ühiselu». Tel. 1112. 10 000.

EESTI POLITILISE MÕTTE AJALOOST

Valitud artiklid 1987 – 1991

KUSTUTATUD
11. 06. 2026
Viimsi Raamatukogu

Jaan Tõnissoni Instituudi kirjastus
Tallinn 1992

Koostaja Heiki Samel
Toimetaja Anu Saluäär

Käsikiri on läbi vaadatud ja täiendatud redaktsioonitoimkonna (M. Nutt, J. Valge, A. Villem) poolt.

KUSTUTATUD

11. 06. 2026

Viimsi Raamatukogu

© Jaan Tõnissoni Instituut 1992

SAATEKS

23. augustil 1987 algas ja 20. augustil 1991 lõppes Eesti uusima ajaloo etapp, mida võiks nimetada Eesti riikliku iseseisvuse idee taastamise perioodiks. Käesolevasse taaspublikatsioonide kogumikku, mis on sarja "Eesti poliitilise mõtte ajalugu" esimene vihik, on koondatud selle ajajärgu poliitikute ja liikumiste avaldusi, hinnanguid ja seisukohavõtte. Mõistagi on pakutav valik on subjektiivne, sest publikatsioonide arv on väga suur, meid aga piiras ühelt poolt printsiip tekste mitte adapteerida teiselt poolt kasutada antud väike trükimaht. Valiku aluseks on poliitilise mõtte arengujoon alates Eesti ajaloo nn. valgete laikude täitmisest kuni Eesti Vabariigi taastamise vajalikkuse omaksvõtmiseni valdavas osas Eesti ühiskonnas. Kõrvuti saavad sõna erinevate poliitiliste ideede ja liikumiste esindajad. Kommentaarides on püütud vältida hinnanguid ning piirduda faktide ja viidetega.

1987. aasta augustis oli Eestis vaid üks partei - NLKP territoriaalorganisatsioon Eesti NSV-s (EKP). Tema ainus oponent oli Molotov-Ribbentropi Pakti Avalikustamise Eesti Grupp (MRP-AEG), mis koosnes tol ajal peamiselt hiljuti amnesteeritud poliitvangidest (T. Madisson, H. Ahonen, L. Parek, jt.), kes nägid oma esmast ülesannet Eesti ajaloo taastamises. Sügisel 1987 liitus selle suunaga Võru Soltumatu Noortekolonn nr. 1 eesotsas Ain Saarega, kes tõi esimesena miitingul välja Eesti lipu. Laiemalt teadvustas Eesti uuema ajaloo uuesti kirjutamise vajadust Eesti Muinsuskaitse Seltsi (EMS) liikumine (I. Hallaste, M. Laar, T. Madisson, A. Tähiste, T. Velliste jt.) Eesti NSV võimude vastumeelsust EMS tegevuse suhtes näitas selgesti Muinsuskaitseklubide III kokkutuleku ärakeelamine Tarvastus.

1988. aastal sekkus ajaloo- ja päevaprobleemide diskussioonidesse Eesti loominguline intelligents.

Ühiskondliku surve olukorras tekkis EKP-s kolm peamist suunda. Esimestena eristusid EKP ja riigivõimu reformeerimise, majanduse detsentraliseerimist ning ühiskonna (suhtelise) deideologiseerimise pooldajad, keda esindas peamiselt 60-70. aastate komsomolipõlvkond (M. Titma, R. Veidemann, E. Savisaar jt.). Kõrgem partei- ja riigiaparaat (K. Vaino, B. Saul, R. Ristlaan, V. Paulman) jäid endistele jäikadele positsioonidele. Mõned partei- ja riigijuhtidest (I.Toome, A. Rüütel jt.) püüdsid manööverdada, käitudes kord liberaalsemalt, kord jäigemalt: Eesti Muinsuskaitse Selts küll registreeriti, kuid 2. veebruaril 1988 saadeti Tartu rahu aastapäeva tähistajate vastu Tartus verekoerte ja kilpidega varustatud erimiilitsaüksused.

1988. aasta jooksul kujunes välja kaks kindlapiirilist suunda eesti ühiskondlikus mõttes: Eesti Vabariigi taastamise idee, mille kandjaks sai vastasutatud Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei (ERSP), ning rahvuslik-kultuurilise autonoomia ja majanduslik-poliitilise detsentraliseerimise idee, mis viis välja uue liidulepingu kontseptsioonini. Seda suunda esindasid loomeliitude juhatuse ühispleenum ning perestroikat toetava rahvarinde loomine, platvormi koostamine NLKP XIX parteikonverentsile, EKP IX pleenum, Rahvarinde kongress, suveräänsusdeklaratsiooni ja keeleseaduse vastuvõtmine Eesti NSV ülemnõukogus.

Loomeliitude pleenumi ja rahvarine kaudu tuli poliitikasse palju uusi tegelasi ja liikumisi. Ometi ei pooldanud kaugeltki mitte kõik loomingulise intelligentsi esindajad ei pooldanud Eesti kuulumist uuendatud NSV Liidu koosseisu. Ka paljud rahvarinde piirkondlikud organisatsioonid olid eestseisusest märksa

radikaalsematel positsioonidel. Majanduslik-poliitilise autonoomia (suveräänsus NSVL koosseisus, "Isemajandava Eesri" programm jt.) praktilise teostamise taker dumine ning diskussioonid Eesti NSV kodakondsusest viisid Eesti Vabariigi ja tema kodanikkonna õigusliku järjepidevuse idee laiema omaksvõtuni.

Eesti Vabariigi kodanike komiteede liikumine sai alguse 1989. aasta veebruaris ERSP, EMS ja Eesti Kristliku Liidu ühisavaldusest, kuid ühiskondliku kande pinnani jõuti sama aasta suvel. Osa rahvarinde juhtidest asus liikumist toetama, et mitte kaotadaoma pooldajaskonda. Raskesse olukorda sattus EKP, mis ühendas oma ridades liikmeid monoliitse NSVL pooldajatest kuni Eesti Vabariigi taastajateni selle õigusliku järjepidevuse alusel. EKP katsed ühendada ühendamatut, viisid eestlaste massilise lahkumiseni parteist. Et säilitada mingitki osa eestlastest liikmeid, olid EKP juhid sunnitud partei viima lõhenemiseni ja deklareerima organisatsioonilist sõltumatust NLKP-st. Oma populaarsuse tõstmise huvides organiseeris grupp EKP nomenklatuurist rühmituse "Vaba Eesti" ning registreeris end Eesti Vabariigi kodanike komitees.

Eesti Vabariigi kodanike komiteede liikumine kulmineerus Eesti Kongressi valimistega ja Kongressi esimese istungjärgu kokkukutsumisega 1990. aasta 11-12 märtsil. 18. märtsil viidi läbi ENSV Ülemnõukogu valimised kogu Eesti NSV alalise elanikkonna ja NSVL armee osavõtul.

1990. aastal kujunesid välja põhilised erakonnad ja nende ideoloogia. Kui varem võis Eesti poliitilisi liikumisi jagada iseseisvuse pooldajateks või vastasteks, siis erakondade programmid võimaldavad neid liigitada vasak-, kesk- või parempoolseteks. Vaadeldaval perioodil võis vasakpoolseteks lugeda EKP-d, Eesti Sotsiaaldemokraatlikku Parteid, Rahvarinnet, rühmitust "Vaba Eesti" ning Maaliitlik Tsentrumi moodustasid Eesti Maa-Keskerakond, Eesti Liberaaldemokraatlik Partei, Eesti Roheline Liikmine. Parempoolse tiiva moodustasid Eesti Konservatiivne Rahvaerakond, Eesti Kristlik -demokraatlik Erakond, Eesti Kristlik-demokraatlik Liit, Eesti Vabariiklaste Koonderakond, ja ERSP, kusjuures mõne hinnangu kohaselt on ERSP parempoolsete hulgas tsentristlikul positsioonil.

1991. aasta kevadel moodustasid nimetatud viis parempoolset parteid Jaan Tõnissoni instituudi, eesmärgiga edendada aatelist rahvuspoliitilist suunda eesti ühiskondlikus elus.

koostaja

Tiit Madissoni kõne Hirvepargis 23. augustil 1987

Kallid rahvuskaaslased!

Täna on tähelepanuväärne päev ning ühtlasi kurva ja häbistava sündmuse aastapäev.

Nõukogude õigusteadus mõistab rahvusliku suveräänsuse all rahvuse võimutäitust, tema poliitilist vabadust, reaalset võimalust täies ulatuses oma saatust korraldada, esmajoones enesemääramisvõimet, kaasa arvatud lahkulöömise ja sõltumatu riigi moodustamise võime. Rahvuslikku suveräänsust ei saa ära kaotada ega annetada, teda võib ainult rikkuda või taastada.

Kallid kohaletulnud! Lähme ajaloos 48 aastat tagasi. 23. augustil 1939 sõlmiti Saksa Reichi ja Nõukogude Liidu vahel mittekallaletungi- ja koostööleping. Lepingule lisati ülisalajane lisaprotokoll, mis jagas Ida-Euroopa nn. mõjusfäärideks. Stalini režiimi välisasjade rahvakomissari Vjatšeslav Molotovi ja Hitleri välisministri Joachim von Ribbentropi salajaste läbirääkimiste teemaks olid Soome, Eesti, Läti, Leedu, Poola, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina. Salatehingu alusel jäid Eesti, Läti ja Soome NSV Liidu mõjusfääri, Leedu aga Saksamaa hoolde. 28. septembril uue Saksa-N.Liidu sõprus- ja piirilepingu alusel "usaldati" ka Leedu NSV Liidule. Poola oli määratud jagamisele kahe suurriigi vahel. Fašistliku Saksamaa kallaletungiga 1. septembril 1939 Poolale algas II maailmasõda. 17. septembril tungis veristatud Poolale kallale Nõukogude Liit. Poola jagati kahe suurriigi vahel. Nn. "Poola kampaania" ajal nõukoguse vägede kätte langenud 10 000 Poola ohvitseri mõrvati Stalini käsul Smolenskimaal märtsis 1940. See fakt on poolakate jaoks praeguse Nõukogude riigijuhi M. Gorbatšovi loal ja heakskiitmisel avalikustatud ka Poola ametliku pressi kaudu. Aga kuriteod meie - eestlaste, lätlaste ja leedulaste - vastu? Millal avalikustatakse need?

28. septembril 1939 sõlmiti Eesti Vabariigi - kelle sõltumatust Vladimir Lenin garanteeris 1920. a. Tartu rahulepinguga igavesti - ja Stalini-aegse NSV Liidu vahel vastastikune koostöö- ja kaitseleping. Kuu aja pärast toodi Eestimaale 25 000 nõukogude sõjaväelast. Nemad pidid meid kaitsma arvatava Saksamaa kallaletungi eest. Veel aasta möödudes 1940. aastal, jõi Stalin ühel vastuvõtul "Suure Saksa Juhi - Führeri" terviseks. Kuu aega enne Eesti-Nõukogude lepingu sõlmimist oli aga meie kodumaa saanud peenrahaks suurriikide vahelises tehingus. Seilised on ajaloolised faktid. Selline on väikerahvaste saatus.

21. juunil 1940 moodustati NSV Liidu ultimaatumi alusel Eestis uus valitsus. Mõni päev varem marssis Eestisse sisse veel nõukogude vägesid. Eesti valitsus ei olevat ausalt täitnud kokkuleppeid NSV Liiduga, vaid haudunud koos kahemiljonise elanikkonnaga Lätiga ja kolmemiljonise Leeduga kallaletungiplaane NSV Liidu vastu.

Nüüd räägitakse palju "valgetest laikudest" meie lähimineviku ajaloos. Need "laigud" tuleb ükskord täita! Kes neid aga täidab! Gustav Naani taolised ajaloolased, kes viiekümnendate (pikk aplaus, "Braavo!"-hüüded) algul meie ajalugu ümber kirjutasid? On hakatud ka rääkima omal ajal tehtud vigadest, isegi stalinistide kuritegudest. Kahtlemata on see suur samm edasi, mis sai võimalikuks ainult tänu Mihhail Gorbatšovi poolt alustatud demokratiseerimisprotsessile (pikk aplaus). Kas aga avaldatakse täielik tõde kogu mitmekümneaastase Stalini-perioodi kohta? "Tõde ei saa olla poolik, nagu ei saa ka rasestuda poolikult" (aplaus, naer) - nii ütles üks vene literaat.

Seni räägitu ja kirjutatu puudutab stalinliku kliki kuritegusid "ausate ja tulihingeliste kommunistide" vastu, kes langesid teenimatute repressioonide

ohvriks. Kas teised, nn lihtsad inimesed, kes ei kuulunud kp-sse, ei väärt seda, et neist räägitakse, et nende mälestust meenutatakse? Kui palju kaotas meie rahvas oma poegi ja tütreid ajavahemikul 1940-1953? Neid arve pole tänini veel ametlikult avaldatud.

Massilised arreteerimised Eestis algasid juba juunis 1940. Kuni 7. augustini oli arreteeritud 7043 inimest. Neid peeti uue võimu vaenlasteks ja iseseisva Eesti Vabariigi pooldajaiks. Millega seda suurt arvu võrrelda? Nn "kodanliku diktatuuri" ajal, nagu praegu nimetatakse iseseisvat Eesti rahvusriiki, oli 20 aasta jooksul 968 poliitvangi - 27 korda vähem, kui heideti vanglaisse ja saadeti koonduslaagreisse kahe esimese nõukogude kuu jooksul.

14. juuni 1941 oli eestlastele ja teistele Baltimaade rahvastele mustaks päevaks: Siberisse küüditati Eestist 10 156 inimest. Mehed lahutati naistest ja lastest. Neist jõudis pärast sõda Eestisse tagasi umbes 3000 inimest, ülejäänuile sai Siber hauaks. Nüüd on hakatud kirjutama, et olla tehtud "vigu" ja et ära oldi saadetud ka süütuid ja et Eestisse olla alles jäänud neid, kellele nõukogude võim ei olnud meelepärane. Memuaarteoseid lugedes võib aru saada, et Stalin ei uskunud kuni viimase minutini, et tema äsjane liitlane võiks talle kallale tungida. Meie ajaloolased ja muud ideoloogid nimetavad aga 14. juuni aktsiooni "tagala puhastamiseks" enne fašistliku Saksamaa kallaletungi. Selline põhjendus ei ole veenev.

Algas sõda. 1941. a. suvel Eestis mobiliseeritud 33 303 meest koos Territoriaalkorpuses võidelnud meestega saadeti Arhangelski-, Permi- ja Tšeljabinskimaa raielankidele. Aastapikkune üliraske töö ja näljapajuk viis nii jändiku eesti meestest hauda. Miks ei saadetud mobiliseeritud eestlasi, mil igaüks tääk nii hinnas, kohe, 1941. aastal, rindele, vaid lasti kõngeda raielankidel?

Eestis algas fašistlik okupatsioon. Fašistliku terrori ohvreiks langes Eestis aastail 1941-44 kümneid tuhandeid paljudest rahvustest inimesi, nende hulgas ka palju eestlasi. Kloogal, Kalevi-Liival, Tartu tankitõrjekraavis, Viljandi järve ääres ja mujal on püstitatud monumendid mõrvatuile. Me mälestame täna ka neid. Nad on totalitaarse riigi ohvrid. Stalinismi terrori ohvreile seni mälestusmärgid kahjuks puuduvad. Seetõttu olimegi me täna siin, nutva Linda juures, kes leinab oma Kalevit. Linda sümboliseerib Eesti ema.

1944. a. augustist 1945. a. septembrini mõisteti Eestis 373 eestlast surma ja 2078 pikaks ajaks sunnitöölaagerisse. 1945. a septembrist 1953. a aprillini saadi 10-25-aastase karistuse 3796 inimest. Uued ešelonid liikusid itta - Siberi ja Komi hävituslaagreisse.

1944. a. põgenes Läände umbes 70 000 eestlast. Ei olnud ju kaugelt suur osa põgenikest end kompromiteerinud koostööga sakslastega. Ajas hirm. Kartus, et kordub sama, mis 14. juunil 1941. Paraku sama korduski ja hoopis suuremas ulatuses kui 1941. aastal...

24. märtsil 1949 küüditati Siberisse eesti kodudest 63 796 inimest. Alles hiljuti nimetati seda aktsiooni meie rahva vastu "kulakluse kui klassi likvideerimiseks". 20 000 eesti talu jäi tühjaks.

Tuleb tõsiselt kahelda ideaalides, kui nende nimel on valatud nii palju verd ja põhjustatud nii palju kannatusi.

Rahval, kes ei tea ega mäleta oma ajalugu, ei ole tulevikku (pikk aplaus). Hitlerlaste kuriteod inimsuse vastu on hukka mõistetud ja mõrvarid saanud teenitud karistuse. Luuletaja August Sang kirjutas:

"Maailmas midagi ei muutu, kui meie midagi ei muuda.
Sa tegema pead kõik, mis suudad, ja isegi kui suurt ei suuda."

Me peame ausalt avalikustama oma rahva ajaloo. Palju tuleb sealjuures ümber hinnata. Kõik kuriteod inimsuse vastu tuleb otsustavalt hukka mõista. Stalinlikud tiimukad, kellest paljud saavad praegu personaalpensioni, tuleb kohtu alla anda! (Väga pikk aplaus. "Braavo!"-hüüded.) Ainult siis me võime olla kindlad, et kõik see jälle kunagi ei kordu.

Molotov-Ribbentropi pakti 23. augusti 1939. aasta salatehing tuleb avalikustada! (Aplaus.)

MRP-AEG infobülletään, nr. 1 - 1987, lk. 3-5.

Peale aplausi andis Tiit Madisson sõna kahele teisele endisele poliitvangile, Heiki Ahonenile ja Erik Udamile, ning Willy Roodale Pärnust.

"Raadiohäälte" taktikepi järgi

23. augustil toimus Tallinnas Hirvepargis kogunemine, mille olid inspireerinud "Ameerika Hääl", õõnestusraadiojaamad "Vaba Euroopa" ja "Vabadus", samuti väike grupp varem Nõukogude-vastase tegevuse eest süüdimõistetud isikuid eesotsas T. Madissoniga. See spektaakel, mis mängiti nende poolt maha Nõukogudevastase stsenaariumi järgi, tõi kahjuks kokku mõnisada uudishimulikku. Provokatsioon oli ühitatud Nõukogude-Saksa 1939. aasta mittekallaletungilepingu allakirjutamise aastapäevaga.

Kokkutulnud seadsid kahtluse alla lepingu õiguspärasuse ning tõlgendasid selle mõningaid sätteid demagoogiliselt, kodanlik-natsionalistlikelt seisukohtadelt. Spekuleerides eestlaste rahvuslike tunnetega, panid nad lilliLinda kuju juurde. Selle aktsiooniga püüdsid provokaatorid moonutada Eesti töötajate revolutsioonilist minevikku, heita sellele varju, mustata Nõukogude võimu.

Võimalik, et selle lepingu aastapäeva oleks ehk pidanudki tähistama, juhul kui ürituse organiseerijad oleksid näinud selles üllaid eesmärke.

Aga nimelt: esiteks, kui nad oleksid näinud lepingus meie riigi järjekindlat rahupoliitikat, kui sel hetkel ainuvõimalikku akti, mis lükkas sõja fašistliku Saksamaa ja Nõukogude Liidu vahel kaugemale, kui taktikalist kilpi Nõukogude valitsuse käes, mis ei võimaldanud Saksamaal kasutada kodanliku Eesti territooriumi platsdarmina sõjaks NSV Liidu vastu;

teiseks: kui kogunemise korraldajad oleksid rõhutanud, et 1939. aasta leping sisaldas konkreetseid positiivseid momente ka eesti rahva jaoks. Eeskätt seda, et loodi võimalus lükata kaugemale Eesti territooriumi vallutamine fašistliku Saksamaa poolt, millele oleks järgnenud vältimatu arveteõiendus elanikkonna selle osa kallal, kes toetas ühelt poolt heanaaberlikke suhteid Nõukogude Liiduga ning teiselt poolt astus välja Eesti fašiseerimise vastu.

Ei mainitud ka seda, et Nõukogude vägede kohalolek meie territooriumil mõjus kaudselt ka asjaolule, et Eesti fašismimeelne valitsus kukutati rahulikult, ilma verevalamiseta, et kehtestati rahvavõim.

Kogunemise suunitlus oli aga hoopis teine. Teatavasti hakkasid meie vaenlased valmistuma selleks kogunemiseks juba ammu. "Raadiohääled" edastasid viimasel ajal otseselt instruktsioone, kuidas on vaja valmistuda niisugusteks aktsioonideks Baltikumis, moonutati samuti Nõukogude riigi sõjaeelsete aastate eesmärke ja poliitikat, esmajoones Nõukogude-Saksa mittekallaletungilepingut, millele kir-

jutati alla 1939. aasta 23. augustil. Sealjuures on ignoreeritud konkreetseid ajaloolisi tingimusi, seda pinevat sõjalis- poliitilist olukorda, mis oli kujunenud Euroopas 1939. aastal.

Meie vaenlased, nagu märkis oma ettekandes NLKP Keskkomitee 1987. a juunipleenumil M. S. Gorbatšov, teevad peapanuse sellele, et "demokratiseerimise ja avalikustamise protsesse ära kasutades sokutada meile vääreesmärke ja kahtlikke väärtusi, külvata meie inimestesse kahtlust partei poliitika, uutmiselu ja meie olukorra parandamisele viiva kursi õigsuses ja siiruses".

Kui keegi arvabki, et ta suudab neid eesmärke saavutada, siis ta eksib rängalt. Eesti rahvas, kes on koos meie maa teiste rahvastega läbi teinud kolm revolutsiooni, ei lase end valitud teelt kõrvale tõugata.

(ETA)

"Rahva Hääl", 25. august 1987

Sellele anonüümsele artiklile järgnes mitmeid printsipiaalseid seisukohavõtte. EKP KK propagandaosakonna juhataja kohalt partei häälekandja "Rahva Hääl" peatoimetajaks suunatud Toomas Leito nimetab oma pikemas artiklis "Kes teilib muusika" ("Rahva Hääl", 25. august 1987) raadiojaamade "Vaba Euroopa" ja "Ameerika Hääl" juhte LKA agentideks. M. Nikluse, E. Tarto, M. Kiirendi jt. kaastöösid neile raadiojaamadele nimetatakse luureandmete edastamiseks, suhtlemist väliseesti rahvuslike tegelastega (kes kõik on loomulikult LKA agendid) luurevõrgu osalemiseks . "--- Lugejal võib tekkida põhjendatud küsimus: kas tasub üldse nii räpasest köögipoolest kirjutada. Sellega ei saa ju ära hoida järjekordse Nõukogudevastase menüü kokkuklopsimist. Kirjutama peab ja mitte ainult seepärast, et läänerükides leidub veel piisavalt Nõukogude vastaseid elemente. Just on sellest, kuidas kogenematu, ent armistunud hingega inimene võib sattuda välismaiste rahahimuliste antikommunistlike intrigaanide õnge. ---" EKP propagandaametnik P. Sookruus oma artiklis "Mõtlemine on raske, kuid väga vajalik tegevus" ("Rahva Hääl", 29. august 1987) võrdleb Eestit 1987. aastal Poolaga 1980-1981. aastail ning leiab: "--- Kuhjunud vead ja Rahva-Poola juhtkonna valearvestused soodustasid omakorda valitsusvastaste, sotsialismivaenulike jõudude aktiivsuse kasvu. Küllalt levinud ideoloogiline muretus avardas rajataguste raadiohäälte mõjuvälja veelgi, võimendas nende toimeefekti. Järgnesid kõigile juba teada sündmused 1980-1981. aastal. --- Poolas, nagu varem Tšehhoslovakkias ja mujal said nende öönestusplaanide autorid vastu näppe. Kohe asuti otsima uusi adresaate, uusi tööpõlde sotsialismimaades. Paljutahuline uuendusprotsess, selgelt nähtav demokratiseerimine ja avalikustamine Nõukogude Liidus on meie ideoloogilised oponendid ilmselt kiusatusse viinud. Tekib tahtmine veelkord üritada. Ehk jätkub mänguruumi ja tänulikke jüngreid. ---"

1992. aastast kannab Eesti Raadio "Vaba Euroopa" ja "Ameerika Hääle" saateid üle oma III programmis. P. Sookruus on Eesti Raadio direktor.

Jutuajamine EKP Keskkomitee sekretäri Rein Ristlaanega

Kas ei ole karta, et nüüd, mil 1939. ja 1940. aasta sündmused on sattunud "häälte" ja temaga kaasalauljate huviorbiiti, hoidume edaspidi oma käsi selle "kahtlase" teemaga üldse sidumast? Või, vastupidi, oleks hoopis õigem astuda mudissonide - parekitega avalikku dialoogi?

On selge, et Nõukogude-vastaselt meelestatud inimesed püüavad demokratiseerimist ära kasutada oma huvides. Taktika on neil ajakohane: avalikult mõjutada rahvahulki. Mida teeme meie? Kahjuks püsib meie propagandatöö paljuski stampide küüsis. See on otseselt ka EKP Keskkomitee, tema ideoloogiatalituste süü.

Keelatud teemasid ei tohi kujuneda, küll peab ideoloogiliselt märksa mõjusamaks muutuma keerukate probleemide käsitlus. See aga nõuab mitte ainult publitsistlikku julgust, vaid ka sügavat teaduslikkust. Arvan, et lähemad aastad annavad meile palju uusi, endistest põhjendatumaid seisukohti sotsialismi arenguloo dialektilisemaks mõistmiseks, sealhulgas muidugi 1940. aastate kohta.

Mida aga arvata väitlusest ajaloo "valgete laikude" ümber? Öelgem otse: ajalugu ja meie kõige raevukamaid oponente tegelikult ei huvita. Eesmärgid, mis nad on endale seadnud, on puhtalt poliitilised. Poliitika pole aga kunagi olnud suunatud minevikku; minevikku võidakse üksnes kasutada oleviku, antud juhul meie poliitilise süsteemi ründamiseks. Teiste sõnadega, dialoogi tahetakse püstitada küsimuses: kas ja kuidas likvideerida nõukogude võimu Eestis? Nagu juba öeldud, selle küsimuse üle me küll ei diskuteeri.

23. augusti üritust Tallinnas on nimetatud provokatsiooniks, provokatsiooniks kogu perestroika-poliitika vastu. Tõenäoliselt provotseeriti sellega mitte ainult noori, kes oma naiivsusest Hirveparki kogunesid, vaid ka neid konservatiivseid inimesi, kelle arvates demokratiseerimisprotsess on läinud lubamatult kaugele ning kes ainult ootavad ajendit selle protsessi pidurdamiseks.

Jah, provokatsioon oli laiahaardelisem, kui esialgu paistab. Perestroikat pidurdada provokaatorid aga muidugi ei jaksa. Tõsi, meie vabariigi elanikud, eriti aga kommunistid, peavad juhtunust järeldused tegema. Peame mõistma, et demokraatia ei ole anarhia, et ka tõeline demokratiseerimine saab olla üksnes targalt juhitud, ja et meie ühiskonnas on ja jääb juhtiv osa - see on konstitutsiooniski kirjas - Kommunistlikule Parteile. Meie, kommunistid, peame õppima hoopis resoluutsemalt oma tõe eest välja astuma, oma põhimõtteid argumenteeritumalt ja veenvamalt esitama. Peame ikka ja jälle tasakaalukalt selgitama kõikidele töötajatele, eriti aga noortele meie ühiskonna ümberkorralduste olemust ning seda, et järkjärgult leiavad lahendust ja vastust kõik tänased probleemid, ka "valged laigud" mineviku hindamisel.

Hirvepargis juhtunule reageeringuid lugedes jääb ehk mõnele mulje, nagu oleks nõukogude võim 23. augustil Tallinnas rippunud juuksekarva otsas. Kas kogupaugud tagantjärele on ikka vastavuses toimunu kaaluga? Vähemasti "Edasi" posti põhjal saame väita, et tunduvale osale eestlastest ei lähe Hirvepargis rahapeetu üldse korda - nad on sellest lihtsalt üle. Võibolla tekitame selle teema kampaanialiku üleskruttimisega ise vildakaid arusaamu?

Peame alles õppima ideoloogiatööd uut moodi tegema. 23. augusti kogunemist ei maksa muidugi ülehinnata, kuid seda ei tohi ka alahinnata. Artikleid on kuhjunud tõesti palju, ent meieni jõudnud vastukajade põhjal võib väita, et inimesed loevad

neid materjale suure tähelepanuga. Loomulikult on avaldatule tulnud üsna erinevaid hinnanguid. Päris ühest mõistmist ei saa loota ka väljaspool meie vabariiki. Igaühele ei suuda selgeks teha, et valdav enamik Hirveparki kogunenutest pole kaugeltki Nõukogude-vastased. Mäletame ju, kuidas saksa fašiste teeninud eestlaste kuriteod Suure Isamaasõja ajal Pihkvamaal andsid paljudele seabsetele lihtsatele inimestele pikaks ajaks põhjust umbusaldada kogu eesti rahvast - märk jäi külge. Oleks väga kahju, kui mingi halb märk hakkaks häirima näiteks meile nii vajalikku ja nii hoogsalt esile kerkinud ühiskondlikku muinsuskaitseliikumist. Kahjuks on aga just selle liikumise varju end sobitanud mitmed meie ideoloogilised vaenlased. Raske on seletada, kuidas sai Pärnu muinsuskaitseklubi eteotsa vähese haridusega Madisson, tänaseks juba emigrant, kes "pidulikult" kuulutas ja kuulutab vist praegugi end esindavat kogu eesti rahvast, kuigi ise selle rahva hiilgast jalga lasi ... Meie kultuurile väga tähtsa muinsuskaitselliikumise käekäik peaks senisest tunduvalt rohkem pälvima parteiorganisatsioonide ja kohalike nõukogude tähelepanu ning leidma neilt tegusat toetust. On ju meil värskelt teada, kuidas õilsate eesmärkidega sündinud "Pamjatist" kujunes ehtne mustasajalaste organisatsioon.

Siiski on ka rahvusküsimuses tahke, mida üksnes majandushoobadega ei ravitse - paljuräägitud kakskeelsus, näiteks.

Hoolimata vastuväidetest ja kriitikast jään ikkagi veendumusele, et eesti koolide lõpetajad oskavad halvasti vene keelt. Ka tartlased. Niisama selge on muidugi ka, et lubamatult halvasti oskavad vene koolide lõpetajad eesti keelt. Tuleb ükskord tõsiselt tegutsema hakata ning eesti keele õpetamine vene lastele ära korraldada. Ja mitte ainult lastele. Kas kõik vene filoloogid TRÜ-s oskavad eesti keelt? Vastake ise. Kui vastate eitavalt, siis tunnistate, et ka ülikoolis on eesti keele õpetamine mittepõhirahvusest üliõpilastele halvasti korraldatud. Edasiminekut mingil määral muidugi on - näiteks tänavu jõudsime esmakordselt (ühtlasi esimestena Liidus) nii kaugele, et kõrgkooli (TPedI) lõpetasid esimesed eesti keele õpetajad vene koolidele. Tõsi, vaid 6, kuid algus on ikkagi tehtud.

Kakskeelsuse nõue meil tuleneb otseselt elu vajadustest. Kahjuks oleme seda seni ebapiisavalt praktikasse rakendanud (eriti teenindussfääris!), ja ka teoorias ei ole veel päris ühest mõistmist. Mõnigi kord on kakskeelsuse nõuet tõlgendatud kui püüdu venestamisele, eesti keele kasutamisvõimalste piiramist. Muidugi on selline tõlgendamine põhimõtteliselt väär. Minu meelest tegi siin karuteene ka ajakiri "Vikerkaar", esitades materjali kekskeelsusest ideoloogiliselt sedavõrd ähmaselt, et osa lugejaid (ka väljaspool meie vabariiki) võis sellest aru saada kui otsesest vene keele vastasest avaldusest. Olen valmis arvama, et artikli autor ise ei soovinud seda. Kahjuks on subjektiivne tahtmine üks, objektiivne tulemus teine asi.

Eesti keele kasutamisvõimaluste piirangute (mida muidugi olla ei tohi!) pärast muretsejad on laiendanud oma mure eesti rahva püsivusele üldse. Direktiivorganid on viimasel ajal võtnud vastu mitmeid demograafiasituatsiooni parandada aitavaid otsuseid, kuid pikem samm on eesti rahva psühholoogias veel astumata, sündivus endiselt madal. Tasapisi eestlaste arv siiski kasvab, aastal 2000 peaks Eestis elama ligikaudu miljon eestlast. Nii et väljasuremise jutt on küll kohatu.

Mart Kadastik

"Edasi", 22. september 1987.a.

See on väljavõte ühest tüüpilisest avalikustamise ja demokratiseerimise stiilis intervjuust. Tuleb rõhutada, et ajaleht "Edasi" püüdis endast luua eesti liberaalse ajakirjanduse eestvedaja kuju.

Ettepanek: kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele

NLKP Keskkomitee 1987. aasta juunipleenumi otsustest on innustust saanud ka nõukogude ühiskonnateadlased. Esitatakse uusi ideid, otsitakse mittetraditsionilisi lahendusi. On aeg teha seda ka meie vabariigis, et viia Eesti NSV-s paremini ellu NLKP XXVII kongressil seatud sotsiaalsed eesmärgid: avada täiel määral koduvabariigi majanduslik, sotsiaalne ja intellektuaalne potentsiaal.

Majandusprobleemid meil on üldtuntud, mistõttu käesolevas artiklis neil pikemalt ei peatuta. Mitmed põhimõtted, millele viimastel aastakümnetel oli rajatud territoriaalne majanduskorraldus, on end ammendanud ja töötavad kiirendusele vastu, olles pidurdusmehhanismi oluliseks osaks meie maal tervikuna. On täiesti ilmne, et nii looduslikud ressursid, majanduspotentsiaal, sotsiaalsed kui ka kultuurilised tingimused erinevad meie maa eri piirkondades.* Ühesugused meetmed annavad nii erinevates oludes täiesti erinevaid tulemusi. Meie vabariigil *on potentsiaali ja ka kohustus selle rakendamiseks, et teostada uuenduspoliitikas isemajandamist regionaalsel tasandil, kus see on kindlasti tulemuslikum kui tootmisharuti.

Mida siis teha? Teadlaste mõtteväljas on praegu küsimus sellest, kuidas moderniseerida majanduse piirkondliku juhtimise mehhanism. Kuidas tagada kohalike (vabariiklike) huvide ühitamine üleliidulistega, et võidaksid mõlemad? Kuidas paremini ära kasutada kohalikke võimalusi elatustaseme tõstmiseks? Radikaalne uuendus oleks Eesti NSV üleviimine täielikule isemajandamisele (s.h. enesefinantseerimisele, - varustamisele ja -juhtimisele). Vajadus sellise uuenduse järele tuleneb objektiivselt ja loogiliselt praegusest olukorrast ning on sobiv arengutee kiirenduskursi elluviimiseks ja pidurdusmehhanismi likvideerimiseks.

Isemajandamisele üleminekuga seatakse eesmärgiks:

- tööviljakuse järsk suurendamine inimeste ettevõtlikkuse vallandamise ja tööjõu ratsionaalsema kasutamise kaudu.
- kvaliteetsete ja konkurentsivõimeliste kaupade tootmine, et teenida vahendeid elatustaseme silmnähtavaks tõstmiseks.
- töökultuuri parandamine, kaadri kvalifikatsiooni tõstmine, inimeste töökuse ja peremehetunde taastamine.
- tootmise kaasajastamine, teadusmahukate ja uuel tehnoloogial põhineva tööstuse ja põllumajanduse moderniseerimine ulatusliku rahvusvahelise koostöö kaudu, eksporttoodangu ja importkaupade nomenklatuuri laiendamine.

Alustada ei tule tühjalt kohalt.

Kasutatakse riikliku ettevõtte seaduse põhimõtteid, rakendatuna liiduvabariigis kui tervikus. Kulutused kaetakse saadavate tuludega, kusjuures tulud ja ostuvõime sõltuksid meie kaupade nõudlusest üleliidulisel ja maailmaturul.

Arvestatakse sotsialismimaade kogemusi majanduse ümberkorraldusel, ideid on saadud suletud majandustsoonide loomisest Hiinas, samuti majandusmeh-

* Meie maa all mõeldakse N. Liitu. - Toim.
* meie vabariigi all mõeldakse Eesti NSV-d. - Toim.

hanismi täiustamisest Ungaris ja Bulgaarias. Hiinas on näiteks loodud eksporttoodangu valmistamise, välismaise tehnika ning kapitali kasutamise kindlad piirkonnad. Seal on eraalgatusel ja väliskapitalil suhteliselt lai tegevusväli. Majanduslik suhtlemine nii Hiinas kui ka Ungaris toimub vabaturu põhimõttel, lähtuvalt nõudmise ja pakkumise vahekorrast.

Võetakse üle rahvamajandusnõukogude perioodi majandamise ja juhtimise põhiprintsiibid. Tolleaegne tööstuse ühtse juhtimise praktika oleks ka praegu õige tootmisprotsessi korraldamisel meie väikeses liiduvabariigis. Jääks ära vajadus killustada tootmine paljude erinevate ametkondade vahel.

Millised võiksid olla uue majandusmehhanismi põhijooned täielikule territoriaalsele isemajandamisele üleviidud Eesti NSV-s?

1. Majanduse juhtimise ja planeerimise aluseks on väärtusseaduse arvestamine ja kaubalis-rahalised suhted.

2.Eesti NSV territooriumil paiknev majandus on Eesti NSV alluvuses. See kehtib ka raudtee, merelaevanduse ja praegu üleliidulises alluvuses olevate ettevõtete kohta. Majanduse struktuur korraldatakse ümber, et tagada eelisareng nendele valdkondadele, mis põhinevad eeskätt kohalikul ressursil, on meile majanduslikult kasulikud, kultuuriliselt vastuvõetavad ja majandamise traditsioonidega kooskõlas.

3.Kaubavahetus nii NSV Liidu teiste liiduvabariikide, kraide ja oblastitega kui ka välisriikidega toimub turu kaudu ning on rajatud tootja ja tarbija otsesidemetele.

4. Võetakse kasutusele konverteeritav rubla kui rahvusvaheliselt aktsepteeritud arveldusvahend. Selle abil toimuvad ka kõik arveldused NSV Liidu teiste piirkondade asutuste ja ettevõtetega.

5.NSV Liidu eelarvega on suhetes vabariik kui tervik. Vabariigi maksed üleliidulisse eelarvesse kehtestatakse NSV Liidu Ülemnõukogu poolt pikaajaliste normatiivide alusel. Üleliidulisest tööjaotusest võtab Eesti NSV osa eeskätt valuutatulude suurendamise kaudu, Eesti NSV eelarve tulude formeerimiseks kujundatakse eri maksusüsteem. Kohalikud eelarved lahutatakse vabariiklikust eelarvest.

6.Täielikule isemajandamisele üleminek viiakse läbi kogu territooriumil ja kõigil majanduse juhtimise tasanditel. Isemajandussuhetele rajatakse ka koostöö vabariigi eri piirkondade, linnade ja rajoonide vahel.

7.Majanduses valitseb organisatsiooniline paljusus, kusjuures igati soodustatakse tarbija pärast konkureerivate ettevõtete olemasolu. Laiendatakse kooperatiivset tootmist, osa ettevõtete tegevus rajatakse aktsiaseltsi põhimõttele. Ettevõtete loomiseks ja nende tegevuse korraldamiseks tõmmatakse kaasa nii Eesti NSV elanike rahalised vahendid kui ka väliskapital. Toodete kvaliteeti hinnatakse lähtudes rahvusvahelistest standarditest.

8. Tööjõu liikumist isemajandusele üleläinud liiduvabariigi ja teiste NSV Liidu osade vahel reguleeritakse tööjõu ratsionaalse kasutamise erirežiimiga.

9.Juhtimine rajatakse majanduslikele meetoditele ja ettevõtete iseseisvusele. Ametkonnad, mis pole seotud majanduse üldise arengustrateegia kavandamise ja elluviimisega, likvideeritakse. Plaaniorganid tegelevad ainult üldiste proportsioonide perspektiivse planeerimisega.

Otsustamisõigus antakse sinna, kus luuakse tulemusi. Majanduse organisatsiooniline ühitamine areneb alt üles, s.t. kõrgemalseisvaid organisatsioone luuakse ettevõtete poolt ja nende algatusel, kui seda peetakse otstarbekaks.

Olaltoodud põhimõtted ei ole võõrad nendele lugejatele, kes on jälginud viimasel ajal keskajakirjanduses NSV Liidu Teaduste Akadeemia akadeemikute Abel Aganbegjani, Tatjana Zaslavskaja ja Oleg Bogomolovi, professor Gavril Popovi ning mitmete teiste majandusteadlaste poolt avaldatud seisukohti. Piirkondliku juhtimise edasiarendamine nõuab suuri ja radikaalseid muutusi, uute võimaluste ärakasutamist iga piirkonna sisemise potentsiaali täielikumaks avamiseks. Arenguteede valik võib seejuures olla väga mitmekesine. Meie poolt esitatud idee on üks võimalikest arenguvariantidest. See võib olla teistele piirkondadele eeskujuks ja mõõduvõtmiseks, aga mitte tingimusteta järgimiseks. Igaüks valib omale kõige sobivama lähenemisviisi loodus- ja tööjõuressursside paremaks kasutamiseks.

Mõistagi suutsime selles kirjutises visandada vaid üldised piirjooned idee kohta, mis on kujunenud mitmete teadlaste ja publitsistide mõttetöö viljana. Esitatud mõtete detailiseerimine jätkub. Peame aga esmatähtsaks antud küsimuse edasist arutelu, mille käigus vaidlustuksid, täpsustuksid ja selgineksid erinevad seisukohad vabariigi majanduselu edasise korralduse suhtes.

Anname endale ka aru sellest, et idee Eesti NSV üleviimisest täielikule isemajandamisele on radikaalne ja nõuab elluviimiseks nii tõsist tööd kui ka täiesti uut moodi mõtlemist. Kuid meie meelest on selline lahendus ainuvõimalik, et saavutada majanduslikus arengus põhimõttelist murrangut, uut kvaliteeti. Meie jaoks on sügava tähendusega M. Gorbatšovi tõdemus NLKP Keskkomitee 1987. aasta jaanuaripleenumil: "On tarvis muuta oma vaateid ja harjumusi, et mitte jääda eluvoolust kõrvale. See on meie tungiv nõuanne kõigile kahtlejatele ja venitajatele."

Siim Kallas
Tiit Made
Edgar Savisaar
Mikk Titma

"Edasi", 26. september 1987

4 mehe ettepanekule järgnes suur publikatsioonide laine. Valdav osa reaktsioone olid kiitvad, ehkki V. Paulmani juhitud ENSV Plaanikomitee ja ENSV Ministrite Nõukogu esimees B. Saul suhtusid artiklisse tõrjuvalt. Seda seisukohta esindas näiteks V. Vokk, ENSV Plaanikomitee Majanduse Instituudi direktor. kirjutisega "Ettepanek, millega ei saa nõustuda" ("Edasi" 22. november 1987). Ettepanek leidis kommenteerimist ka "Ameerika Hääle" ja "Vaba Euroopa" saadetes. Edgar Savisaar võttis arutelu kokku oma pikemas artiklis "Kommentaarid ettepanekule", mis ilmus "Edasis" 24.-25. novembril 1987: "--- Majanduspoliitiliselt on ettepanek suunitletud koostööle, mitte aga isoleerimisele, Nõukogude Liidu ühishuvidele, aga mitte separatismile. --- Ei saa väita, et "ettepaneku autorid pole avanud oma tõelisi eesmärke". Pole vaja otsida muid eesmärke kui need, mis on ettepanekus kirja pandud ja seal ka küllaldase selgusega sõnastatud. --- Kuuldavasti püüavad ka mõned rajatagused raadiojaamad territoriaalse isemajandamise ideelt profiiti lõigata. See ei üllata, sest Lüüne konservatiivsed ringkonnad teevad kõik võimaliku, et kogu perestroikat tõlgendada kodanlikule ideoloogiale soodsas valguses. Vastulöögi on meie partei andnud kõige kõrgemal tasemel. --- Hämmastav on aga mõtteanaloogia mõnede kohalike vanameelsete ja Lääne õõnestusjaamade fraseoloogias - ühed oma põhjendamata hirmude, teised õigustamata lootuste najal

ütlevad ettepanekus seda, mida seal ei ole. Inimeste kirjad, ajalehtedes avaldatud materjalid ning autorite kohtumised töökollektiividega näitavad aga, et rahvale on pööratud nii ühtede hirmud, kui ka teiste lootused. ---"

Ettepanek Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei loomiseks

EKP ei ole ligi 50 aasta jooksul suutnud eesti rahva huvide eest seista. Eestlased on praeguseks jäämas Eestimaal vähemusrahvuseks, majandus, haridus, kultuur ja looduslik elukeskkond on jõudnud olukorrani, mis ohustab eesti rahva edasist eksisteerimist.

Seepärast on tekkinud objektiivne vajadus alternatiivse rühmituse järele, kes seisaks eesti rahva huvide eest. Teeme ettepaneku luua Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei, mille põhieesmärk oleks Eesti rahvusriigi iseseisvuse ja sõltumatuse taastamine. Iga rahvas saab oma huvide eest kõige paremini seista ja neid kaitsta ainult iseseisvuse tingimustes.

Kuni Eesti rahvusriigi iseseisvust pole taas saavutatud, kaitseks Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei eesti rahva huve praeguses riiklikus situatsioonis, oleks rahvuslikuks opositsioonirühmituseks EKP-le.

Peame vajalikuks, et Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei programm näeks ette järgmisi taotlusi:

I. Ajaloolise tõe taastamine.

1.Tõepäraste materjalide avaldamine ja kõigile kättesaadavaks tegemine:

a)Eesti Vabariigi loomise ja omariikluse aja kohta (Vabadussõja ajalugu, Tartu rahu, rahvuskultuur, rahvuskangelased jm.), aastad 1939-40 ja iseseisvuse likvideerimine, sõja-aastad, 1944. a. püüded Eesti iseseisvust taastada;

b) ebaseaduslike repressioonide kohta eesti rahva kallal alates 1940. a. (terror, vangistamised, küüditamised, kollektiviseerimine jm.).

II. Võitlus rahvusriigile omase põhirahvuse ülekaalu ja osatähtsuse eest.

1.Eesti keele positsiooni taastamine igapäevases elus ja ametlikus asjaajamises - eesti keele kuulutamine Eesti riigikeeleks.

2. ENSV kodakondsuse seaduse kehtestamine (automaatselt on kodakondsuse saamise õigus kõigil, kes kuni 6. augustini 1940 omasid Eesti Vabariigi kodakondsust ja nende järglastel, aga samuti kindlaksmääratud tingimustel isikutel, kes valdavad eesti keelt nii kõnes kui kirjas).

3.ENSV kodakondsus peab tagama ENSV kodanikele teatud eelised muude isikute ees. Riigiaparaadis (valitsus- ja võimuorganites) saavad töötada vaid ENSV kodakondsusega isikud, valimisõigus on ainult ENSV kodakondsusega isikutel.

4.Migrantide suure sissevoolu tõkestamine, hoolitsemine selle eest, et eesti rahvus kui põhirahvus oleks oma kodumaal tunduvas arvulises ülekaalus.

III.Eestimaa loodusliku keskkonna hävitamise vastu võitlemine.

1.Võitlus röövkaevandamiste ja loodusvarade arutu raiskamise vastu, põhja- ja pinnavete ning õhu reostamise vastu, põllumaa hävitamise vastu.

IV. Majandus.

1. Jäiga plaanimajanduse ümberkorraldamine turumajanduseks.

2. Eesti üleminek täielikule isemajandamisele ja isefinantseerimisele.

3.Võimaluste otsimine XXI sajandi perspektiivsete tööstusharude arendamiseks Eestis.

4.Ekstensiivmajandamise lõpetamine (lõpetada kunstlik tööstuse laiendamine; püüda likvideerida juba olemasolevad majanduslikud võõrkehad, mille jaoks nii tooraine kui tööjõud veetakse sisse), intensiivmajanduse arendamine.

5.Aruka tööstus- ja põllumajandussüsteemi loomine (tutvudes eelnevalt arenenud tööstus- ja põllumajandusmaade kogemustega), mis tagaks elatustaseme tõusu, töölisele palga, ostjale kauba.

6. Eraettevõtlusele vabade võimaluste loomine (ka talumajapidamise õiguse taastamine koos maa põliseks kasutamiseks andmisega), piirangute kaotamine eraettevõtete tegevuses ja laienemises.

7.Normaalsete kaubanduslike suhete loomine (nii riiklike kui eraettevõtete tasemel) välisriikide ja Eesti vahel.

V. Inimõigused.

1.Kõigi rahvusvahelistes lepetes (ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, rahvusvaheline pakt majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste kohta, Euroopa Julgeoleku- ja Koostöönõupidamise lõppakt, koloniaalmaadele ja -rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsioon jt.) sätestatud õiguste tagamine nii konstitutsiooni kui seadusandlusega ja nendest vastuvaidlematu kinnipidamine (mõtte-, südametunnistuse- ja usuvabadus, koosolekute ja assotsiatsioonide vabadus, õigus veendumuste vabadusele ja nende veendumuste vabalt avaldamisele, õigus lahkuda kodumaalt ja sinna tagasi pöörduda jm.).

2. Muuta vanglates ja kinnipidamiskohtades elamistingimused inimväärseteks. Kinnipidamise ja karistamisega ei tohi kaasneda füüsiliste kannatuste tekitamine ja inimväärikuse alandamine. Kohtu poolt süüdi mõistetud ENSV kodanikud kannavad karistust Eestis.

VI. Kultuur ja haridus.

1. Kooli- ja kõrghariduse tõstmine tasemele, mis tagaks tänapäeva maailmakultuurile vastava tõelise harituse.

2. Haridussüsteemi vastavusse viimine eesti kultuuri ja rahvusliku omapäraga.

3. Võimaluste ja eelduste loomine eesti kultuuri vabaks arenguks (kultuuri vabastamine senise ideoloogilise kontrolli alt, loominguvabadus, vabad kultuurialased välissidemed, vaba võimalus hariduse saamiseks välismaal, eesti pagulaskultuuri saavutuste kättesaadavaks tegemine).

4. Uute noorsoo-organisatsioonide loomine.

5.Anda vähemusrahvustele (venelased, ukrainlased, valgevenelased, juudid, soomlased, sakslased jt.) õigus kultuuraautonoomiaks (omakeelsete koolide, kultuuriasutuste jm. rajamise õigus).

VII. Tervishoid, sotsiaalkindlustus ja- hoolekanne.

1. Tagada võimalused kõrgetasemelise ja tõhusa arstiabi saamiseks. Võimaldada arstidele erapraksist ja erakliinikuid.

2. Kaotada sotsiaalne ebaõiglus töövõimetute ja pensionäride suhtes, tagada neile küllaldane sissetulek.

3.Hoolitseda elamisväärsete elutingimuste loomise eest, lõpetada inimvaenuliku elukeskkonna tootmine (rusuvad suurpaneelelamutest koosnevad linnaosad).

VIII. Sõjavägi.

1.ENSV kodakondsusega isikute sõjaväeteenistus toimub Eesti pinnal ja eesti keeles.

2.Inimestele, kes oma tõekspidamiste kohaselt ei saa relva kanda, võimaldada alternatiivne tööteenistus.

IX. Seadusandlus ja õiguskord.

1. Töötada välja valimiskord, mis tagaks sisulise valikuvõimaluse mitme kandidaadi vahel (kandidaatide kohustuslikud debatid).

2.ENSV konstitutsioon ja seadused ei pea kopeerima üleliidulisi, vaid nad peavad olema kooskõlas eesti kultuuritraditsioonidega, vastama kohalikele oludele ja vajadustele, ning nende koostamine tuleb jätta ENSV seadusandlike organite pädevusse. KÕigil konstitutsioonis deklareeritud õigustel peab olema seadusandlik kate.

3. Taotleda käesolevas ettepanekus esitatud punktide kajastamist ENSV konstitutsioonis ja muus seadusandluses.

X. Rahvusvaheline esindatus.

1. Taotleda Eesti esindust Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni.

2. Taastada Eesti esindatus Rahvusvahelises Olümpiakomitees ja Eesti diplomaatilised esindused suuremates välisriikides.

XI. Kuulutada riiklikuks pühaks 24. veebruar, iseseisva Eesti Vabariigi väljakuulutamise aastapäev.

* * *

Kutsume meie ettepanekuga ühinema kõiki, kes tunnevad muret Eestimaa ja eesti rahva saatuse pärast, kõiki, kes tunnevad sisemist kohustust Eesti elu edendamiseks.

Esitame käesolevad rahvuslikud minimaalnõudmised üldrahvalikule arutelule.

Ettepaneku tekst koos allakirjutanute nimede ja aadressidega saadetakse avaldamiseks ka ENSV massiteabevahenditele ja tehakse teatavaks ENSV Ministrite Nõukogule.

Vello Väärtnõu	***Tallinn, Gagarini 12-3***
Eke-Pärt Nõmm	***Tallinn, Sakala 10-3 a***
Ärvi Orula	***Tallinn, Õismäe tee 25-31, tel. 599-189***
Eve Pärnaste	***Tallinn, Koidu 66-2***
Heiki Ahonen	***Tallinn, Puhma 5***
Erik Udam	***Paide raj., Jäneda sjk., Lehtmetsa küla***
Urmas Inno	***Harju raj., Aegviidu sjk., Nelijärve***
Karin Inno	***Harju raj., Aegviidu sjk., Nelijärve***
Endel Ratas	***Paide raj., Jäneda sjk., Lehtmetsa küla***
Mati Kiirend	***Tallinn, Tatari 3-6***
Kalju Mätik	***Tallinn, Tähetorni 31***
Rein Arjukese	***Paide raj., Albu sjk., Simisalu***
Mati Vilu	***Võru, Pikk 12-2***
Arvo Pesti	***Tallinn, Kadaka pst. 58***

21. jaanuar 1988

MRP-AEG Infobülletään.

V. Väärtnõu ja E.-P. Nõmm sunniti emigreerima 11. veebruaril 1988.

H. Ahonen ja Ä. Orula olid sunniti emigreerima 4. märtsil 1988. H. Ahonen, kes arreteeriti 1. veebruaril 1988 (kordusõppustele minekust keeldumise ettekäändel), viidi lennukisse otse Patarei vanglast.

ERSP algatusgrupi moodustamine 21. jaanuaril 1988 sai rahvusvahelistes infokanalites suure vastukaja osaliseks. ERSP-d loeti esimeseks katseks luua alternatiivne partei NLKP-le terve NSV Liidu haldusterritooriumil. Eestis olid saabumas väga olulised tähtpäevad: Tartu rahu aastapäev ja Eesti Vabariigi 70. aastapäev. Karl Vaino juhitav EKP otsustas ühiskonna käärimise pidurdamiseks manöövrdada. Süüdlaseks tehti R. Ristlaan, kelle 17. jaanuaril vahetas EKP ideoloogiasekretäri kohal välja Indrek Toome. Pärast Tartu rahu mälestusmiitingu avaldustega Tartu linnajuhtide Toomas Mendelsoni ja Tõnu Antoni juures käimist said Jüri Adams, Viktor Niitsoo, Andres Mäe sõjakomissariaadist kutsed kordusõppustele. 2. veebruaril saadeti Tartus Indrek Toome juhtimisel (istus bussis ja hüüdis valjuhääldisse) miitinguliste vastu kilpide ja verekoertega varustatud erimiilits. See kutsus kultuuriringkondades esile nii pahameele kui ürevuse. 19. veebruaril ilmus "Sirbis ja Vasaras" kultuuritegelaste avalik pöördumine, kus muu hulgas oli öeldud: "2. veebruaril 1988.a. Tartu tänavatel toimunu näitas, et ekstremistlikud väljaastumised ühelt poolt ning korrakaitseorganite ülepingutatud tegevus teiselt poolt kutsuvad esile kokkupõrkeid, mida pole meil kellelgi vaja ja millel pole midagi ühist kogu meie riigis käimasoleva demokratiseerimisega." Tuleb arvestada, et tollel ajal K. Vaino juhitav EKP nomenklatuur oli tagurlikum M.Gorbatšovi - J.Ligatšovi juhitud ideoloogilisest liinist.

* * *

23. veebruaril 1988, Nõukogude armee aastapäeval esines Eesti TV-s ENSV Ülemnõukogu esimeees A. Rüütel, kes muuhulgas ütles: "--- Teatud osa välismaiste propagandakanalite ning ka mõnede Ameerika Ühendriikide poliitikategelaste poolt on viimasel ajal eriti teravalt üles tõstetud nn. Balti küsimus. Selleks kasutatakse 70 aasta möödumist Oktoobrirevolutsiooni võidu tõttu võimalikuks saanud omariikluse väljakuulutamisest Baltimaades.

Laialt arutatakse tol ajal toimunud sündmusi, pannakse kahtluse alla 1940. a. toimunud nõukogude võimu taaskehtestamine ning Nõukogude Liiduga liitumise seaduspärasus ning õiguslikkus, püütakse maha kriipsutada kõike pärastsõjajärgseil aastakümneil meie vabariigi elus saavutatut. --- Öelgem otsekoheselt välja, et kogu selle kampaania põhiline ja ainus eesmärk on külvata vaenu kahe Eesti NSV-s elava suure rahvusgrupi - miljoni eestlase ja poole miljoni põhiliselt vene keelt kõnelevate inimeste vahel. ---" ("Rahva Hääl", 23. veebruar 1988)

24. veebruaril 1988 organiseeriti Võidu väljakul peamiselt Moskva alluvusega tehaste tööliste abil miiting, kus teiste hulgas esines autokastist ka E. Põldroos: "--- Rahva tahteavaldused on saanud meie poliitilise reaalsuse märkimisväärseks teguriks. Paraku on halb see, kui tõukeks niisugustele tahteavaldustele muutuvad üleskutsed väljaspoolt, hääled kaugelt. Me palume kategooriliselt, et meid ei segataks. ---" ("Rahva Hääl", 25. veebruar 1988)

Võeti vastu avaldus USA kongressile ja president R. Reaganile: "Meie, Tallinna tööliste, haritlaste ja õppiva noorsoo esindajad, pöördume Ameerika Ühendriikide juhtide ning Kongressi poole protestiavaldusega seoses USA ametlike esindajate sekkumisega Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi siseasjadesse. Nende provokatsioonide aluseks on nüüd valitud endise Eesti kodanliku vabariigi asutamise 70. aastapäev 24. veebruaril 1918. See tähendab ilmset katset moonutada ajaloolist tõde. Meie maa ja rahva revolutsioonivõitluse eredamad leheküljed kannavad Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aatelt inimkonna ajaloolist

KOPEERITUD
11. 06. 2026
Viimsi Raamatukogu

valikut sotsialismi kasuks kinnitas eesti rahvas uuesti 1940. aasta suvel. Miitingul viibisid E. A. Sillari, I. Toome, A. Soidla ja V. Vaht.

ERSP algatusgrupi organiseeritud miitingul A. H. Tammsaare monumendi juures jahtis rahva laialiajamist ETV kommentaator M. Talvik, sõnavõtukatseid summutamist muusikaga, ERSP algatusgrupi liikmed olid samal ajal prokuratuuris "uurimisel", arreteeritud või maalt välja saadetud.

"Loomingu" peatoimetaja Andres Langemetsa sõnavõtt loominguliste liitude juhatuste ühispleenumil

Mul on piinlik pärast nii tõsiseid sõnavõtte niisuguse lühikese, lõbusailmelise repliigiga esineda, aga tunnen, et peaks selle siiski ära tegema. Eile kõlas üks ebamäärane vihje, et keegi on kuskil jõudnud järeldusele, nagu oleks KGB välja mõelnud USA senaatorite pöördumise. Toimetajana pean ära parandama tsitaadi. Tsitaat on aga võetud minu raadioesinemisest sellessamas kultuurinõukogu otsesaates ja see võis olla ka üks põhjusi, miks otsesaade kaotas hiljem otsesaate õiguse. See lause kõlas - me rääkisime suuliselt ja päris täpselt ma ei mäleta ka, aga umbes niimoodi, - et "me ikka veel püüame oma sisemisi ja rahvuslikke asju klaarida selle julgeolekukomitee poolt välja töötatud vana malli järgi, et näiteks piiratud kontingent USA senaatoreid sekkub lakkamatult meie siseasjadesse". Nii oli see lause õigel kujul. Kogu austuses selle võimsa organisatsiooni vastu ei olnud mul peas sugugi nii suurushullu mõtet, et ta võiks välja mõelda ka senaatorid ja nende pöördumise.

Nüüd väike kommentaar sinna juurde ja ühtlasi reageeringuks Mihhail Šatrovi äsjasele üleskutsele puudutada midagi, mis puudutab kõiki rahvusi, kes me seni selle riigi territooriumil ikkagi nagu veel elame. Riiklikud probleemid jätan siin kõrvale. Kõigi muude ametkondade kõrval, mis nüüd on tunnistatud meie demokraatiat ja arengut takistavaiks, on üks kohutavamaid, julmemaid ja täiuslikumaid ametkondi - kelle lähetatud külalised on täna kindlasti siin ka meie külalised - kindlasti - see on Riikliku Julgeolekukomitee. See ametkond asutati revolutsiooni järel Kodusõjast alates ja tema eesmärk oli algusest peale omaenese rahva liikmete jälitamine, kahtlustamine ja likvideerimine. See ametkond muutus riigiks riigis, ja nagu me nüüd teame - väga koletislikuks. Ta ei vali vahendeid, tema eest ei ole kaitstud ükski partei- ja nõukogude töötaja, ka meie Eesti NSV valitsuse ja partei juhid ei ole kaitstud selle asutuse, selle firma, nagu ütles Lippmaa, toimikute, jälitamiste, pealtkuulamiste, mõnitamiste, jne. eest. See ametkond oli ka see, kes 1940. aastal täiesti tõhusalt aitas lääne-alasid Nõukogude Liiduga liita ja aitab neid selles liidus tänaseni jõuga püsida. Selle lihtsaid ilminguid me saame iga päev jälgida. Eriti viimase aasta jooksul on Eestis ilmselt märgata nende pikaaegse näilise tegevusetuse jõul täielikku elavnemist. "Õhtulehes" ilmuvad järjest kirjutised - "Õhtuleht" on ju kakskeelne leht, see on teadlikult niimoodi tehtud. Neil on need kahest eesnimest koosnevad allkirjad, küll Jüri Rein ja Rein Paul, või mis seal all on, eks ole. Siis tuuakse televisioonis kogu rahva ees nähtavale inimvärdjas, mingi kapten. Ka see saade on varustatud kakskeelse tekstiga. Lisaks kõik need aktsioonid grupi Eesti iseseisvuse eest võitlejate vastu jne. Aga asi puudutab ka meid kõiki Nõukogude Liidu kodanikena, sest kui 30.-40. aastatel peale otsese hävitamise küüditati suur hulk elanikke veel Ida poole, siis nüüd küüditatakse neid Läände - see tähendab, et mehhanism töötab tänaseni edasi, ta on kartmatu, ta on piiramatu ja pole mingisugust kaitset tema eest. Nendel halbadel stagnatsiooniaastatel kujunes välja üks mõiste ja üks liikumine - see oli inimõiguste eest liikumine. Ärme räägime kogu aeg riiklikest moodustistest, iseseisvusest ja konstitutsioonist - see jääb ilma reaalse seadusandluseta ikkagi ainult ilusate klauslite kogumiks. Inimõiguste eest võitlemist ei ole me perestroika tingimustes jätkanud, see on ununenud. Meil on inimisik kaitsetu, just nimelt selliste ametkondade, luuravate, jälitavate ja inimest hävitavate ametkondade ees. Meid võidakse välja kutsude, üle kuulata, kuni muude stalinistlike meetmeteni välja, võidakse organiseerida provokatsioone.

Meie kodanik, meie inimene ei ole kaitstud, ta ei saa võtta advokaati või nõuda, et ainult advokaadi juuresolekul ... Kõigi rohkete koodeksite kõrval peaks meil olema ka inimisiku vabaduste ja õiguste ja kohustuste koodeks, mis seda kaitstust garanteeriks - nagu see kõigis demokraatlikes riikides on, kas siis nende seadusandluste või muude koodeksite all. Meil on kriminaalkoodeks, mis reguleerib isikuvabadusi. Meid peetakse kurjategijateks juba a priori. Ja ka sellele firmale, sellele organisatsioonile tuleb anda tema funktsioonide täpne kirjeldus, kaitsta ühiskonda selle organisatsiooni tegutsemise eest. Mitte ainult üksikisikuid, ka organisatsioone, ka trükiväljaandeid. Nad võivad kõike, sest kui toimetusse tuleb nende materjal, siis on seal peal kiri "ametlik", ja see läheb. Sõnaga, niisugune inimõiguste kaitse peaks olema esimene aste. Ennem ma ei hakkaks üldse kasutama sõna "demokraatia", kui see aste on täitmata, olgu tegu riiklike või mingite muude moodustistega. Kuni seda astet ei ole, nii kaua ei maksaks kasutada sõna "demokraatia".

Eesti NSV loominguliste liitude juhatuste ühispleenum 1.-2. aprillil 1988. Tallinn, Eesti Raamat, 1988, lk. 158-160.

A. Langemets oli esimene vabalt valitud "Loomingu" peatoimetaja. Loominguliste liitude pleenumist edastati massiteavevahendites vaid refereeringuid, tekstide avaldamisega püüti venitada. Ühiskondliku elu valupunktidest domineerisid migratsioon ja ENSV kodakondsuse küsimus, eesti keele diskrimineerimine ja keeleseaduse vajalikkus. Riikluse küsimuses domineeris liiduleping, ehkki seati kahtluse alla 1940. a. juunisündmuste seaduspärasus. Tuleb rõhutada, et erinevalt rahvarinde poliitilisest üksmeelsusest esines loominguliste liitude liikmete seas lai arvamuste spekter. See kajastub ka EKP KK ideoloogiasekretäri I. Toome lõppsõnas.

EKP Keskkomitee ideoloogiasekretäri Indrek Toome lõppsõna loomeliitude juhatuste ühispleenumil

Lugupeetud ühispleenumist osavõtjad!

Loominguliste liitude ühispleenumil said välja öeldud enamus meie rahva hinges olevatest valusatest küsimustest.

See pleenum on kahtlemata sündmus, mis annab meile kõigile tõsist ainet nii sügavaks järelemõtlemiseks kui ka konkreetseteks tegudeks.

Me tulime pleenumile teemal: Eesti NSV loominguliste liitude osast NLKP XXVII kongressi otsuste täitmisel ja ettevalmistamisel XIX üleliiduliseks parteikonverentsiks.

Rääkisime siin mitte ainult loominguliste liitude osast, vaid ka partei Keskkomitee ja valitsuse osast perestroikapoliitika elluviimisel. Ja see oli hea. Hea oli seegi, et väga paljud said võimaluse vabaks arvamuste vahetuseks. Ühispleenumi üldine toon oli väga kriitiline. See vastab ajavaimule ja ei tohika meist kedagi üllatada ega ehmatada. Mõttekäike ja ettepanekuid oli igasuguseid, nii neid, mida üksmeelselt toetaks, kui ka neid, mis vajavad edasist diskussiooni. Kui ka neid, mida ei saa toetada. Kas me tõesti hakkame rehabiliteerima neid Eesti Vabariigi riigimehi, kes tapsid Viktor Kingissepa? Ja teisi, kes hoidsid vanglas Lauristini, Allikut ja paljusid teisi rahva huvide eest võitlejaid? Agiteerisime üksteist vajalikes asjades ja kogu mõttevahetus lihvis kahtlemata meie arusaamasid.

Ühispleenum ise oli üks perestroika-poliitika nähtus ja oma mures ühiskonna saatuse pärast toetuseks perestroika- printsiipidele. Andsime hinnanguid kaugi ja lähiminevikule, ka tänasele päevale, mil peame astuma konkreetseid vastu tustundlikke samme, mida rahvas aja möödudes ei peaks ümber hindama kui läbimõtlematuid. Ühispleenumi käigust ja selle käigust teen mina ja mitte ainult mina järelduse - meil tuleb teha kõik selle nimel, et perestroika oleks pöördumatu nii Eestis kui ka kogu Nõukogude Liidus. Jätkame avalikustamist, mis annab inimestele võimaluse tõeliseks ja täielikuks informatsiooniks, kriitika ja et tepanekute tegemiseks ühiskonna asjade ümberkorraldamiseks. See on ka esmane sotsiaalse kontrolli vahendiks juhtimisorganite tegevuse üle ja me olemegi seda juba nähtavasti kõik kogenud.

Viigem ühiselt edasi alanud demokratiseerimisprotsessi, mis peab viima tõelise rahva võimu kindlustamisele, see on olemasolevate ja sündivate ühiskondlike organisatsioonide osalemine demokraatias. See on valmistumine valimissüsteemi reformimiseks ja lõppkokkuvõttes XIX parteikonverentsil parteisisese demokraatia arendamiseks.

Küsimuste küsimus on käesoleval ühispleenumil liiduvabariigi suveräänsus, tema konstitutsiooniliste õiguste vahendamine, et meie vabariigi juhtorganid oleksid oma maa tõelised peremehed. Nõustun kõigi nende sõnavõtjatega, kes näevad meie perspektiive usalduslikus ja kasulikus koostöös liitriigi suveräänsete liiduvabariikde vahel. On meeldiv tunda auditooriumi usku partei perestroikapoliitikasse, mille väljenduseks on ka pleenumi poolt vastu võetavad ettepanekud NLKP XIX parteikonverentsile, EKP Keskkomiteele, Eesti NSV Ülemnõukogule ja Eesti NSV loomingulisele intelligentsile.

Pleenumil kõlas kõige valusamalt kriitikat vabariigi juhtorganite aadressil. Näen siin ka oma tõsiseid tegematajätmisi. Võin teile kinnitada, et koos kolleegidega vaatame kõige tähelepanelikumalt läbi kõik tehtud ettepanekud ja teeme ka järeldused. Töö, mis meil ees seisab, on väga keeruline, tõsine poliitiline töö, millele lõpphinnangu annab rahvas. Selleks tööks on vajalik nii uute ideede pagas kui ka meie kõigi arukus ja tasakaalukus.

Eesti NSV loominguliste liitude juhatuste ühispleenum 1.-2. aprillil 1988. Tallinn, Eesti Raamat, 1988, lk. 219-220.

16. juunil vahetati välja EKP KK I sekretär. K. Vaino kohale sai V. Väljas. Oma esimeses teleesinemises teatas ta, et on partei sõdur. Ometi sattus suur osa eesti ühiskonnast sellest sündmusest eufooriasse. Karl Vainost oli saanud kõige halva sümbol. Uuel parteijuhil piisas üleÜldise poolehoiu võitmiseks vaid sellest, et ta oli

võimeline rääkima eesti keelt ilma aktsendita. 17. juunil saadeti Rahvarinde organiseeritud miitingul lauluväljakul delegaate NLKP XIX parteikonverentsile. Kanti loosungeid: "Kogu võim nõukogudele", "Stalinism - kuritegu inimsuse vastu", "Rahva tahe partei tahteks", "Maha ametkondade privileegid", "Elagu Isemajandav Eesti". On oluline märkida, et delegaadid olid valitud EKP KK pleenumil K. Vaino juhtimisel.

Delegaatide valik sai ka tõsise kriitika osaliseks. Välja olid jäänud IME autorid jt. perestroikameelsed jõud. Pärast V. Väljase kohalemääramist tegi Rahvarinne delegaatidest üleöö rahvuskangelased. Rahvarinne saatis neid Moskvasse oma pöördumisega.

Rahvarinde pöördumine NLKP XIX partteikonverentsi Eesti NSV- st valitud delegaatide poole

Eestimaa ootab, et Teie kaudu jõuavad ülelidulisele parteikonverentsile meie kõigile tähenduslikud püüdlused liiduvabariigi suveräänsusele, isemajandamisele ja sotsialistlikule pluralismile.

Eestimaa ootab, et Teie kaudu jõuavad parteikonverentsile meie leppimatud hinnangud nii stalinismile - sellele aegumatule kuriteole inimsuse vastu - kui ka brežnevismile - sellele seisakule, eneseimetlusele, põhjendamatu rahulolu ja mõnnalaskmise perioodile.

Me ei taha näha oma delegaatides ükskõikseid äraootajaid, vaid perestroika lipukandjaid. Üheskoos tahame võita kätte õiguse olla algatajad mitte ainult ideedes vaid ka tegudes - ühiskonna põhjalikul uuendamisel.

Lugupeetud delegaadid! Te peate ühemõtteliselt väljendama Eestimaa otsustavust: ajada oma asju ise, ilma üleliiduliste ametkondade lõputu eestkosteta, mis on aastate jooksul tekitanud suurt majanduslikku, poliitilist ja moraalset kahju Eestimaal elavate rahvaste huvidele. Oleme veendunud vastastikku kasulike ja võrdõiguslike suhete väärtuslikkuses ning perspektiivsuses meie suures liitriigis suveräänse vabariigina.

Lugupeetud delegaadid! Moskvas on Teie käes Eestimaa maine, õige arusaam sellest, mida siin tehakse ja kuhupoole liigutakse. Iga Teie samm olgu kantud vastutusest nii oma rahva saatuse kui ka perestroika liiduliste protsesside ning NLKP XXVII kongressil alustatud uuenduspoliitika jätkumise ja süvenemise eest. Kogu Nõukogude Liidule, kõigile meie vennasrahvastele peab olema selge, et Eestimaa peale võib loota, et Eestimaa toetab kindlalt perestroika radikaalset jätkumist. Me saadame Teid teele lootustega. Tagasijõudmisel tuleme Teile vastu uusi, et meie delegaadid Moskvas esindasid väärikalt oma kaasmaalasi ning suutsid olla kindlaks toeks perestroikat edasiviivatele jõududele parteikonverentsil! Hoiame pöialt konverents.

"Rahva Hääl", 18. juuni 1988

Trivimi Velliste kõne Lauluväljakul 11. septembril 1988. aastal

Austatud isamaa pojad ja tütred! Mehed ja naised! Kodakondsed ja külalised!

Juba palju nädalaid ja kuid on üle selle suure ja püha välja lehvinud sini-must-valged lipud ja kõlanud sõnad: "Eestlane olen ja eestlaseks jään, eestlane olla on uhke ja hää." Ja see kõik on olnud ilmsi, mitte unes.

Kuid alles veerand sajandit tagasi näidati meie kinodes filmi "Vene ime", mis oli meil põhjust pead murda selle mõiste olemuse üle. Täna on meil Eesti ime.

Tuleb välja, et imet ei tee mitte ainult elevant, vaid ka sääsk. Või õigemini: imet ei tee mitte ainult vägev karu, vaid ka usin mesilane. Ja meie - eesti rahvas - oleme praegu see usin mesilind, kes lendab mesipuu poole. See on meie olevik. Kuid olevik ei ole sündinud tühjusest. Olevik on sündinud minevikust.

Mis on määranud meie mineviku? Kes ja mis on olnud need jõutegurid, kes on loonud meile mineviku? Neid jõutegureid on olnud palju, kuid üks otsustavamaid ja vägevamaid nendest oli see kuulus Euroopa mesipuude rüüstaja.

Juba neli sajandit tagasi laastasid ja rööviside siinsamas, kus me praegu oleme, Ivan IV - hüüdnimega Julm - väed. Nad põletasid maha Pirita kloostri. Poolteist sajandit hiljem raius Peeter I - ülistusnimega Suur - akna Euroopasse. Sellel aknal me praegu siin ühiselt oleme. Siis tulid 19. sajandi Vene tsaarid, kes uputasid verre Ungari ja Poola vabaduspüüded. Ja nüüd ma küsin: kas see suur vägev loom muutis oma kombeid 20. sajandil? Kas ta muutis oma palgejooni? Jah, ta muutis! Aga kahjuks mitte paremuse poole! Seda kinnitavad 20. sajandi sõjad, mille hulka kuulub ka Eesti Vabadussõda.

Eesti Vabadussõda on kõige sangarlikum kõigist võitlustest, mis me kunagi oleme pidanud. See võitlus tõi meile vabaduse. Tõi meile sõltumatuse, tõi meile iseseisvuse. Vabadussõda andis meile omariikluse, mille rikkalikke vilju oleme osaliselt nautinud tänaseni.

Me ei ole midagi ega kedagi unustanud. Me ei ole unustanud oma vabadussõja sangareid. Oleme taastanud nende ausambaid ja me jätkame seda tööd järgmisel suvel. Me mäletame kõike ja kõiki. Me ei mäleta mitte ainult oma Vabadussõja lihtsõdureid ja oma lihtkodanikke, vaid ka oma juhte! Mäletame Eesti valitsuse esimest juhti ja viimast presidenti - seni viimast ... Mäletame suurt aatemeest, kes oskas teha peaaegu võimatut - ühendada mõisted poliitika ja eetika - võibolla kõikide aegade suurimat eestlast: Jaan Tõnissoni. Me mäletame Eesti vägede ülemjuhatajat, Vabadussõja peasangarit kindral Laidoneri. Püstitagem nendele eesti suurmeestele ausambad! Ja alustagem sellest, mis on juba kunagi olnud. Taastagem kõigepealt president Pätsi ausammas tema kodukohas Tahkurannas Pärnumaal. Alustagem korjandust selleks juba nelja nädala pärast Pärnu muinsuskaitsepäevadel, mis on ühtlasi Eesti Muinsuskaitse Seltsi järgmine suurkokkutulek.

Ja nüüd ma küsin veel elus olevatelt stalinistidelt: kus on Konstantin Pätsi haud? Kus on Jaan Tõnissoni haud? Kus on kindral Laidoneri haud? Me tahame viia nendele lilli!

Teine maailmasõda paiskas eesti rahva kuristiku äärele. 23. august 1939 oli meie kurbmängu esimese vaatuse avagongilöök. Jätkem see kuupäev endile igaveseks meelde. Järgmisel suvel möödub 50 aastat sellest mustast päevast. Hakakem alates tulevast aastast seda musta päeva pidama rahvusvaheliseks leinapäevaks!

Teine maailmasõda paiskas meid põrmu. Kuid me tõusime üles. Alguses põlvili. Seejärel püsti. Ja täna oleme ajanud ka oma selja sirgu ning meie pilk on jälle selge. Aga mida me näeme? Me näeme, et meie maa on lagastatud ja maapind meie jalgade all on kõikuma löönud. Me maadleme suurte probleemidega ja poliitiline põhiprobleem on praegu kestmajäämise küsimus. Eesti rahva püsimajäämine ei ole mõeldav ilma omariikluseta!

Me kasutame sageli mõistet "suveräänsus". Vaadakem mida ütleb selle kohta õpetatud "Võõrsõnade leksikon": "Suveräänsus on riigi täielik sõltumatus teistest riikidest nii sise- kui välispoliitikas." Milleks siis eputada võõrsõnadega? Kasutagem eesti sõnu, kui nad on olemas.

Eesti rahva püsimajäämine on mõeldav ainult omariikluses. Kuid omariikluse nurgakivideks on kodakondsus ja riigikeel. Nende mõistete - kodakondsus ja riigikeel - konkreetne sisu eesti oludes tuleb meil ammendavalt selgeks teha.

Lubage mul teatavaks teha Eesti Muinsuskaitse Seltsi Volikogu deklaratsioon Eesti riigikeelest:

"Eesti Muinsuskaitse Selts nõuab eesti keele kehtestamist riigikeelena võimalikult kiirest ja ühemõtteliselt, kusjuures tuleb arvestada järgmist:

1. Riigikeel pole mitte ainult kultuuri edendamise, vaid eeskätt riikluse, majanduse ja poliitika vahend.

2. Eestis saab riigikeeli olla ainult üks - eesti keel.

3. Mis tahes katsed piirata eesti keele ametlikku kasutamist, põhjendades mõne Eesti piirkonna rahvusliku koosseisuga, tuleb otsustavalt hukka mõista.

Tallinnas, 8. septembril 1988. a."

Ja nüüd Eesti Muinsuskaitse Seltsi Volikogu deklaratsioon Eesti kodakondsusest:

"Eesti Muinsuskaitse Selts nõuab Eesti kodakondsuse taaskehtestamist. Selle kohaselt peavad Eesti kodakondsuse saama kõik isikud, kes on olnud Eesti Vabariigi kodanikud ja kõik nende järeltulijad.

Ülejäänud isikute vastuvõtmine Eesti kodakondsusesse otsustatakse selgete kriteeriumite alusel eri sätetega.

Tallinnas, 8. septembril 1988. a."

Ja nüüd ma tahaksin vaielda nendega, kes väidavad, et kodakondsus ei ole privileeg. Kodakondsus siiski on privileeg - see on peremehe privileeg omas majas. Kui keegi arvab, et minu tuppa sisenenud külalisel on seal samasugused õigused kui minul, siis aitäh selliste õiguste eest! Need õigused võivad olla väga üllad ja suuremeelsed selle külalise seisukohast, kuid nad kitsendavad minu põhiõigusi minu kodukoldele.

Kodu on püha. Püha on iga mehe koda. Iga mehe koda on iidsetest aegadest peale olnud puutumatu. Ja just siit on alguse saanud kodakondsuse mõiste.

Ja nüüd veel ühest küsimusest, mis on seotud õigusriigiga, mis on seotud kodakondsusega, mis on seotud eesti omariiklusega.

Ma näen, et minu paremal käel on kangas nõudega: "Enn Tarto vabaks!". Lubage teatada Eesti Muinsuskaitse Seltsi pöördumisest Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi, Eesti NSV Ülemkohtu, Eesti NSV Prokuratuuri ja massiteabelevi poole:

"Eesti Muinsuskaitse Selts nõuab, et viivitamatult vabastataks vangistusest Enn Tarto, poliitvang, kes juba aastaid tagasi, oma tervist ja vabadust kaalule pannes korduvalt nõudis sedasama, mida meie nüüd: migrantidele sissevoolu tõkestamist, kahjuliku tööstustegevuse peatamist, Molotov-Ribbentropi pakti salaprotokollide tühistamist ja nende tagajärgede likvideerimist, Nõukogude vägede väljatoomist Afganistanist, Põhja-Euroopa kuulutamist tuumavabaks piirkonnaks koos Baltikumiga jne. Me nimetame asju õigete nimedega: sellise mehe vangistuses hoidmine veel praegusel ajal on ülekohus ja kuritegu.

Eesti Muinsuskaitse Seltsi Volikogu nõuab Enn Tarto viivitamatut vabastamist."

Ma arvan, et seda nõuame ka meie. Kõik, kes seda nõuavad, tõstku käsi püsti ja öelgu: "Nõuame!"

Armas Eesti rahvas! Jätkakem oma ühist isamaa tööd. Ärgem oodakem, et keegi meile meie tulevikku hõbekandikul kätte ulatab. Tehkem palehigis tööd. Kuid ka tantsigem, laulgem ja naergem vahelduseks.

Kaunistagem Eesti kojad kolme koduvärviga! Tõepoolest, me võidame niikuinii!

Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid nr. 2, 1988

Trivimi Vellise kõne 300 000-lise kuulajaskonna ees oli esimene rahvuslikest seisukohtadest lähtuv esinemine nii suure publiku ees. Esmakordselt esitati Eesti Vabariigi kodanikkonna järjepidevuse printsiip, seisukoht, et "Eesti rahva püsimajäämine on mõeldav ainult omariikluses", kritiseeriti NSVL koosseisus oleva "Isemajandava Eesti" (IME) ideed ja "suveräänsuse" mõiste moonutamist. Kahe päeva pärast esines Rahvarinde liider E. Savisaar EKP KK IX pleenumil sõnavõtuga "Partei peab avanema rahvale".

Partei peab avanema rahvale
(Sõnavõtt EKP Keskkomitee XI pleenumil 9. septembril 1988)

Me räägime täna suveräänsusest, riigikeelest, IME-st ja majandusprobleemidest, räägime rahva }htsusest. Räägime ka parteist ja see on õige, sest alustada tulebki parteist. Parteis toimuv ei ole päriselt partei siseasi, kuna konstitutsiooniliselt on parteile antud eriline roll. Seega peame partei siseasjadesse suhtuma kui meie kõigi }histesse asjadesse. Ei ole võimalik saavutada usalduslikke suhteid }hiskonnas, kui neid pole parteis. Eesmärgi }tleksin ma välja sõnadega: partei peab avanema rahvale. Liikumine selles suunas toimub ja seda iseloomustab omast kohast ka Rahvarinde tegevus. Mõni kuu tagasi k}lvati meid partei aparaadis ja mujalgi }le muretsevate k}simustega selle kohta, kuidas ikkagi mõista Rahvarinde poolt deklareeritud iseseisvust, seda, et kellelegi ei alluta, kas partei ikka juhib Rahvarinnet jne. N}d on tekkinud teine tendents. Mitte ainult partei mõjutab Rahvarinde kaudu rahvast, vaid ka rahvas avaldab Rahvarinde kaudu mõju parteile.

Arvan, et see on puhastav ja positiivne mõju. Puhastust või õigemini enesepuhastust on meile vaja kolmes suunas. Kõigepealt on endiselt murettekitav iseotsustamise vähesus parteis. Oleme aastaid rääkinud sellest, et me asume ideoloogilise võitluse eesliinil, aga eesliinil on ju iseseisva mõtlemise vajadus eriti suur. Iseseisev mõtlemine peab meid viima ka arusaamisele, kelle huve me ikkagi esindame ja keda me õieti kaitseme. Ei saa olla demokraatlikku ega stabiilset võimu Eestimaal, kui eesti rahvas kahtleb, kas kommunistid ikka on suutelised teiste huve kaitsma. Kuni selles pole selget ja tegudega kinnitatud veendumust, seni ei aita miski. See seisukoht on harjumatu paljudele kommunistidele. Alles viimasel ajal on hakanud kostma parteilised hääled, tõkestamaks emakeele kasutusala ahenemist. Alles viimasel ajal on hakatud rahvuslikku uhkust käsitama ühiskonda edasiviiva olulise faktorina. Nende ümberhinnangutega ei alustanud sugugi mitte EKP, algatus tuli mujalt.

Teine probleem on kaadri valikus, mis on toimunud teatud kindlal viisil, kuulekuse printsiibi järgi ja mis pikaajalise toimega on viinud juhtivkaadri teovõimetuseni.

Kolmas probleem on paljudel kommunistidel ideelise selguse puudumine. Arusaamad marksismist on sageli niivõrd pealiskaudsed ja seesmiselt vastuolulised, et ka osa meie partei funktsionääre ei suuda adekvaatselt vastata küsimustele, milline on õieti sotsialistliku ühiskonna põhitaotlus või mis on plaanimajandus. Paljude keskmise ja vanema põlvkonna, aga ka noorte parteitöötajate dogmatism nendes küsimustes on tekitanud lõhe noortega, neist

noored tahavad tungida asja sisusse ja on umbusklikud paljusõnalise retoorika suhtes. Partei on poliitiline organisatsioon ja peab hakkama ajama aktiivset poliitikat, millega ei käi kaasas lõputu ärahoidmine ja vastuvõitlemine, mis kahjuks nii mõnelegi funktsionäärile näib olevat põhiküsimus. Ma pole ka kindel, kas praegune aruande- ja valimiskampaania ikka suudab kaasa aidata partei enesepuhastamisele. Asi on selles, et osa parteiorganisatsioone on jäänud nii-öelda "valkuse tsooni". Üheks põhjuseks on ka see, et paljude kommunistide ja parteitute aktiivsus on parteiorganisatsioonide töömailt üle kandunud Rahvarindesse, Tohelisse Liikumisse ja mujale, kus nad suudavad ennast paremini realiseerida. Ohl on aga selles, et kui me ei võitle parteialgorganisatsioonides, siis anname sealt tegutsemiseks vabad käed konservatiivsetele jõududele. Need on aga hakanud konsolideeruma, neil on tekkinud oma platvorm, kus nõutakse küll partei juhtiva osa kindlustamist, aga sisuliselt mõeldakse tagasipöördumist vana korra ja käsusüsteemi juurde. Osa niisuguseid inimesi kujutab ette, et parteiaparaadi omavoli ongi partei juhtiv osa. Ilmselt on meie viga selles, et uuendusmeelsed jõud EKP-s eneses ei ole veel päriselt konsolideerunud, kuigi konsolideerumine toimub ja ka tänane pleenum aitab sellele loodetavasti kaasa.

Lõpuks. Olen siin kui kommunist ja saan väljendada vaid ühe kommunisti suhtumist. Kuivõrd vastuvõetav see on EKP Keskkomitee pleenumile, eeskätt aga partei avalikkusele ja avalikkusele üldse, sada peavad muidugi teised ütlema. Minu arvates praegu ootab reakommunist parteilt? Tooksin selle kohta mõned mõtted. Kõik me oleme nõus teesiga, et partei peab koosnema eesrindlikest inimestest. Praegu on see esmatähtis. Midagi nähtavat selles suunas aga ju ei toimu. Kas siiski poleks õige aeg välja kuulutada parteiline mobilisatsioon perestroika toetuseks Eestis. Enne peab muidugi olema EKP programm, mis arvestab kohalikku spetsiifikat. Selles ei ole midagi pretsedenditut. Koostasime ju ka platvormi XIX parteikonverentsile. Kui meil pole selget programmi, siis võib partei uste avamine tuua kasu asemel kahju ja parteisse hakkab senisest veelgi enam voolama karjeriste. Kui meil on aga selged partei tegevussuunad ja need on piisavalt radikaalsed ning karmid, nõuavad tõelist võitlust ja eneseületamist ning kui on teada, et rahvas tõepoolest kontrollib partei tegevust reaalselt, siis tulevad parteisse ka tõelised võitlejad ja eesrindliku mõtteviisiga inimesed. Teiselt poolt on meil kahtlemata vaja lahti saada ballastist. Ma ei räägi partei puhastusest. Aga ma arvan, et neile, kes mingil põhjusel ei saa või ei taha parteis olla, tuleb anda võimalus sealt ka valutult lahkuda. Mulle tundub ka, et kui me praegu ei saa enam mõjutada rahvast käskudega, siis saame seda teha vaid kahel viisil: oma tarkuse ja oma isikliku eeskujuga. Seda meilt nimelt oodataksegi. Näiteks keelte õppimisel peab partei aparaat kahtlemata olema esirinnas.

Me räägime palju selgitustööst muulaste hulgas, teiste rahvaste hulgas Eestis. Ent Eestis toimuva kohta levib üle kogu Nõukogude Liidu mitmesuguseid kuulduid, mis sugugi alati pole põhjendatud. Nende ümberlükkamiseks ei ole ka midagi erilist ära tehtud. Arvan, et seda protsessi ei tohi lasta minna isevoolu teed. Vajalik on laialdane selgitustöö, kusjuures sillaks teistesse liiduvabariikidesse peaksid olema nimelt vene seltsimehed EKP-s. Neid usutakse rohkem ja see on ka psühholoogiliselt mõistetav. Vaja on ulatuslikult selgitada meie rahvuspoliitika luotust, luua otsekontakte kõigil tasanditel. Vastasel juhul ei saada meist jällegi aru, nii nagu see väidetavalt oli mõningatel juhtudel XIX parteikonverentsil. Rahvarindesse koondunud venelased on siin meelsasti valmis kaasa aitama. Oleks õige, kui sellekohane organiseerimistöö toimuks parteilisel alusel.

Viimasel ajal on mitmetel koosolekutel püstitatud küsimus avalikkuse või vähemalt partei realiikmete kontrollist partei rahade üle. On jäänud mulje, et partei rahade kasutamine on äärmiselt tsentraliseeritud, kitsa ringi inimeste käes ja et sinna pole partei demokraatia veel jõudnud. Iga partei liige vajab süstemaatilist ja üldkättesaadavat informatsiooni aparaadi kuludest, partei kapitaalmahutustest, partei tuludest, partei valimispropagandaga seotud kulutustest jne. Aga partei realiikmed ei tea tegelikult oma organisatsiooni finantsidest isegi kõige elementaarsemaid asju. Ilmselt oleks vaja sellekohast igakvartalist üksikasjalikku finantsbülletääni. Ka aparaaditöötajate palga küsimus peab olema mele, a.t reakommunistide otsustada ja teada.

Kommunistidel on võimalus näidata eeskuju veel ühes olulises küsimuses. Akadeemik Bronštein on varemgi öelnud, et ettevõtted ei tohi alluda ei Moskvale ega Tallinnale, vaid majanduslikele ja juriidilistele seadustele. Siin kerkib aga väga tõsine küsimus: kelle huve need seadused esindavad ja kus nad sisuliselt on vastu võetud, kas Moskvas või Tallinnas? Kas riikide liidus on liiduvabariikide seadustel prioriteet üleliiduliste seaduste ees? Kuni nii pole, seni ma ei näe võimalust loobuda taotlusest tuua liiduline tööstus Eesti NSV võimkonda. Kui me kõik jõuame järeldusele, et liidulise tööstuse allutamine vabariigile on hädavajalik, siis peavad just kommunistid oma tahte maksma panema ja selle küsimuse töökollektiivides poliitiliselt ette valmistama.

Edgar Savisaar

"Rahva Hääl", 13. september 1988

Milline on Rahvarinde liidrite meeleolu pärast lauluväljakut ja enne rahvakongressi?

Eestimaa 1988. aasta kuum suvi on saanud jahedaks sügiseks. On aeg kainelt kokku võtta, kuhu oleme jõudnud ning mida saavutanud kõigi Eestimaal sündinud liikumiste, kogu rahva ühiste jõupingutustega. Ehkki meie ainelised oludi pole paranenud, ehkki valutame kõik südant tänavuse ikalduse pärast põldudel, on meie ühiskondlik kogemus selle suvega rikastunud rohkem, kui kevadel oskasime loota. On kujunenud välja meie ajalooski enneolematu üksmeel ja ühistahe Eestimaa põhiliste valupunktide ületamiseks. Rahva tahe sai kinnitust vabariigi poliitilise juhtkonna edumeelselt osalt EKP Keskkomitee pleenumil ning on nüüd võtmas reaalsete poliitiliste ja majanduslike arenguprogrammide kuju. Nende programmide kaitsmine ja elluviimine seisab veel ees ning nõuab nii Eestis kui ka väljaspool paljude tõkete sihikindlat ületamist, varitsevate stagnajõudude vastupanu murdmist. Sellises olukorras on eriti oluline, et me ise säilitaksime kainе pea ning üksmeele, et me ei tormaks ummisjalu ohtudesse ning et kellegi isiklikud väljaastumised ei osutuks kahjulikuks kogu rahva tuleviku seisukohalt. Seda poliitilist tarkust on meil õppida eesti rahva ajaloost.

Meie poole on pöördunud paljud Rahvarinde poolehoidjad, kelles tekitas nõutust ja jahmatust Eesti Muinsuskaitse Seltsi esimehe Trivimi Velliste kõne 11. septembri rahvapeol Lauluväljakul. Soov ühe ropsuga läbi raiuda keerulisi poliitilisi ja õiguslikke umbsõlmi, püüd spekuleerida inimeste tunnetel on kahjulik meie ühiste eesmärkide teokssaamisele. EMS-i esimehe ülesastumine jättis väära mulje Rahvarinde taotlustest ja üldse Eestis toimuvast. See sõnavõtt tuli lõppkokkuvõttes kasuks neile, kes aina ootavad, et meilgi lööksid lõõmama kontrollimatud rahvuslikud kired, mis annaksid alust pidurdusjõududel sekkuda Eestimaa arengusse.

Rahvas näitas aga Lauluväljakul taas poliitilist küpsust, tasakaalukat meelt ning tahet rahumeelselt ja arukalt ellu viia oma taotlusi. Praegu, rahvakongressi eelõhtul tahame üles kutsuda kõigi liikumiste liidreid ja aktiviste: austagem ja armastagem oma rahvast, hoidkem teda ohtudest! Ajal, mil kaalul on uute aluste rajamine Eestimaa tulevikule, andkem endale selgelt aru kõigi Eesti poliitiliste jõudude ja liikumiste vastutusest demokraatiliku arengu ning perestroika jätkumise eest.

Edgar Savisaar
Marju Lauristin

"Rahva Hääl", 27. septembrer, 1988

Vello Saatpalu (Tallinna Oktoobri Rajooni Rahvarinne) kõne Eestimaa rahvarinde kongressil

Kannan oma poliitilised teesid ette sisuliselt vabavärsi vormis, kuid erinevalt Tõnu Tepandi poolt tänavusel Toompea-pleenumil esitatud aprilliteesidest ei ole minu omad kitarriseeritud, see-eest on neil aga numbrid, mis võimaldab ühelt mõttelt teisele üle minna väiksema retoorika hulgaga. Et edasi minna, peab teadma, mis on esimene tees. On loodud antikapitalism olukorras, kus on teadmata, mida kujutab endast sotsialism. Mis on tema kriteeriumiks? Automaatikuna võin kinnitada, et minu teadmiste pagasisse kuuluva juhtimisteooria alusel objekti juhtimine, millel määratlus või juhtimisvahendid puuduvad, kuulub lausmääramatuse valdkonda.

Teiseks, pakun välja kriisist väljumise tee, ja seda teesi nii tulebki nimetada. Teooria, see karm tees, teooria ja praktika ei tunne seni mitte midagi ratsionaalsemat majandussüsteemi edukaks tegutsemiseks, kui seda on ühiskonna ettevõtlikele isiksustele garanteeritud majandustegevuse vabaduse loomine, mis tugineb inimese jaoks igipõlisele motivatsioonile, milleks on soov saada või jääda jõukaks inimeseks. (Aplaus.)

Kolmas, demokraatia tees. Demokraatia ei ole edukaks majandustegevuseks obligatoorne, see on sotsiaalse õigluse tagamise ja inimmõistuse taastootmise hädatarvilik vahend. Vaba mees peab saama tööd teha vabal maal.

Neljandaks on sõltumatuse tees. Meie eritsooni nimi saab olla ainult suveräänsus ja ainult selle sees peavad meie majandussüsteemi käivitamisel rakenduma erimajanduspiirkonna põhimõtted. (Aplaus.) Ma avaldan ühtlasi ka rahulolu Teaduste Akadeemia Majandusinstituudi poolt avaldatud IME sisutihedate teeside puhul.

Viiendaks. Need kolm eelmist teesi - kriisist väljumise, demokraatia ja sõltumatuse teesid - peavad saama meie riikliku mõtlemise lähituleviku pühaks kolmainsuseks.

Kuues, 40 aasta tees. Nii nagu õigusemõistmine lähtub süütuse, nii peab riigi juhtimine lähtuma otstarbetuse presumptsioonist. See tähendab, kuni pole tõestatud üheselt ja dogmavabalt mingisse riikide liitu, rahvusvahelisse organisatsiooni kuulumise või astumise kasulikkust, tuleb lugeda seda kuulumist või astumist otstarbetuks. (Aplaus.) Olen veendunud, et ükski eestlane ei igatse tagasi seda kauget 1940. aasta Eesti Vabariiki, vaid seda Eestit, kus me oleksime praegu olnud, kui meie arengut poleks vägivaldselt katkestatud.

Seitsmes on partei tees. Eestimaa Kommunistliku Partei ja Eesti töörahva vahel olevat ajaloolaste sõnutsi viimati usalduslik vahekord olnud 1917. aastal. Eestimaa komparteil on võimalus saada oma rahvaga koos- või koguni eesastuvaks poliitiliseks jõuks, kui ta maarahva käest ajaloos üldse esimesena sellelt rahvalt

küsib, kuidas ta ise oma olemist ja tulevikku minemist ette kujutab, kellega koos või kellest lahus. Tugev partei julgeb seda teha, nõrgal jääb süüdistada ainult iseennast. Ma usun, et aega kosumiseks Eesti rahvas annab, kuid aeg saab ka otsa. Pleenum on pleenum, aga november pole september, nagu kõne pole veel otsus ja poliitika pole teatavasti eetiline kategooria. Eestimaa kompartei peab tõestama Eesti rahvale oma uuendumise kaudu tervikuna, ja mitte ainult juhtide tasemel, et ta on võimeline maha pesema endalt seda häbi, mis on talle langenud seoses sellega, et on aktiivselt toetanud koloniaalset sekkumist Eesti riigi siseasjadesse, milleks Eesti rahvas pole mitte kunagi oma volitust andnud ja seda pole ka mitte kunagi suvatsetud talt küsida. (Aplaus.)

Kaheksas on rahvusküsimuse tees. Rahvussuhted Eestis pole kujunenud, vaid on homosovetikuse vägivaldse loomise ideest johtuvalt juhitud vastutustundetult sellesse kriisi, kus me praegu oleme. Eesti rahval ei lasu selle kriisi tekkimisel vähimatki süüd. Inimõiguste ülddeklaratsioon peab kehtima ka meie väikesel maal. Iga inimene, olgu ta must või valge, kollane või mõttelt umbpunane, kes tahab meiega sellel maal koos elada, peab selle maa poole pöörduma nõnda, aga mitte nõudmisi täis loosungitega.

Üheksas on radikaalsuse tees. Eesti rahvas ei ole sajandite orjusest ja alandusest läbi sammunud mitte tänu sellele, et teda oleks lakkamatult üles kutsutud arukale tegutsemisele, vaid sellepärast, et tal lihtsalt on terve mõistus. (Aplaus.) Ma tahtsin sellega öelda, et pidagem siis mõõtu ka manitsemisega.

Kümnes on isikukultuse tees. Meie riigis valitseb endiselt edasi komme, kus esinemistes, kõnedes, kirjutistes on nagu kohustuslikuks muutunud, et vähemalt üks kord peab olema alatooniga ära mainitud parajasti võimul oleva NLKP Keskkomitee peasekretäri nimi koos asjakohase tema poolt öeldud mõttega, suunisega, seisukohaga. Järgmisena peab olema ära mainitud viimane parteikongress ja viimane või paar viimast pleenumit koos sobivate tsitaatidega. Mida madalamal tasemel on esineja, seda enam on "kohustuslikke" tsiteeritavaid. Oma mõtte jaoks kohta ei jäägi. Lenin on praktiliselt ülendatud jumalaks. Kokkuvõttes tuleb seda nähtust meie riigis nimetada üha jätkuvaks isikukultuseks, tõsi, tema kergemates vormides. See võimaldab hõlpsasti ära elada neil, kes ise mõelda ega otsustada ei oska, ei viitsi või ei julge. Tema ütles, kongress otsustas, pleenum pani paika, ainult et elu läheb vanaviisi edasi. (Aplaus.) Siin Maarjamaal pole mitte sellepärast ellu jäädud, et kogu aeg on kedagi tsiteeritud, vaid me oleme siia tänasesse päeva ja ka siia saali jõudnud elusatena sellepärast, et oleme mõelnud oma peaga.

Üheteistkümnes on hambassepuhujate tees. Magus umb- või poolkeelsete ühes või teises tegematajätmises süüdi olevate hambassepuhujate mahavõtmine ei oma sisulist väärtust seni, kuni majandussüsteem lonkab endiselt lahtise, ühest kohast juhitava tagasisidemeteta süsteemina. Vabandust, tähendab süsteemina edasi. Iseasi on muidugi otseselt vastutöötavate seltsimeestega.

Lõpetaksin oma sõnavõtu sellega, et teatan: sõltumata Rahvarinde Volikogu valimiste tulemustest, kus ma olen kandidaadiks, on käesolev sõnavõtt esimene samm, kaitsmaks oma kandidatuuri esitamist tulevase Eesti demokraatlikult valitavasse riigikokku, Riigivolikokku, kusjuures ma riigi nime ei oska teile praegu täpselt ütelda. Juhin tähelepanu ka asjaolule, et sedapuhku on avalöögi tegijaks Eesti tehnilise intelligentsi esindaja.

Rahavakongress. Eestimaa Rahvarinde kongress 1.-2. oktoobril 1988, Materjalide kogumik. Tallinn, Perioodika, 1988, lk. 123-125.

Vello Saatpalu etteaste Rahvarinde kongressil oli üks radikaalsemaid. Siin märgitu ära tulevane Eesti ja selle tulevikus demokraatlikult valitav seadusandlik organ - Riigikogu.Riik ise jääb küll täpsemalt määratlemata - ei ole selge, kas mõeldakse 1918. a. loodud sõltumatut riiki, rahvademokraatiat või mõningate riigi tunnustega moodustis NSVL koosseisus. Ettekandja märgib ka ise: "kusjuures riigi nime ma ei oska praegu öelda". Rahvaridne kongressilt jäi peamisena kõlama soov, et EKP ja ENSV Ülemnõukogu arvestaksid rahva soovidega ja asuksid reaalselt lahendama valupunkte. Riikluse alal jäi jäi ülimaks taotluseks liiduleping (vt. resolutsioon enesemääramisest).

Resolutsioon enesemääramisest

Praegusajal selgelt täheldatav rahvusliku eneseteadvuse kasv on viinud poliitilise iseolemise küsimuseni, mis nõuab vastamist. Erinevad ühiskondlikud jõud on seda teinud erinevatelt lähtealustelt, erinevaid lõppeesmärke silmas pidades. On seisukohti, mis ei pea oluliseks rahvuspoliitilist iseolemist ja taandavad rahvusliku vaid kultuurilisele eripärale. Teisalt tunnistatakse rahvuspoliitilist suveräänsust ainuüksi omariiklusena.

Kujunenud situatsioonis peame vajalikuks esitada oma seisukohad.

Iga rahvuse võõrandamatu õigus on kujundada oma eksistentsi otsustavaid sotsiaalseid ja poliitilisi olusid, olla oma saatuse peremees. Selle õiguse teostamiseks pole eesti rahva ajalooline areng kuigi palju ruumi jätnud. Lüüasaamine muistses vabadusvõitluses pidurdas sajandeiks eesti rahva ja riigi kujunemist. Kuid möödunud sajandite vallutajad ei suutnud väärata maarahva etnilist ja kultuurilist iseolemist. Hiljem leidsid poliitilise struktuuri ja omavalitsusliku korralduse kohalikud isepärad tunnustamist nn. Balti erikorras. Sellega kujunes Baltimaade erilaadsus Vene impeeriumis endastmõistetavaks. See soodustas mõneti ka eesti rahva sotsiaalse struktuuri ja omavalitsuslike traditsioonide arengut XX sajandi alguseks, mis hiljem andis tuge üleminekuks omariiklusele.

Nõukogude Eesti ajaloolased on viimasel ajal veenvalt näidanud, et rahvusliku suveräänsuse ja omariikluse kui poliitilise väärtuse alahindamine sai saatuslikuks Eesti Töörahvaa Kommuunile. Esmakordselt teostusid need väärtused Eesti ajaloos arvestatavas ulatuses Eesti Vabariigis. Iseseisvumisele järgnenud kahekümne aasta jooksul tõestas eesti rahvas suutlikkust oma elu tõhusalt korraldada. Veel tänaselgi päeval etendavad Eesti omariikluse ajast pärit demokraatia- ja töötraditsioonid küllalt suurt osa uuenduspoliitikale osaks saanud toetuses.

Stalinistlik suurriiklik poliitika likvideeris Eesti riikliku suveräänsuse. Ka konstitutsiooniliselt määratud enesemääramisõigus, leninliku rahvuspoliitika nurgakivi, jäi ilma reaalsete garantiideta. Stalinlik rahvusdoktriin omistas rahvustele, kõigele rahvuslikule ajalooprotsessis tühise osa ja käsitles seda sotsialistlikus ülesehitustöös koguni häiriva tegurina. Kaotanud võimaluse oma põlise territooriumi täieõiguslikuks haldamiseks, loodusressursside kasutamise kontrollimiseks ja rahvuse loomulikuks arenguks, ei näe eestlased Eesti NSV-s praegu suveräänset riiki. Riikliku suveräänsuse hävimine jättis eesti rahva väljavaated ilma kindla kaitseta. Põhirahvuse kõikuma löönud turvalisustunne süvendab ebakindlust kõigis Eestimaa elanikes. Pidurdamatu migratsioon ohustab juba ka Eestimaa territoriaalset terviklikkust.

Paraku ei tunne ajalugu tagasivõtmist. Uus poliitiline mõtlemine on nõud vähemalt välispoliitikas tunnustanud rahvuste võõrandamatuid õigusi. Õigusriigi põhimõtete väljakuulutamine lubab loota rahvusõiguste tunnustamist ka sise poliitikas. Võrdõiguslike suhete kehtestamine Nõukogude rahvaste vahel, sot sialistliku föderalismi areng on ainsaks reaalseks tagatiseks eesti rahva säilimisele. Me ei pea õigeks separatistlikke taotlusi, mis ei arvesta Eesti olukorda reaalselt mõjutavaid rahvusvahelisi, majanduslikke, poliitilisi ja etnilisi tegureid. Püüdlused ja üleskutsed, mis neist asjaoludest mööda vaatavad (olgu nende püüdluste ajendid millised tahes), võivad raskelt kahjustada soodsat väljavaadet, mille avab Eestile jätkuv perestroika ja üleminek isemajandamisele kui osa sellest.

Eesti poliitiline suveräänsus võib tänapäeva maailmas teostuda üksnes enesemääramisõigusel rajaneva sotsialistliku rahvusriigina. Kõige valutum tee sellele on Nõukogude Liidu muutumine liitriigist riikide liiduks. Selleks on vajalik Nõukogude Liidu liidulepinguliste aluste väljatöötamine ja rakendamine. Ka tuleb luua praktiliselt toimiv poliitiline ja juriidiliselt garanteeritud mehhanism, mis tegelikkuses tagaks rahvusliku enesemääramise võimaluse kuni liidust väljaastumiseni. Selline mehhanism on tõhus tõke suurriiklikule šovinismile ja üleliiduliste ametkondade omavolile. Poliitilise ja demograafilise situatsiooni stabiliseerimiseks Eestis on esmajärgulise tähtsusega ka sellised abinõud nagu riigikeele ja kodakondsuse kiire seadustamine.

Eesti rahva võitlus olemasolu eest ja perestroika kui võitlus nõukogude ühiskonna demokraatliku uuendamise eest toetavad teineteist oma põhieesmärkides. Perestroika edendamine on praegu ainus realistlik alternatiiv nii rahvusliku pessimismi ja allakäigu meeleoludele kui ka maailmapoliitika reaalsete eitavate rahvuslike illusioonide õhutamisele. See on ka ainus võimalus vaba ja turvalise Eesti rajamiseks kõigile kodakondsetele rahvusest sõltumata. Rahvarinne saab võtta enesele vastutuse selle perspektiivi teostamise eest vaid radikaalse perestroika jätkumisel. Pperestroika vastaste jõudude võit sunnib meid otsima teisi võimalusi Eesti maa ja rahva kaitseks.

Rahavakongress. Eestimaa Rahvarinde kongress 1.-2. oktoobril 1988. Materjalide kogumik. Tallinn, Perioodika, 1988, lk. 183-185.

Jüri Adams
Eestimaa rahvarinde kongressi kõnekojas.

Püüan selgitada, millised on põhimõttelised erinevused sõltumatuse partei ja Rahvarinde vahel. Et panna ERSP suhtumist Rahvarindesse õigesse proportsiooni, paluksin minu teesidele juurde mõtelda veerand tundi kiidusõnu, siis saate meie tõelise suhtumise kätte. Aga see, mis edasi tuleb, on kriitiline.

Esimene oluline erinevus sõltumatuse partei ja Rahvarinde vahel seisneb selles, et me ei näe mingit võimalust ühelgi tingimusel ega taktikalisel kaalutlusel loobuda iseseisvuse taastamise idee kuulutamisest. Me arvame, et selliselt toome Eesti tulevikule rohkem kasu, ja arvan, et toome nii ka vene rahva ja teiste Nõukogude Liidu rahvaste tulevikule kasu, kui me ei salga maha oma iseseisvuspüüdlust. Eesti iseseisvus soodustaks ka Venemaa arengut, sest praegused kolonialvaldused ainult kammitsevad vene rahva arenemist.

Rahvarindes on praegu väga populaarne mängida sellise mõistega nagu liiduleping või uus liiduleping. ERSP hindab sellist mängu väga ohtlikuks ja vastutustundetuks. Ma ei tea, kas siin on tegemist poliitilise oportunismiga või on see lihtsalt isikukultuse retsidiiv, et kui üks peasekretär sõna välja ütleb, siis kõik teised kordavad tagantjärele.

Meie arvates on ideaalseim variant, kui Eesti ja Venemaa poliitiline areng viiks mõne aja jooksul meie rahvad nii kaugele, et saaks asuda otsestele Eesti-Vene läbirääkimistele. Need võiksid toimuda näiteks ÜRO egiidi all. ERSP arvates peaksid igasuguste läbirääkimiste eeltingimuseks olema Tartu rahulepingu punktid 1, 2 ja 5. Kõik ülejäänud küsimused Eesti ja Vene vahel on rahumeelsete läbirääkimistega täiesti lahendatavad.

Kui see variant ei teostu, on ERSP veendunud, et eesti rahvas leiab mingi teise, kuid ilmselt raskema ja ohvriterikkama tee oma iseseisvuse taastamiseks.

Migrantide probleemist. ERSP on seisukohal, et ei ole vaja vastandada eestlasi ja migrante. Migrantide probleem on erakordselt keeruline ja mitte mingeid kiireid ja lihtsaid lahendusi ei ole näha. Arvatavasti on seda küsimust võimalik lahendada ainult Venemaa teiste poliitiliste jõudude kaasabil. Kõige perspektiivsem on minu arvates, kui suudame migrantide probleemi tõsta rahvusvahelise tähelepanu keskmesse.

Rahvarinne on suur ja võimas organisatsioon, kelle koosseisu kuulub väga palju kõrgeltharitud inimesi. Siin on räägitud suveräänsusest, on räägitud õigusriigist, tehakse konstitutsiooniparandusi. Me arvame, et see kõik on väga hea. Aga meile tundub, et on tekkinud teatud käärid selle teoreetilise taseme ja praktiliste sammude vahel. ERSP näeb poliitilise arengu teed rohkem alt üles, rahva tegeliku arenguna, kui ülevalt alla mingite valmisplaanidena. Näiteks suveräänsuse küsimuses arvame, et esimesed sammud sel teel on tegelikult juba astutud. Mõtleme siin Enn Tarto vabastamise otsust, samuti kellaaja otsust. See ongi reaalne suveräänsuse tee, mida mööda tuleb Eestimaal edasi minna, aga mitte eriti teoretiseerida.

Räägitakse palju õigusriigist. Kuna Enn Tartot juba nimetasin, siis tahaksin juhtida tähelepanu sellele, et poliitvangide probleem ei ole kuidagi veel lahendatud. Meil on tunduvalt rohkem vähemtuntud poliitvange. Need on põhiliselt kahest grupist. Inimesed, kes on keeldunud sõjaväkke minemast, ja teised, kes on püüdnud oma liikumisvabadust teostada, üle riigipiiri minna.

Viimase poolteise aasta jooksul on Eesti rahvas kätte võitnud kaks kodaniku põhiõigust. Nimelt sõnavabaduse ja ühinemisvabaduse. Aga liikumisvabaduse ja trükivabaduse alal ei ole üldse edasi mindud. Praegu peaks poliitilist aktiivsust rakendama nende vabaduste kättevõitmiseks.

Meie toetame suurt osa Rahvarinde majanduskavadest, eriti mis puutub tõõatuse Moskva alluvusest ära toomist, rahvusvahelist koostööd ja muid selliseid asju. Kuid ainult ületoomisega ei muuda omandistruktuuri, nagu see on praegu välja kujunenud. Võib juhtuda, et kauge Moskva bürokraatide asemel saame kaela Tallinna bürokraadid. Meile on ka arusaamatu, kust nende majandusreformide finantseerimiseks raha võtta. Me kõik teame, et riigikassa on tühi. Seepärast tundub, et Rahvarinde majanduskavad on paljuski sarnased unistamisega, umbes nii, et vaat kui ärkan homme hommikul üles ja olen rikas.

Üks põhiline erinevus võrreldes Rahvarindega on meil veel. Meie ei võta enda hulka Kommunistliku Partei tegevliikmeid. Arvame, et nad on vähemalt moraalselt vastutavad selle kurja eest, mida Kommunistlik Partei on teinud.

Rahvakongress. Eestimaa Rahvarinde kongress 1.-2. oktoobril 1988. Materjalide kogumik. Tallinn, Perioodika, 1988, lk. 140-141.

Rahvakongressi, nagu "Rahvarinde perestroika toetuseks" (Rahvarinde ametlik nimetus kuni Rahvarinde I kongressini) foorumit tituleeriti, esinejad olid jagatud kahte kategooriasse. ERSP algatusgrupi liikmed oli Rahvarinde seisukohast ekstremistid ja pääs kongressi tribüünile oli neile suletud. ERSP esindaja Jüri Adams esines saali fuajees "kõnekojas".

Balti tsentrismi pinnalekerkimine*

Viimase kahe aasta jooksul on Baltimaade poliitikasse ilmunud midagi, mis seal 50 aastat on puudunud: tsentristlik seisukoht. Kaua välja surutud võistlevate äärmuste poolt, on Balti tsentrism taas esile kerkinud, ja selle ilmingud Eestis iseäranis on mu teemaks.

Mis on tsentrism? Äärmuslased võtavad ideoloogiaid surmtõsiselt, ja surma see tihti põhjustab. Tsentristid võtavad ideoloogiaid vähem tõsiselt - ka enda oma. Nad kõhklevad mitmete võimaluste vahel ja võivad paista otsustusvõimetuna äärmuslasile, kes põlgavad sallivust. Normaalolukorras domineerivad tsentristid poliitilist elu ja hoiavad ühiskonda koos. Kui omavahel võistlevail äärmuslastel õnnestub poliitilist kesksuunda puruks jahvatada, võivad tulemused olla hukatuslikud.

Ükskõik kuidas ka tsentristidel vedas sõjavahelisis Balti riiges, nad lömastati koos parempoolsete ja mõõduka vasakuga, kui Stalin need maad hõivas. Saksa hõivang andis parempoolseile hingetõmberuumi, rõhus aga edasi tsentriste. Kolmas löök tuli, kui Stalin sai uuesti Balti vabariigid oma võimu alla. Eredaks näiteks on ühe tsentristi saatus, kes mulle jutustas, et KGB vangistas ta pärast sõda ainult selle pärast, et varem oli Gestaapo teda vangi pannud. Kui hiljem asjad pisut lõdvenesid, jäi poliitiline arutelu ometi üpris piiratuks. Iga püüe mõõdukuse poole kuulutati natsionalistlikuks, või siis keelati selle avaldamine põhjust teatamata.

Ainsaks sisemiseks opositsioonijõuks oli salgake südisid erimeelseid, kes tihti maksid oma vabaduse ja teinekord elugagi. Tsentristidel on definitsioonilt vähe isu taolise äärmise meelekindluse järele. Prantsuse vastupanus Saksa hõivangu ajal osales suhteliselt palju äärmuslasi ja Balti erimeelseil võis esineda samalaadseid jooni, seda enam et mitte-totalitaarseist käitumiseeskujudest on olnud puudus.

Positiivse Balti rahvusluse esmasihiks on rahvuskultuuri arendamine, kus poliitiline raamistik on vaid vahendiks. Mõned Balti erimeelsed käänasid aga asja vastupidi, näidates ükskõiksust ja põlgustki rahvuskultuuri arendajate suhtes.

Antikommunism ja iseseisvuslus on ideoloogiana põhiliselt reaktiivsed, võrreldes kristlike erimeelseiga, kel on oma positiivne ideoloogia. Kristlik-demokraatlikud parteid terves maailmas kalduvad tsentrismi poole. Solidarnosc'i hiilgepäevil näitas ka Poola katoliku kirik, et ta on visa, ent mõõdukas oma vastupanus, ja nii võib see olla ka Leedus. Peale selle erandi on aga poliitiliste vaadete väljendused Baltimail olnud juba kaua polariseeritud.

Vähemalt Eestis on pilt hiljuti muutunud. Laias laastus võistleb seal nüüd kolm voolu: moskvasuunalised ja põhiliselt stalinlikud bürokraadid, kes ei taha mingeid

* 11. Balti uurimuste konverentsil Maryland'i Ülikoolis 10. juunil 1988 peetud kõne lühendatud variant. - Koostaja.

muudatusi; perestroikameelsed reformistid, kelle esmasihiks on vabariigi autonoomia; ning erimeelsed, kelle organiseeritud meeleavalduste sihiks on iseseisvus. Igale voolule leidub tuge Eesti elanike hulgas.

Stalinistid on enamuses tippjuhtkonnas, mis pärineb Brežnevi ajast. Neid toetab instinktiivselt suur osa venekeelseist sisserändajaist, keda on kolmandik elanikest. Nad soovivad naasta lähiminevikku, küsimata, kas see on tehtav.

Iseseisvusmeelsed dissidendid hõlmavad endisi vange ja teisi, kes Brežnevi ajal sõandasid suud avada, ent mitte tuntud kultuuriisiksusi. Nende sihte pooldab instinktiivselt enamus eestlasi. Eesti sõjaeelne iseseisvus paistab kuldse ajana võrreldes praegu kõige sellega, mida N. Liidu valitsus on toonud. Erimeelsed soovivad seda minevikku tagasi tuua, küsimata, kuidas seda teha.

Perestroikameelsed autonomistid hõlmavad enamust haritlasi ja ebamäärase osa tehnokraatidest ja ametnikest. Nemad on need uued tsentristid. Neid toetavad need eestlased ja kohalikud vaenelased, kes võtavad vaevaks kaaluda tehtavust. Kõik reformistid Eestis on autonomistid peaaegu definitsioonilt, sest N. Liidu süsteem on ületsentraliseeritud ja selle reform pole võimalik siirdumata ametkondlikult territoriaalsele haldamisele. Mittevene vabariigis tähendab see peale majandusliku ka kultuurilist autonoomiat.

Kultuurinatsionalismis ei jää autonomistid kellestki taha. Nad hõlmavad ju enamust loomeliidust. Ent just seetõttu küsivad mõned neist endilt tõsiselt, milliseid lisaeeliseid annaks vormiline iseseisvus võrreldes autonoomiaga, kindlustamaks rahva püsimist ja heaolu ning rahvuskultuuri õitsengut. Ka kui seda vormiliselt võiks saavutada, mis on üldse iseseisvuse tähendus meie üha enam koosseisvas maailmas? Kui vastus on vähem kui klaar, on autonoomial kõik teostatavuse eelised.

Millist strateegiat jälgivad autonomistid, seistes vastakate stalinistide ja iseseisvuslaste vahel? Nende pakilisimaks ülesandeks on kahandada eestlaste nurina põhjusi ja vene kolonistide süngeid kartusi.

Vene püsiasukate poole levitab aeglane kasvatustöö järgmist sõnumit: küsimuses on tõesti territoriaalne isemajandamine ja teie olete osa sellest. Majandusautonoomia annab parema olme teile samal määral kui eestikeelseile.

Eestlastest rahvastiku üheks peamiseks leevendust vajavaks nurina-lätteks on rahva ajaloo võltsimine. Eestlastel on kiiresti saabumas vabadus ülistada peaaegu kõike nende Nõukogude-eelses ajaloos ja taunida peaaegu kõike nende ajaloos N. Liidu valitsuse all, aga ühe olulise erandiga: suvi 1940, kui Stalin hõivas ja liidendas Eesti.

Teiseks peamiseks nurina põhjuseks on sisseränd, mis kaugelt ületab maa võime tulnukaid kohandada. Autonomistidel on korda läinud sisse seada kõva maks ettevõtteile, kes toovad sisse vabariigivälist tööjõudu: 16 000 rubla inimese pealt; seaduses on aga palju auke.

Sisserännuga on seotud kakskeelse teeninduse küsimus. Eestlastest ametnikelt ja teenindajatelt on aina oodatud vene keele oskust, mitte aga vastupidi. Märtsis 1988 pani vabariigi Ülemnõukogu Presiidium ette kuulutada eesti keel vabariigi ametlikuks keeleks. Nõuda kakskeelsust ka venelaste poolt on osa pikaldasemast arengust, mille sihiks on, et venelased hakkaksid end tunnetama "eestimaalastena" nii nagu soomerootslased tunnetavad end soomemaalastena.

Teoksil on ka haridusreform. Venekeelsed koolid Eestis jälgisid seni Vene liiduvabariigi õppekavu, just nagu oleks tegemist eksterritoriaalsete koloniaalasulatega (iseloomustus, mida nüüd kohtab N. Eesti lehtedes). Hiljuti anti

õppekavad vabariigi otsustada ka venekeelsete koolide osas.

Tarbekaupade saadavus on samuti probleemiks. Eesti toodab mõndagi, mida harva näeb Eesti poodides. Ja needki tarbekaubad, mis jõuavad letile hommikul, napsatakse tihti ära Leningradi hangeldajate poolt, enne kui kohalikud elanikud töölt välja saavad. Et rahval oleks tuju toota, soovitavad autonomistid, et antud kaupa tootev ala peab sellega olema täielikult varustatud, enne kui midagi tohib välja vedada. Mitmes Eesti linnas müüakse nüüd vähesaadavat kaupa ainult kohalikele elanikele.

Aus ajalugu, kärbitud sisseränd, kakskeelne teenindus, vabariiklik hariduskontroll ja rohkem tarbekaupu - need on kõik vahendid, et vältida eestlaste rahulolematust plahvatamast löövinguks natsionalistide ja stalinistide vahel. Plahvatuse vältimine on aga tsentristidele ainult esmaabivahendiks, mis annaks autonoomiale mahti teostuda ja end tõestada.

Septembris 1987 esitas neli õpetlast terve Eesti NSV täielikuks isemajandamiseks. Stalinistid (kaasa arvatud vabariigi esimene parteisekretär) ründasid ja natsionalistid pilkasid ettepanekut, ent ometi on IME (isemajandamine Eestis) saanud eestlaste valdava toetuse. Mitu uurimisrühma töötab välja erinevaid võimalusi ja aspekte.

Moskva reaktsioon on olnud äraootav. IME uurimist ja avalikku arutelu Eestis pole takistatud. Teisest küljest on aga sellisedki reformimeelsed majandustead lased nagu Aganbegjan ja Zaslavskaja olnud skeptilised, kartes, et majanduslik autonoomia võib laieneda poliitiliseks ja lõpuks tuua lahkulöömise N. Liidust. See on muidugi seesama doomino-teooria, mis on varemgi tõkestanud detsentraliseerimist N. Liidus, nõnda kaasa aidates praeguse kriisi tekkele.

Eesti loomeliitude juhatuste pleenumil aprilli algul koostasid taidurid ja ajakirjanikud ulatuslikke ettepanekuid arutamiseks eelseisval NSV Liidu parteikonverentsil. Muu hulgas pandi ette liiduvabariikide ja teiste piirkondade isemajandamine ja isefinantseerimine. Kui aga vabariigi Ülemnõukogu tuli kokku nädal hiljem, edastas see Moskvasse vabariigi Ministrite Nõukogu ettepaneku, mis põhiliselt jättis Eesti majanduse edasi Moskva ministeeriumide kontrolli alla. See uje reformikava kiideti heaks Gorbatšovi Poliitbüroo poolt Eesti ja Leedu, aga mitte Läti jaoks.

Rein Taagepera

"Rahvarinde Teataja", 24. november 1988

Paraku osutus autonomismile baseeruv tsentrismikäsitlus ebareaalselt ettevaatlikuks. Lähitulevik näitas, et vägivaldselt kokkuliidetud riiki polnud võimalik reformida. Kui suhtlemises välisilmaga ja teabevahendites tsensuuri lõdvendati, tõusis avalikkuse ette anneksioon ja okupatsioon - kogu reaalselt eksisteeriva poliitilise olukorra täielik ebaseaduslikkus, mille kõrval 16 000 rubla migrandi eest. venekeelsete koolide õppekavade reformimine, üleliiduliste tehaste toomine liiduvabariigi alluvusse jne. tundusid vähetähtsatena.

Eesti Nõukogude Sotsialistliiku Vabariigi Ülemnõukogu deklaratsioon Eesti NSV suveräänsusest

Eesti rahvas on Läänemere kallastel oma maad harinud ja kultuuri arendanud enam kui viis tuhat aastat. 1940. aastal sai rahvuslikult homogeensest, suveräänsest Eesti Vabariigist Nõukogude Liidu koostisosa, seejuures nähti ette suveräänsusgarantiide säilimine ja rahvuse õitseng. Stalinismi- ja stagnatsiooniaja sisepoliitika ignoreeris neid garantiisid ja seisukohti. Selle tulemusena on Eestimaal kujunenud eestlastele kui põhirahvusele ebasoodus demograafiline situatsioon, looduskeskkond on paljudes vabariigi piirkondades katastroofiolukorras, majanduse jätkuv destabiliseerumine mõjub negatiivselt kogu vabariigi elanikkonna elatustasemele.

Eesti NSV Ülemnõukogu näeb raskest olukorrast vaid ühte väljapääsu - Eestimaa edasine areng peab toimuma suveräänsuse tingimustes. Eesti NSV suveräniteet tähendab, et talle kuulub tema kõrgeimate võimu-, valitsemis- ja kohtuorganite näol kõrgeim võim oma territooriumil. Eesti NSV suveräniteet on terviklik ja jagamatu. Selle kohaselt peaks vabariigi edasine staatus NSV Liidus olema määratud liidulepinguga.

Eesti NSV Ülemnõukogu ei ole nõus NSV Liidu Ülemnnõukogu Presiidiumi poolt arutusele pandud nende NSV Liidu konstitutsiooni muudatuste ja täiendustega, mis välistavad Eesti NSV konstitutsioonilise õiguse enesemääramisele. Toetudes rahvusvahelistele paktidele majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta 16. detsembrist 1966, mis on ratifitseeritud NSV Liidu poolt, ja teistele rahvusvahelise õiguse normidele, deklareerib Eesti NSV Ülemnõukogu oma seaduste ülimuslikkust Eesti NSV territooriumil.

Muudatused ja täiendused NSV Liidu konstitutsioonis jõustuvad edaspidi Eesti NSV territooriumil nende heakskiitmisel Eesti NSV Ülemnõukogu poolt ning vastavate muudatuste ja täienduste tegemisel Eesti NSV konstitutsioonis.

Eesti NSV Ülemnõukogu kutsub üles kõiki, kes on sidunud oma saatuse Eestimaaga, konsolideeruma demokraatliku ja sotsialistliku Eesti ühiskonna ülesehitamiseks. Suveräänsuse juriidiline ja faktiline realiseerimine tähendab ühtlasi seda, et Eestimaa rahvas ei nõustu tulevikus ühegi seadusega, mis oleks diskrimineeriv mistahes teise Eesti NSV-s elava rahvuse esindajaile.

Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees A. Rüütel
Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär V. Vaht
Tallinn, 16. novembril 1988

"Rahva Hääl", 18. november, 1988

Liidulepingu võimatus

Viimasel ajal on lausa dogmaks tõusnud mõte, et Eesti peab NSVL-ga sõlmima liidulepingu. Leian, et see on Eestile kahjulik ja õiguslikult võimatu. Mõttetu on ireaalsete eesmärkide seadmine. Liiduleping on võimatu järgmistel põhjustel:
1. 1939-40.a. NSVL-i agressiooni tulemusel annekteeriti Eesti NSVL-i koosseisu. Rahvusvaheline õigus loeb agressiooni rängimaks kuriteoks. Agressiooni ja annek-

siooni ei ole likvideeritud. Eesti kui agressiooni ohver ei saa agressoriga sõlmida mingisuguseid liidulepinguid.
2.Eestis agressiooni tulemusel lavastatud ENSV-l puudub suveräänsus ja õigussubjektsus, ilma milleta ei saa sõlmida mingeid rahvusvahelisi lepinguid (sealhulgas liidulepinguid).
3.Igasugune leping, ka liiduleping eeldab vabatahtlikkust leping sõlmida või mitte, samuti lepingupoolte võrdõiguslikkust. Käesoleval ajal sellised elementaarsed tingimused täielikult puuduvad.
4.Eesti ja Vene vahel on kõige olulisemad õiguslikud vahekorrad reguleeritud 2.02.1920. a. Tartu rahulepinguga, mille kui jõusoleva lepingu nõudeid tuleb täita.

Leian, et on mõttetu ja äärmiselt kahjulik püstitada täiesti vääraid eesmärke (liiduleping NSVL-ga). Tuleb lähtuda rahvusvahelises elus tunnustatud üldpõhimõtetest: agressiooni eitamine, inimõiguste austamine, rahvaste enesemääramisõigus ja teised rahvusvahelise õiguse elementaarsed nõuded, mis on sätestatud ÜRO dokumentides.

Ainuvõimalik ja õiguspärane eesmärk on taastada suveräänne, s.o. iseseisev ja sõltumatu Eesti Vabariik. Sellise eesmärgi teadvustamine ei tähenda seda, et peaks käed rüpes ootama, millal suveräänsus meile kandikul kohale taritakse. Iga tegu tuleb hinnata sellest aspektist, kas ta tuleb kasuks rahva enesemääramisõigusest tulenevale suveräänsele Eestile. Esimeseks sammuks sel teel oleks tunnistada kehtetuks Eesti kuulumine NSVL-i koosseisu ja viia ellu nõue, et Eesti astub NSVL-i koosseisust välja.

Indrek Teder, jurist

Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid nr. 3, 1988

Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei Memorandum olukorra kohta Eestis

EESTI RAHVUSLIKU SÕLTUMATUSE PARTEI VOLIKOGU PANEB ETTE:

1.Lülitada küsimus Eesti kui endise Rahvasteliidu ja rahvusvahelise riikidepere täisõigusliku liikmesmaa praegusest õigusevastasest, ebanormaalsest ja Eesti põliselanikkonna edasipüsimise seisukohast äärmiselt ohtlikust olukorrast ÜRO Peaassamblee 1988. a. plenaaristungi päevakorda, arutades seda ka teistel sobivatel ÜRO foorumitel ning kaasates säärastele aruteludele tunnistajatena Eesti sõltumatute organisatsioonide esindajaid ja selleks soovi avaldavaid üksikisikuid;

2.mõista ÜRO liikmesriikide poolt hukka 1939. a. 23. augustil NSV Liidu ja Saksa Riigi vahel sõlmitud nn. Molotov-Ribbentropi pakt koos salajase lisaprotokolliga ning soovitada mainitud paktis osalejate õigusjärglastele (NSV Liit, SLV, SDV) kuulutada see tühiseks hiljemalt Molotov- Ribbentropi pakti 50. aastapäevaks (analoogiliselt 1938. a. Müncheni kokkuleppe tühiseks kuulutamisele Tšehhoslovakkia ja SLV vahelise lepinguga 1973. a.);

3.tunnistada Eesti (samuti ka Läti ja Leedu), kelle ühiskondlikku ja riiklikku korraldust Molotov-Ribbentropi pakt oma lisaprotokolliga kõige vahetumalt ja destruktiivsemalt mõjutas, võõrvõimu poolt vägivaldselt okupeeritud territooriumiks, kelle osas pole siiani täidetud Atlandi harta 3. artikliga antud lubadusi (Teise Maailmasõja käigus suveräänsetest õigustest ja omavalitsusest

ilma jäetud rahvaste õiguste ja omavalitsuse taastamine);

4.osutada eesti rahvale moraalset ja praktilist kaasabi nõukogude okupatsioonivägede ja sõjaväebaaside eemaldamiseks Eesti territooriumilt (need olid sinna paigutatud Eestile NSV Liidu poolt jõu ähvardusel peale sunnitud 1939. a. lepingu alusel 10-ks, maksimaalselt 15 aastaks, lepingu kehtivus lõppes 1954. a.) et tagada ÜRO koloniaalmaadele ja -rahvastele iseseisvuse andmise deklaratsiooni (punktid 1,2,4,5), rahvusvahelise pakti kodaniku- ja poliitiliste õiguste kohta art. 1, Inimõiguste Üldeklaratsiooni art. 21 punkt 3, samuti kõigi muude üldtunnustatud inim- ja kodanikuõiguste täieulatuslik ja tingimusteta elluviimine Eesti põliselanikkonna ja selle iga liikme suhtes;

5.juhtida tähelepanu Eesti Vabariigi ja Nõukogude Venemaa vahel 2. veebruaril 1920. a. sõlmitud Tartu rahulepingu jätkuvale kehtivusele, millega Nõukogude valitsus tingimusteta ja igaveseks ajaks tunnistas Eesti täielikku sõltumatust Venemaast;

6.tagada Eestis (pärast praegu siinviibivate okupatsioonivägede eemaldamist) demokraatlike valimiste läbiviimine ÜRO järelvalve all, rakendades hirmust ja mis tahes survest vabade tingimuste loomiseks vajaduse korral ÜRO korravalvejõude; anda suveräänsetes õigustes taastatud Eesti Vabariigile võimalus astuda ÜRO liikmeks;

7. soovitada NSV Liidu valitsusele respekteerida tuumarelvavaba ning blokivälise Eesti neutraliteeti vastavalt 1920. a. Tartu rahulepingu 5. artiklile, võttes arvesse Eesti Vabariigi valitsuse omaaegset neutraalset, kõigi maadega sõbralikku koostööd taotlevat välispoliitikat ning eesti rahva hulgas viimasel ajal ilmnenud selget soovi niisugust poliitilist joont jätkata.

Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei pöördub palvega järgmiste ÜRO liikmesriikide:

Ameerika Ühendriigid; Argentiina Vabariik; Austraalia Liit; Belgia Kuningriik; Brasiilia Ühendriigid; Grenada; Hispaania Kuningriik; Hollandi Kuningriik; Itaalia Vabariik; Jaapan; Kanada; Libeeria Vabariik; Luksemburgi Suurhertsogiriik; Norra Kuningriik; Portugali Vabariik; Prantsuse Vabariik; Rootsi Kuningriik; Saksa Liiduvabariik; Soome Vabariik; Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendatud Kuningriik; Taani Kuningriik; Uruguai Idavabariik; Uus-Meremaa; Venetsueela Vabariik; ja kõigi muude asjast huvitatud valitsuste poole palvega esitada käesolev Memorandum arutamiseks ÜRO Peaassamblee või teistel sobivail ÜRO foorumeil ametliku dokumendina.

Alla kirjutanud Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei Volikogu liikmed:

Jüri Adams
Tiina Hallik
Urmas Inno
Tunne Kelam
Avo Kiir
Mati Kiirend
Andres Mäe
Kalju Mätik
Viktor Niitsoo
Lagle Parek
Arvo Pesti
Raivo Piirak
Ants Pindis
Eve Pärnaste
Artur Ratas
Vello Salum
Maris Sarv
Sander Siss
Erik Udam
Ain Vares
Üllar Varik

Eesti, Pilistvere
17. septembril 1988.a.

Vaba Eestlane", 8. november 1988

Suveräänsusdeklaratsiooni vastuvõtmine aitas EKP-l ja Rahvarindel püsida EKP IX pleenumi joonel. Rahvale pidi see näitama, et ühiskonda saab muuta vaid detsentraliseerimise teel territoriaalsel printsiibil ja ühiskonda saab juhtida vaid uuenev EKP liidus Rahvarindega. Opositsioonilistel seisukohtadel ei olnud massiteabevahendites kohta. Rahvuslikku suunda propageerivatest väljaannetest oli suhteliselt laiema levikuga "Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid", bülletään "Heinakuu", "ERSP Teataja". Rahvarinde ja EKP uue kursi tsentristliku joone rõhutamiseks trükati ametlikus pressis arvukalt stalinistide vana kaardiväe esindajate kirjutisi ning valgustati igakülgselt Interliikumise ohtlikke väljaastumisi.

Kõik pea peale.

"Eesti on igast küljest okastraadiga piiratud, et sotsialismiideed sisse ei pääseks," märkis tollase kodanliku valitsuse kohta sarkastiliselt Jaroslav Hašek, kes 1920. aastal Eesti kaudu Vene sõjavangistusest kodumaale tagasi pöördus.

Liigutavalt naiivne usk, nagu seisneks õnn eraldumises, on paljudel minu hõimlastel ilmselt säilinud ka inimkonna globaalse vastastikuse sõltuvuse ajastul. See annab ennast tunda ka dokumentides, mis võeti vastu (mitte ilma märgatava surveta väljastpoolt) käesoleva aasta 16. novembril Eesti NSV Ülemnõukogu erakorralisel istungjärgul. Eriti tuntav on see Eesti põhiseaduse muudatuses, mille kohaselt vabariigi kõrgemad võimuorganid võivad teatud juhul seisata NSV Liidu seadusandlike ja muude aktide rakendamise või kehtestada neile piirid. Enne seda kehtinud formuleeringu sisu oli täiesti vastupidine: juhul, kui Eesti NSV ja üleliiduline seadus lahknevad, kehtib viimane.

On muide üldse saanud kombeks uskuda, et ümberkorralduste läbiviimine on lihtsamast lihtsam. Lihtsalt kõik tagurpidi! Pööra kõik pea peale, ja ongi kogu perestroika. Nüüdsest tuleb kodanlikku Eestit näha ainult roosas valguses, kõiki nõukogude-aastaid aga ainult mustana. Mitteformaalsed liikumised püüavad üksteist selles "kõik vastupidi" hasartselt üle trumbata. Näiteks alternatiivne noortefoorum soovitas hiljuti teha lõpp "marksikesksete ühiskonnateaduste" õpetamisele, see-eest aga viia koolidesse sisse ... usuõpetus. Tõsi, esialgu küll veel mittekohustusliku õppeainena. Esitati nõue lammutada (!) ja pühkida maa pealt minema Teaduste Akadeemia. (Resolutsioonis olid vihased noored mehed siiski armulised ja leidsid olevat võimaliku jätta akadeemiale koordineeriv osa.)

Kas maksab siis imestada, et kõiki "Moskva" ettevõtmisi, sealhulgas ka praegu arutusel olevaid seaduste projekte, soovitatakse käsitleda ainult n. ö. salakavaluse presumptsioonist lähtudes, eeldades, et keskuses ainult selle peale mõeldaksegi, kuidas vaest Eestit ahistada.

Muidugi ei tekkinud see presumptsioon tühjale kohale. Töukeks olid mõnede liiduliste ministeeriumide ja teiste ametkondade ambitsioonid ja tuleb öelda, et kaugeltki mitte läbimõeldud ettevõtmised. Need ministeeriumid ja muud ametkonnad on muutunud omapärasteks sotsialistlikeks transnatsionaalseteks kompaniideks, kes tegelikult ei hooli ei rahvustest ega loodusest. Ent milleks siis last koos pesuveega välja heita? Kas tõesti selleks, et ametkondi oheldada, tuleb tingimata NSV Liidu Ülemnõukogu ja Liidu valitsust õõnestada? Kas selleks on vaja püüda muuta meie võimas föderatsioon rabedaks konföderatsiooniks, mingiks häugi, luige ja vähi liiduks?

Kujutagem endale ette armsat pildikest, kui 15 liiduvabariigi pealinnas hakatakse iga üleliidulise seaduse ja määruse puhul mõtlema, kas seda tunnustada või tagasi lükata. Ja miks ainult viieteistkümnes? Mõelgem idee loogilise

lõpuni, nagu seda soovitas juba Sokrates. On ju veel ka autonoomsed vabariigid. Võib olla peaks näiteks Abhaasi ANSV seadma kahtluse alla nii üleliidulised kui ka Gruusia seadusesätted? Et kehtigu need Gudautas, aga mitte Gagras? Või kui juba "täiesti vastupidi", siis sätestada, et lõpliku veto õigus on külanõukogul?!

Ainult tavamõtlemise tasandil ja suurte tundepuhangute mõjul tundub kõik lihtsamast lihtsam. Nii on tekkinud ka ettekujutus, et keskuse abitus tuleb kohtadel kindlasti kasuks. Elu on aga vastuoluline ja dialektiline, tihtilugu paradokse täis. Tuleks hoolikalt ja eelarvamusteta kõik variandid läbi kaaluda. Pole sugugi välistatud, et just praegu nõuavad liidu- ja autonoomsete vabariikide huvid keskvõimu tugevdamist, mitte aga selle nõrgendamist. Meie päevade kogemused näitavad, et vabariikide lahkhelid võivad tekitada suure, isegi traagilise pinge. On tõenäoline, et üleminek regionaalsele isemajandamisele tekitab vähemalt esialgu uusi lahkhelisid ja konflikte, mis võivad meie ühist kodu kõigutada. Ainult küllalt autoriteetne kõrgem (seadusandlik, täidesaatev ja kohtu-) võim, kellele vabariikide ühisel nõusolekul on antud suured õigused, võib tagada selliste konfliktide piisavalt erapooletu ja õiglase lahendamise.

Võtkem sisse palderjani, jahtugem maha ja tunnistagem, et tegemist on ilmse ülepakkumisega. 16. novembril oli meil 16 siima. Hasardis tõmbasime juurde veel ässa. Lõhki! Tahaks loota, et see emotsioonide puhang ei kutsu Moskvas esile täiesti õigustatud, kuid ebaotstarbekat vastupidise suunitlusega puhangut ning et vabariigi Ülemnõukogu otsustest püütakse heatahtlikult leida esmajärjekorras seda ratsionaalset iva, mida võib nii või teisiti arvesse võtta ettevalmistumisel väga tähtsaks NLKP Keskkomitee pleenumiks, mis on pühendatud rahvussuhete täiustamisele. Vaevalt et on mõistlik võtta enne pleenumit vastu vabariigi seadused Eesti NSV riigikeele ja kodakondsuse kohta. Mulle näib vaieldamatuna, et seni on nende seaduste ümber tekkinud ažiotaaž andnud ainult ühe tulemuse - vabariigis on rahvussuhted märgatavalt teravnenud. Tuleks veidi maha jahtuda, hiljem aga nende seadusprojektide juurde tagasi pöörduda.

Ilmselt poleks paha ka veidi järele mõelda praegu Balti liiduvabariikides (ja mitte ainult seal) puhkenud ägeda ideelise ja poliitilise võitluse gnoseoloogiliste ja klassi- (või ajalooliste) juurte üle. Teatud (või vastupidi, üpris umbmäärased) jõud ohutavad väga järjekindlalt rahvuslikke ja ärgem kartkem seda sõna, ohjeldamatuid natsionalistlikke kirgi, seejuures vahendeid valimata. Need jõud on üsna palju saavutanud. Läti NSV prokurör J. Dzenitis ("Pravda", 19. nov. k.a.) kirjutab mõnedest iseloomulikest võtetest ja sellest, et massiteabevahendid tema vabariigis, välja arvatud ajalehed "Cina" ja "Sovetskaja Latvija", on tegelikult parteilise kontrolli ja mõju alt väljunud. Ma arvan, et väga sarnane on olukord ka Eestis. Paljude ajalehtede toimetajad osalevad ise hasartselt kirgede üleskütmises või on ära hirmutatud ja moraalset terrorit kartes mängivad peamiselt ühte väravasse.

NLKP Keskkomitee Poliitbüroo liige, Keskkomitee sekretär V. Tšebrikov pööras Eestis viibides tähelepanu näiteks sellele, et Rahvarindel (koosneb peamiselt eestlastest) ja Interliikumisel (koosneb peamiselt mitte-eestlastest) on üpris erinevad võimalused: Rahvarinne saab raadios ja televisioonis rääkida nii palju kui tahab ning kogu trükipakirjandus on täis Rahvarinde seisukohtade propagandat; Interliikumisel aga sellist võimalust pole. Sellele tuleb veel lisada, et mõned ajalehed avaldavad meeleldi ka ilgeidaid ja lihtsalt huligaanseid mõtteavaldusi Interliikumise kohta.

Muidugi on vabariigil vaja kõigi jõudude konsolideerumist, mitte aga konfrontatsiooni. Kuid konsolideerumine, mis saavutatakse igasuguse teisitimõtlemise halastamatu mahasurumisega, pole krossigi väärt. Tuleb rõhutada, et alla surutakse just nimelt igasugune teisitimõtlemine, isegi sellistes näiliselt suhteliselt neutraalsetes tunnetuslikes küsimustes nagu demograafiaprobleemid.

Toon ühe iseloomuliku näite massiteabevahendite ringkaitsest tõe vastu. Loominguliitude ühispleenumil maalis üks meie kirjanik täiesti fantastilise pildi demograafilisest olukorrast Eestis, teine haaras nendest fantaasiatest kohe kinni, Eesti Telegraafiagentuur andis räägitust lühikese kokkuvõtte kõikidesse ajalehtedesse, kolm ajalehte aga kirjutasid kõigest üksikasjalikult. On möödunud selle kuud. Selle aja jooksul on ainult üks ajaleht - "Molodjož Estonii" - julgenud lugejale teatada arve ja fakte, mis lükkavad täielikult ümber need väljamõeldised, mille mõte on lühidalt selles, et kõiges on süüdi nõukogude võim. Vene keelt mitteoskava lugeja eest varjatakse tõde endiselt hoolikalt. Eesti oleks nagu taas ümber piiratud okastraadiga, mis on seekord küll nähtamatu, aga täidab küllalt efektiivselt teatud funktsiooni: mitte lasta eestlaste teadvuseni fakte ja arve, mis takistavad natsionalistlike kirgede õhutamist.

Rangele vaimudieedile pandud massiteadvusega on väga kerge manipuleerida. Sündimus on Eestis tõepoolest madal. Kui sellest rääkida äärmiselt dramaatilisel toonil ja seejuures maha vaikida, et nähtus sai alguse ammu enne Nõukogude võimu kehtestamist Eestis, et Lääne- ja Põhja-Euroopa maades on sündimus juba ammu veelgi madalam ja langeb edaspidigi, et ka meie maa* /* NSVL. - Toim./ Euroopa-osas on viimastel aastatel täheldatud sedasama tendentsi jne., siis pole raske juhtida lugejat järeldusele, mida tahetigi sõnavõttudes ja artiklites: nõukogude võim ("ebakompetentne valitsus") on tekitanud ohu, et eesti rahvas sureb välja! Ei rohkem ega vähem! Vaatamata sellele, et eestlaste arv küll aeglaselt, kuid siiski kasvab, on hirmumisaltid ja hirmutamise harrastajad hakanud asja kujutama nii, et varsti polevat meid enam üldse olemaski! Vaat nii. Toimetajad avaldavad sellist jama meeleldi.

Eraldi tuleks vahest rääkida ühest kõige avalikumast faktide moonutamisest. Soome ametlikust demograafilisest prognoosist rebitakse välja üks rida ja esitatakse see nii, et lugejal tekib paratamatult mulje, nagu leiaks Soomes aset vaata et demograafiline plahvatus. Samal ajal on aga prognoosi nendest ridadest, mis maha vaikitakse, selgesti näha, et sündimus Soomes väheneb endiselt, suremus aga (elanikkonna vananemise tõttu) suureneb. Selle prognoosi kohaselt ületab suremus sündimuse juba tosina aasta pärast ja elanike arv hakkab vähenema. (Taani on juba selleni jõudnud.)

Eesti lugeja eest varjatakse kõike seda endiselt hoolega. Muidu kaob üks võimalus teda nõukogude võimu vastu üles kruvida. Ühesõnaga, toimub pöörane ja miskitpidi väga huvitav võitlus inimeste mõistuse ja hinge pärast, mida ma suutsin illustreerida vaid üksikute näidetega. Kuid ühest võitluse aspektist tuleks vast siiski veel rääkida. Mellesse andis õelalt nõu: kui mõistetest tuleb puudus, siis võib neid asendada sõnadega! Nii ka tehakse. Kõige suuremat ekvilibristikat võib täheldada näiteks sõnade "suveräänsus", "rahvas", "demokraatia" kasutamisel.

Kui piirduda miinimumiga, siis tuleb ilmselt rõhutada, et mitte mingisugune suveräänsus ei saa olla absoluutne. Millestki tuleb alati loobuda. Kui inimesed astuvad abiellu, siis loobuvad nad suurel määral oma varanduslikust, meelelahutuslikust, seksuaalsest ja mis tahes muust suveräänsusest. Ühistes huvidest Liiduvabariikide suveräänsuse küsimuste konstruktiivne arutamine peab viima vastastikuste järeleandmiste optimaalsete piiride adumiseni. Maksimalismilipuga vehkimine võib viia ainult ummikusse.

Üpris keeruline ja vastuoluline on ka mõiste "rahvas". Ainult demagoogile on kõik selge: tema ise ongi rahvas. Kõik teisitimõtlejad ei ole mitte rahvas, vaid bürokraadid, migrandid, stalinistid. Eesti ajakirjandus näiteks lausa kubiseb sõnast "muulased" - selles sõnas ei olevat midagi halvustavat. Kuid muidugi ainult juhul, kui seda kasutab eestlane. Hoidku jumal, kui grusiinlane või venelane

nimetaks teda ennast muulaseks. Sellele järgneks vähemalt hüsteerika.

Vanasti nimetati seda hotentotiloogikaks: kui sina sööd ära minu pruudi, siis on see väga paha, kui aga mina söön ära sinu oma, siis on see hea!

Meie ühine kodu - Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit - tugevneb seda mööda, kuidas me vabaneme hotentotiloogikast ja saame aru, et toeliselt inimlikud rahvussuhted on sümmeetrilised suhted.

Gustav Naan, Eesti NSV
Teaduste Akadeemia akadeemik
(Ajalehest "Pravda")

"Rahva Hääl", 25. november, 1988

Samm teel suveräänsusele

Eestimaa Rahvarinde eestseisuse esindaja Edgar Savisaare kõne rahvuslipu heiskamisel Pika Hermanni torni

1918. aasta demokraatlikust revolutsioonist ja vabariigi loomisest Eestimaal saab täna 71 aastat. Sel ajal kui enamik väikerahvaid meie naabruses nägi oma turvalist tulevikku ikka veel monarhia tiiva all, tegi Eesti rahvas julge otsuse ning kuulutas välja vabariigi - suveräänse ja vaba riigi. Selles vabariigis kehtestati demokraatlikud seadused, mis olid eeskujuks paljudele teistelegi; anti inimestele maad; toimis parteide paljusus, mis muutis rahva kiiresti poliitiliselt kirjaoskajaks. Ja kui naabrid - nii Idas kui ka Läänes - kõhklesid meie iseseisvuse tunnustamisel või olid sellele otseselt vastu -, siis suutsid meie vanaisad oma aateid, oma iseseisvust ja vastloodud vabariiki ka kaitsta.

Põhimõtteliselt ei saa ka täna Eesti riiklust sümboliseerivaks lipuks olla miski muu kui sini-must-valge lipp. Aga veel ei vasta Eesti riiklus oma sisult sini-must-valge lipu mõttele. Riikluse üheks tunnusjooneks on suveräänsus ehk lõpliku iseotsutamise õigus - ja seda mitte deklaratsioonina, vaid sisuliselt. Tunnistagem aga, et ka viimastel kuudel on vastu võetud poolikuid ja sisult vastuolulisi otsuseid; tunnistagem, et tegelikud muutused on ikka veel aeglased tulema. Hoolimata Eesti NSV Ülemnõukogu 16. novembri deklaratsioonist ei seisa meie suveräänsus veel kuigi kindlatel jalgadel. Alles siis, kui ükskord lõpuks on saavutatud reaalne suveräniteet, siis ei kahtle enam keegi, et Eesti riikluse sümboliks ei saa olla miski muu kui sini- must-valge lipp.

Rahvuslipu heiskamine Pika Hermanni tippu on aga samuti üks samm suveräänsuse teel; see näitab, et oleme oma maa peremehad ja teeme siin, mida ise tahame; näitab, et oleme oma ajaloo peremehed - oleme üks oma ajalooga, teame, kust tuleme ja kuhu oleme jõudnud. Läinud aastakümnetel taheti meid panna unustama iseendid, teha eestlasi ajaloota rahvaks. Lipu tõstmine on meile kui endaleidmine. Me oleme moraalselt võitnud! Ja kui me möödunud sügisel ütlesime, et Eestimaa on meie kätes; kui me nüüd pikkamööda hakkame uskuma, et ka valitsus võib olla meie kätes, siis täna heiskasime selle lipu kui võituslipu ning ütleme, et selle lipu all saame eeloleval sügisel ka Eestimaa parlamendi rahva poolt valitud ja volitatud meeste kätesse. Rahvarinne kinnitab oma joone väramatust selles küsimuses.

Me ehitame uut Eestit. See Eesti ei saa olla pööratud näoga minevikku, vaid ikka ja ainult tulevikku. Lippu heisates me näitame, et oleme eestlased. Kuid samavõrd tähtis on ka juba 1905. aastal Noor-Eesti poolt väljendatud mõte: olgem

eestlased, aga saagem eurooplasteks. Täna on aeg küps minna edasi Euroopa kaudu maailmakodanikuks. Sinna me tahame oma lipu viia!

Aastakümneid oli Eesti lipp ametlike võimude poolt põlu all. Sini-must-valge avaliku kasutamise ja väljapaneku eest on algatatud kümneid, kui mitte sadu kohtuasju ja otsused ka täide viidud. Seda on tehtud nii 70-ndatel kui ka 80-ndatel aastatel. Inimesi on lipu pärast mõnitatud, paljud noored elud on purustatud. Kui me tahame täna olla ausad oma südametunnistuse ees, siis peame nõudma kõigi taoliste kohtuasjade kiiret läbivaatamist ja karistatute rehabiliteerimist.

Eile langetati Pika Hermanni tornist üks teine lipp, millel ei olnud austust põlisrahva hulgas. Peame siiralt ütlema, et need eesmärgid, mis seda lippu heisates olid seatud ja millest rahvale tookord ka valjult kuulutati, ei ole teostunud ning me peame kogu läbikäidud tee uuesti vaatluse alla võtma.

Meie lipp on erakordne selle poolest, et tema värvide hulgas puudub üks - puudub vere ja kättemaksu värv, mis ometigi on olemas paljude rahvaste lippudel. Ka see näitab, et me teeme kõike rahulikult ja tasakaalukalt, et me ei kavatse oma rahvuslikke eesmärke saavutada vägivalla ja verega, vaid sugupõlvede pikaajalise rahumeelse vahetumise käigus.

Meie lipu värvid on sinine, must ja valge. Need värvid seovad ajalugu tulevikuga ja ühendavad meie rahvast. Võrreldes 1918. aastaga on täna nende värvide tähendus paljuski muutunud ja täienenud. Must värv sümboliseerib nüüd mitte ainult meid toitvat maakamarat, vaid ka leina kõigi nende pärast, kes kodumaa nimel on kannatanud, kes on jäänud Siberisse, kes on hukatud Stalini või Hitleri laagrites, või kelle hauad on kodumaast kaugel, teisel pool ookeani, kuigi ka nemad oleksid tahtnud kodumullas puhata. Sinine värv - maa ja taeva värv - näitab nüüd ka meie vabaduspüüete kestvust; näitab meie meelekindlust astuda hoops avaramasse maailma. Ainult valge - puhtuse värv - on jäänud samaks ning nõuab, et me tõepoolest saaksime puhtaks kõigest viimaste aastakümnete saastast, teha seda ilma hirmuta, ilma silmi kinni panemata, samm-sammult aga kindlalt ja taganemata.

Me teame, kui raske koorem on meie õlgadel; me teame, kui pikk on see tee, mis käia tuleb - ja öelgem seepärast nagu esiisadki - "Jumal, kaitse Maarjamaad!"

"Noorte Hääl", 25. veebruar, 1989

Rahvuslipu heiskamise mõte EKP poolt 24. veebruaril 1989 tekitas eesti rahvuslikes ringkondades vastuseisu. Lipp Pika Hermanni tornis on alati olnud võimu sümbol. Eesti NSV võimudele see sümbol ei sobinud. Rahvusliku liikumise tegelasi oli alles hiljuti arreteeritud, verekoertega hirmutatud, massiteabevahendites laimatud, võimul olid aga endised represseerijad. Kõrvaldatud olid vaid K. Vaino, H. Saul ja R. Ristlaan. Poliitilise ja majandusautonoomia taotlused takerdusid Moskva keskvõimude vastuseisu tõttu. Uuenev EKP liidus rahvarindega otsustas initsiatiivi haarata rahvusliku atribuutika taastamisel. E. Savisaare kõnes "Samm teel suveräänsusele" ei ole kordagi mainitud Eesti Vabariiki, küll aga on juttu reaalsest suveräänsusest ja murest, et 16. novembril 1988 väljakuulutatud suveräänsus ei seisa veel kuigi kindlalt jalgel. Eesti Vabariigi aastapäeva nimetatakse Iseseisvuspäevaks. Sõnastusvalgest püüti teha suveräänse Eesti NSV lippu.

Pöördumine Eesti Vabariigi kodanike poole

(lisa "Deklaràtsioonile Eesti Vabariigi 71. aastapäevaks")

1918. a. loodud Eesti Vabariigi kaudu teostus eesti rahva iidne soov elada ja püsida vaba rahvana, peremehena oma maal. Eesti rahvas astus võrdväärsena maailma iseseisvate riikide perre.

1930.-1940. aastate vahetusel pühiti ajastule iseloomuliku vägivalla ja petmisega Euroopa poliitiliselt kaardilt mitu iseseisvat riiki. Neist enamiku (Poola, Tšehhoslovakkia, Austria, Jugoslaavia, Albaania) iseseisvus taastati võidukate liitlasriikide poolt maailmasõja lõppedes. Erand tehti vaid Eestile, Lätile ja Leedule. Neli riigid on ainsad Rahvasteliidu riigid, kes puuduvad selle järglase ÜRO liikmeskonnast. Teise maailmasõja käigus jäi kolm rahvusvaheliselt tunnustatud riiki teadmata kadunuks.

Ometi pole Eesti Vabariigi juriidiline ja aateline järjepidevus katkenud. See teadmine annab meile kindla ja selge aluse, millelt liikuda tulevikku. Ükski okupatsioon ega kolonisatsioon ei saa muuta kehtetuks ei Tartu rahulepingut ega Eesti Vabariiki. Eesti Vabariigi kodakondsus pole tühistunud. Kõik isikud, kes Eesti hõivamise päeval, 17. juunil 1940, olid Eesti Vabariigi kodanikud, on seda ka täna. Eesti kodanike hulka kuuluvad seaduspäraselt ka nende lapsed, lapselapsed, lapselapselapsed jne. Eesti saatuse määramine on Eesti kodanike moraalne ja juriidiline õigus ning kohus.

Peremeheks saamise ja iseolemise teel on meie esimene samm Eesti kodanike komiteede moodustamine kõikjal, kus elab Eesti Vabariigi kodanikke, ka võõrsil. Selleks kutsugem kokku piirkondlikud (kihelkonna, linna, linnaosa) koosolekud, kus Eesti Vabariigi kodanikud valivad Eesti kodanike komiteed. Omaalgatuslikud kodanike komiteed registreerivad Eesti Vabariigi kodanikke nende soovil. Järgnevalt kutsuvad Eesti kodanike komiteed omavahelisel kokkuleppel kokku maakondlikud (suuremate linnade) konverentsid. Seejärel astuvad Eesti kodanike valitud saadikud kokku Kongressil, kus arutatakse enesemääramise küsimusi. Kongressi volitatud esindajad jätkavad poliitilist ja diplomaatilist tööd Eesti omariikluse rahumeelsel taastamisel.

Eesti kodanike komiteede juures on võimalik registreeruda ka isikuil, kes soovivad Eesti Vabariigi kodanikuks saada. Nende isikute esindajad osalevad nõuandva häälega Eesti Kongressil.

Moodustagem Eesti kodanike komiteesid ja abikomiteesid kõikjal, kus elab Eesti Vabariigi kodanikke!

Kutsume kõiki toetama allakirjutanute "Deklaratsiooni Eesti Vabariigi 71. aastapäevaks"!

Elagu iseseisev demokraatlik Eesti Vabariik! Elagu rahvaste rahu!

Tallinnas 10. märtsil 1989. a.

Eesti Kristlik Liit
Eesti Muinsuskaitse Selts
Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei

Muinsuskaitse Seltsi Sõnumid nr. 3, 1989

Rahvuslike organisatsioonide üleskutse EV taastamiseks õigusliku järjepidevuse alusel tõi kõigepealt massiteabevahendites kaasa mahategemiskampaania, sellele järgnes diskussioon poolt ja vastu. Uut hoogu said Interliikumise (J. Kogan, V. Klemets, J. Rudjak, A. Sai jt.) aktsioonid, mis saavutasid kulminatsiooni suurmii-

tinguga Tallinna linnahalli juures 15. märtsil 1989. EKP ja Rahvarinne deklareeritud asumist tsentristlikule positsioonile. Interliikumine ja kodanike komiteede liikumine tituleeriti võrdselt ekstremistlikeks, üks vasakpoolne, teine parempoolne. Laia vastukaja osaliseks sai kommentaator T. Kõrda lahendusvariant eestlaste ja muulaste vastasseisu likvideerimiseks.

Ennastmäärav Kirde-Eesti? Miks ka mitte!

Ei pea olema kuigi suur sisepoliitika tundja tajumaks, et viimastel nädalatel on rahvuste vahelised suhted Eestis taas oluliselt teravnenud. Põhjusi on mitmeid, nendest üks peamisi Interliikumise hiljutine kongress, kus öeldi välja selliseid mõtteid, mille puhul on tarvis üsna raudseid närve, et mitte lasta end neist provotseerida.

Kuid üks kongressi resolutsioonis kirjapandud seisukoht köitis minu tähelepanu hoopis vastupidises plaanis. Kahjuks ei ole ma siiamaani aru saanud, miks nimetati seda seisukohta "Äärmiseks võimaluseks". Minu arvates on see kõige asjalikum ja emotsioonidevabam idee. Pean silmas resolutsioonis väljendatud mõtet moodustada Kirde-Eestis autonoomne oblast (mõnede ajalehtede järgi "autonoomne vabariik").

Tundub, et see idee lülitati kongressi otsusesse kiirustades või rohkem "hoiatuse" mõttes, mistõttu sõnastus on mõnevõrra toorevõitu ja lõpuni läbi töötamata. Kuid sellele vaatamata näib selles olevat ratsionaalne alge, millest edasise viimistlemise käigus võiks saada asjalik lahendus keerulistele rahvussuhetele Eestis. Parem elada edaspidi viisakate naabritena kui tülitsevate abikaasadena.

* * *

Aastakümneid väldanud demograafilised protsessid on loonud Kirde-Eestis olukorra, mida tagasi pöörata ei ole võimalik. Julgen seda väita seepärast, et alustanud 1980. aastate strateegiliste poliitiliste küsimuste analüüsi, jõudsin kümnendi keskpaigaks järeldusele: poliitilise võimsuse ja mõju vundament, selle kõige alumine kiht kujuneb demograafilistest protsessidest. Valmis kirjutis "Sündimusest, suremusest ja natsemantsipatsioonist", mille ajakiri "Looming" 1987. a. avaldas. Kahjuks võttis vist enamik lugejaid seda artiklit kui titetegemise juttu.

Keeleseaduse vastuvõtmisega ning teiste samasuunaliste sammude kavandamise mõjul on poliitikakaugetes ringkondades ilmselt tekkinud naiivne kujutlus, et on võimalik taas eestistada kogu vabariik, sealhulgas Kirde-Eesti linnad. Paraku on see tühine lootus, sest Narvas ja Sillamäel ei ole enam praktiliselt eesti elanikkonda ning Kohtla-Järve linnas on eestlasi jäänud 15% ringis. Kuuldavasti lahkuvad sealt eesti perekonnad, kusjuures uue kodupaiga otsinguil ei peatu mõni neist enne Antslat või Saaremaad. Igaks juhuks. kindluse mõttes.

Tallinna Pedagoogiline Instituut võib tervenisti pühenduda üksnes eesti keele õpetajate koolitamisele Kirde-Eesti jaoks, kuid sellest ei muutu oluliselt midagi. Demograafilised protsessid on sedavõrd kindla iseloomuga. Samal ajal ei jätku meil spetsialiste väga paljudel erialadel, mida hakkab nõudma IME realiseerimine. Näiteks on praegu vabariigis ainult 2 teaduskandidaati rahvusvahelise õiguse alal; üks neist töötab pikemat aega välismaal ning teisel tuleb ennast lõhki kiskuda, et olla konsultandiks paljudes erinevates küsimustes.

Ärgem kulutagem oma vabariigi nappe vahendeid selle nimel, mida nagunii pole võimalik muuta ning laskem Kirde- Eesti inimestel vabalt valida, kuidas nad tahavad elada.

* * *

Arvan, et Interliikumise kongressi otsuses on jäädud peatuma poolel teel. Kirde-Eesti autonoomne oblast (või autonoomne vabariik) Eesti NSV koosseisus ei suuda teha lõppu nendele tulistele ja sageli vihastelegi vaidlustele, mis on asetleidnud Ülemnõukogu istungjärkudel, mitmesugustel koosolekutel ning tänavatel. Hoopis otstarbekamana tundub idee luua Kirde-Eestis uus liiduvabariik, mis taotleks enda vastuvõtmist NSV Liidu koosseisu liidulepingu sõlmimise teel.

Uue riikliku moodustise keskuseks võiks olla Narva, kellel on pealinnaks olemise kogemusi juba Töörahva Kommuuni aegadest. Ühtlasi tuleks taotleda Ivangorodi taasliitmist, sest Jaanilinn ei ole sisuliselt midagi muud kui Narva ülejoelinnaosa. Loodetavasti Vene NFSV võimud on suutelised suhtuma sellesse taotlusse täie mõistmisega.

Loomulikult väga keeruline probleem on see, milliseks peaks kujunema uue liiduvabariigi territooriumi koosseis. Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve linna puhul ei tohiks erilisi raskusi tekkida, sest seal on rõhuvas ülekaalus mitte- eesti elanikkond ning vastav rahvahääletus peaks andma ühese tulemuse. Kuid kolme eraldi asetseva linna näol on praktiliselt võimatu luua normaalselt funktsioneerivat riiklikku moodustist. Neid linnu eraldab üksteisest Kohtla-Järve rajooni territoorium, mille elanikkonnast umbes 60% on eestlasi. Kuid samas ei jaotu erinevad rahvused üle kogu rajooni ühtlaselt - on külanõukogusid ja aleveid, kus eestlased on ülekaalus, teistes piirkondades jälle mitte. Lahenduse leiaks sel teel, et Kohtla-Järve rajoonis toimuks referendum külanõukogude ja alevite-alevike kaupa eraldi. Tulemuseks kujuneks ilmselt Luxemburgi suurune riiklik moodustis, mille koosseisus oleksid Narva, Sillamäe ja Kohtla-Järve linn ning osa Kohtla-Järve rajoonist.

Nõukogude Liidus seni kehtivate arusaamade kohaselt oleks seda liiduvabariigi loomiseks liialt vähe. Kuid ärgem laskem end iganenud arusaamadest segada. Kui väikeriik Luxemburg on ÜRO asutajaliige ning Euroopa Majandusühenduse võrdõiguslik liikmesriik, siis miks ei võiks see samamoodi olla ka Nõukogude Liidus. Üldse paneb imestama, miks NSV Liidus suhtutakse tohutu kartlikkusega territoriaalsetesse ümberkorraldustesse? Kui ümberkorraldused on kooskõlas kohaliku elanikkonna tahtega, siis ei tohi nendega viivitada, sest vastasel korral võib hakata küpsema ohtlik konflikt. Või võtame rahvusvahelised suhted. Kui Moskval oleksid reguleeritud territoriaalsed vaidlused Jaapaniga, oleks Nõukogude Jaapani koostöö praegu sedavõrd hoogne, et Kaug-Ida lausa õitseks majanduslikult tänu jaapanlaste kapitalile.

* * *

Interliikumise kongressil kõlas Kirde-Eesti autonoomia juurde veel mõte, et sellega peaksid haaratud olema ka teised Eesti NSV paigad, kus ülekaalus on mitte-eesti elanikkond. Teoreetiliselt on see muidugi mõeldav, sest maailmas on rohkesti enklaave, sealhulgas Euroopa riikidel. Enklaav tähendab seda, et põhiterritooriumist eraldi asub mingi väike osa, mis paikneb teise riigi territooriumi sees. (Näiteks Angoola enklaavi Cabindat ümbritseb Sairi territoorium.)

Kuid enklaavide loomisega ja põhiterritooriumi juurde arvamisega ei tohiks kiirustada. Kõigepealt peaks uus riiklik moodustis n.-ö. jalad alla saama, näitama oma elujõulisust. Seejärel tuleks läbi mõelda, kas põhiterritoorium üldse suudab varustada ja valitseda eemal asuvat enklaavi, eriti kui neid on mitu. Alles siis tasuks päevakorda tõsta küsimus, kas näiteks Paldiski, Lasnamäe, Loksa elanikud soovivad endale enklaavi seisundit või eelistavad jääda praeguse staatuse juurde.

* * *

Lõpetuseks meenutan peaaegu pidevaid valitsuskriise Belgias, kus nende üheks peamiseks põhjuseks on püsiv konflikt hollandi keelt kõnelevate flaamide (57%) ja prantsuse keelt rääkivate valloonide (32%) vahel. Ei tahaks, et IME-t teoks teha sooviv Eesti valiks samasuguse sisepoliitilise saatuse.

Tõnu Kõrda

"Noorte Hääl", 12. märtsil 1989

Mõtisklusi Läänemere vastaskaldalt

Maailmas on paljud asjad (kuid mitte kõik) suhtelised, nagu me arvame end teadvat. Läänemerd tuntakse siin, Rootsis, Idamere nime all, ja õigusega. Oleneb ju sellest, kust küljest vaadata. Meri kas lahutab või ühendab rahvaid ning maailmu. Väga hästi on sellest meile kirjutanud Lennart Meri.

Üha rohkem saad siin olles aru, millest oleme loobunud, mida oleme kaotanud - inimsuhetes, vaimses ja materiaalses olustikus, kõigis inimolemise sfäärides. Ärkad öösel ja mõtiskled hommikuni: kas väljapääsmatult lahknemine on sedavõrd suur, et polegi enam võimalik järele jõuda? Milles? (Varem oli vastus varnast võtta, õigemini säärast küsimustki ei pandud paberile!) Et minust siiski saadaks õigesti aru, lisan mööndused: rootslased pole oma eluga kaugeltki rahul, probleeme jätkub, ent tõsi mis tõsi - oma saavutustega on nad maailma ühiskondade ja rahvaste hulgas esireas.

Eesti on Rootsis populaarne. 14. ja 15. jaanuaril näidati televisioonis videofilmi "Eestimaa laul". Pärast oma visiiti Eestimaale on moderaatide partei liider Carl Bildt avaldanud mitu põhjalikku artiklit ja kaheksast punktist koosneva konkreetse tegevuskava kahe maa suhete taastamiseks. Regulaarselt ilmuvad Eestit külastavate ajakirjanike ülevaated nii raadios, TV-s kui ka ajalehtedes. Eetris oli 5-tunnine raadiosild Tallinn-Stockholm, mille vastu tunti lausa erakordset huvi. Rootslased on endale Eestit taasavastamas.

Arutlus Eesti konsulaadist

Iga väiksemgi muutus nõuab meie ülitsentraliseeritud ühiskonnas suurt asjaajamist ja teadmist, kuhu nupule tuleb vajutada (teinekord on selle teadasaamine veel kõige raskem). Järelikult on edasiliikumiseks vaja parandada poliitilise süsteemi väärastumisi. Üks reljeefsemaid valdkondi on välissuhted, kus seesama ülitsentralisatsioon oli kuni kõige viimase ajani eriti markantne. On kindel, et vajame uut välissuhete struktuuri, kus lähtuksime meie põhiseadusest ja seisukohtadest, et tegemist on võrdõiguslike suveräänsete riikide liiduga. Millised on aga Eesti positsioonid näiteks NSV Liidu välispoliitika määramisel suhetes Rootsiga? Siitpoolt vaadates on päris selge, et vabariigi valitsusel tuleb Moskvaga kokku leppida, et suhetes Rootsiga tõstatataks küsimus Eesti konsulaadi loomiseks Stockholmis ja samasuguse asutuse rajamiseks Tallinnas. Praegu on Stockholmis NSV Liidu Rootsi saatkonna konsulaarosakonnas vaid kaks kohta, mis komplekteeritakse eesti keelt oskavate diplomaatidega. Nende ülesannete hulka ei kuulu eesti asja ajamine, vaid üldise tööjaotuse korras igasuguste konsulaarküsimuste lahendamine, mis ei pruugi üldse olla seotud meie vabariigiga. Teha on aga palju. Tuleb anda asjatundlikku nõu Eestist ametisõidus olevatele inimestele, kaitsta meie kodanike huve Rootsi asutustes (eelkõige pärimisasjades), turgutada majandus- ja kultuurikontakte, jagada maailmale objektiivset ja ametlikku informatsiooni arengust Eestis.

Midagi erakorralist selles sammus, konsulaadi loomises ei ole. NSV Liidu

põhiseaduses seisab kirjas, et igal liiduvabariigil on õigus suhelda välisriikidega, vahetada diplomaatilisi ja konsulaaresindajaid ning võtta osa rahvusvaheliste organisatsioonide tegevusest. Sel puhul on fikseeritud ka üldine vahekord liidu ja liiduvabariikide pädevuses. Tuleb jõuda nii kaugele, et mitte üksnes ei taastuks kahe sõja vahelised eestlaste ja rootslaste sidemed, vaid et kontaktid kasvaksid pidevaks koostööks juba tänaste arusaamade ja nõuete valgusel. Minu arvates on perspektiivsemad valdkonnad keskkonnakaitse, ehitus, kooperatiivide koostöö, keemia- ja farmaatsiatööstus, transport, turism. Ilmtingimata on vaja luua mehhanism, kondikava, millele koostöö tugineb ja mistõttu see üldse saab võimalikuks. Mida siis tuleks teha? Võib-olla tunduvad minu arutlused liiga paljudele kohatud, sest üldine arvamus on, et diplomaatia ei saa olla avalik. Jagan seda vaid teatud piirini. Eksisteerivad muidugi riikide saladused, mille avaldamine tooks kahju. Praegusel juhul pole aga mingit saladust. Eesti rahval on ka õigus teada, kuidas konsulaadi loomine Stockholmis edeneb. Tundub, et rootslaste arvates ei maksa sellega veel kiirustada, sest Tallinnal pole Moskva käest selget arusaamist. Oma konsulaadi loomine siin oleks Eestile vajalik mitmes plaanis. Stockholm on Skandinaaviamaade pealinn, kuhu on koondunud suur tööstus- ja kommertsvõim (veerand kuningriigi tööjõust ja kogutoodangust, mõnel alal, näiteks arvutitehnikas, aga 70%). Siin asuvad rahvusvaheliselt tuntud firmade filiaalid, see linn on arvestatav info saamise ja edastamise paik. Sealjuures on Stockholm Tallinnale äärmiselt lähedal, ainult pool tundi lennusõitu. (Mõelda vaid - praegu tuleb Stockholmist Tallinna jõudmiseks kulutada poolteist päeva!)

Konsulaadi loomiseks võib leida palju põhjendusi, ent laias laastus jagunevad need otsesteks ja kaudseteks. Viimaste alla käivad just kahe rahva ajaloolised sidemed ja geograafiline lähedus. Otsesed põhjendused on need, mida me ei saa korvata ümberkorraldustega praeguste suhete raames. Tähtis on siin just konsulaarsuhete iseloom. Erinevalt diplomaatilisest esindajast täidab konsulaaresindaja asukohariigis mitmesuguseid riigivõimu funktsioone, mitte aga ei esinda oma riiki kui rahvusvahelise õiguse subjekti, riiki kui sellist. Siit tulenevalt on päris loomulik, kui me alustame konsulaarsuhete detsentraliseerimisest. Ilmselt peaks see kontseptsioon saama konsulaarsuhete ümberkorraldamise nurgakiviks.

Eesti NSV konsulaadi loomisel Stockholmis on ka suur poliitiline tähtsus, mis lähtub leninlikust põhimõttest, et liiduvabariik on NSV Liitu ühinenud suveräänne, teistega võrdõiguslik riik. Säärasel viisil me kiirendame ka õigusriigi rajamist. Viimasest aga järgmine kord.

Eimar Rahumaa

"Edasi", 7. märts 1989

Eesti Vabariik ja tema rahvusvaheline tunnustamine

Kuna Ameerika Ühendriigid ja veel mitmed teised valitsused ei ole tunnustanud Eesti liitmist Nõukogude Liiduga ega oma tunnustust Eesti Vabariigile tagasi võtnud, siis on E. V. endiselt rahvusvahelises õiguses õigussubjekt, s.t. eksisteerib juriidiliselt vaatamata sellele, et tal puudub poliitiline võim.

Tunnustamine. Rahvusvahelise õiguse kohaselt saab tunnustust anda või sellest keelduda ainult vastava välisriigi valitsus. Seda võidakse teha otseselt sellekohase teadaandega või see võib olla kaudselt, valitsuse või selle ametiisikute

mõne selleks relevantse sammu kaudu, nagu ühise lepingu või kokkuleppe sõlmimine. Arvamus, et mõnesuguste organisatsioonide või veel vähem eraisikute tegevus saaks anda mõnesugust tunnustust, pole õige. Küll aga võib riigivõimu esindaja, nagu välissaadiku või konsuli visiiti ja mittetunnustatud valitsuse ametiisikutega kokkusaamist tõlgendada kui tunnustamist, kui selle kohta pole vastupidist avalikult teada antud.

Õiguslikud konsekventsid. Tunnustamine ise on põhimõtteliselt poliitiline otsus, mis toob aga kaasa tähtsaid juriidilisi järeldusi. Neist kõige esmasem on see, et seni tunnustamata riik või valitsus saab tunnustava valitsuse seisukohalt rahvusvahelise õiguse subjektiks (või senini tunnustamata fakt või situatsioon kui õigusliku tunnustuse), kuna varem on seda käsitatud kui õiguslikult mitte-eksisteerivat, isegi kui midagi, mida pole olemaski. Sellega on tunnustus rahvusvahelises õiguses ka seadusandlik (õigust loov) akt. Kuna rahvusvahelises õiguses puudub ühtne seadusandlik organ nagu see on siseriigis, siis on sellega kaasagedane nähtus, et mõni riik, valitsus või poliitiline situatsioon on mõne välisriigi poolt tunnustatud ja teise poolt mitte. Sellisel juhul tavalisti tähtsamate suurriikide seisukoht pikapeale domineerib, kusjuures selline segane olukord võib kesta ka pikka aega.

Poliitilised tegurid. Kuna, nagu öeldud, tunnustamine on poliitiline otsus, siis mitmesugused poliitilised surved, nii siseriiklikud kui välised, võivad valitsuse seisukohta selles mõjustada, olgu negatiivselt või positiivselt. Valitsus võib surveid, samuti kui rahvusvahelise õiguse asjatundjate arvamusi arvestada just siis, kui need soodustavad tema juba kavatsetud otsust. Seni mittetunnustav valitsus võib tunnustamist/mittetunnustamist nõudvate organisatsioonide või ka eraisikute kollektiivset käitumist tõlgendada kui seni tunnustamata olukorra poliitiliselt aktsepteerimist/mitteaktsepteerimist. Nõnda näiteks , kui eesti rahvas vabatahtlikult ja selgekujuliselt peaks aktsepteerima Nõukogude Liitu kuulumise.

Õiguslik kohustus. Õiguslikust seisukohast puudub üldiselt kohustus tunnustada või mittetunnustada, kuid selles on erandeid. Tekkinud olukorra pikaaegsel kestmisel võidakse tõlgendada, et on tekkinud kohustus õigust faktidega kooskõlastada, põhimõttel, et faktidest tuleneb õigus (ex factis ius orirur). Vastupidi, mittetunnustamise doktriini järgi on rahvusvahelise õiguse rikkumisega tekkinud poliitilise olukorra puhul kohustus seda mitte tunnustada, isegi kui see õigusvastane olukord võiks kesta kaua - põhimõtteliselt, et õiguse rikkumisest ei saa tekkida õigust (ex iniuria ius non oritur). Sellele doktriinile põhinebki Eesti vägivaldse annekteerimise mittetunnustamine. Doktriini (tuntud ka Stimsoni doktriinina) kõige järjekindlam esindaja on käesolemal sajandil olnud Ameerika Ühendriigid.

Prof. Karl Aun, õigusteaduste doktor

"Edasi", 22. märts 1989

Väliseesti õigusteadlase K. Auna artiklit rahvusvahelisest tunnustamisest ja Eesti Vabariigi mittetunnustamispoliitikast tuleks vaadata võrdlevalt nõukogude diplomaadi E. Rahumaa artikliga "Mõtisklusi Läänemere vastaskaldalt", mis lähtub leninlikust teesist, et NSVL on õigusriik ja Eesti NSV on suveräänne NSV Liiduga liitunud rahvusvahelise õiguse subjekt.

* * *

Eesti Kodanike Komiteede liikumise kandepinna laiendamisele aitas kaasa diskussioon "Maalehes" Harald Tillemanni ja Marju Lauristini vahel (9. märts M.L., 6. aprill H.T., 20. aprillil M.L., 4. mail H.T.) rahvuslikust enesemääramisest. Dispuudi tulemusena M. Lauristin, üks Rahvarinde liidreid, sisuliselt tunnustas Eesti Kodanike Komiteede liikumist. Kindlasti vääriks kogu mõttevahetus siin taastamist. Jääme ruumipuudusel ära vaid ühe artikli.

Avalik kiri põhimõttelistes küsimustes Marju Lauristinile

Lp. Marju Lauristin!

Teie valimine NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi saadikuks valdava häälteenamusega näitab Teie vaieldamatut populaarsust ning paljude eesti valijate lootust, et Teie poolt pakutud tegevusprogramm (mis on ühtlasi ju ka Rahvarinde programm) võiks viia eesti rahva suveräänsete õiguste järkjärgulisele taastamisele.

Arvan, et sellise lootuse süvendamisel oli küllaltki oluline tähtsus Teie mõtteavaldustel 9. märtsil "Maalehe" 13. lehekäljel. Sealt on selgesti välja loetav Teie seisukoht, et Teie peate õigeks eesti rahva suveräänsete rahvuslike õiguste taastamist tema vaba tahteavalduse alusel, mille esindamiseks pole ainuõigust ühelgi liikumisel ega parteil eraldi (siis ka mitte kommunistidel!), vaid ainult kõigil koos, seega kogu eesti rahval. Selgub ka, et see seisukoht ei ole vastuolus Teie kommunistlike põhimõtetega.

Samas lükkate Te aga tagasi ettepaneku kokku kutsuda eesti rahva otsustusvõimeline rahvuslik esindusorgan - Eesti Kongress, väljendamaks "eesti rahva tegelikku suhtumist ja huve" (Teie formuleering).

Teie kongressivastased argumendid tuleneksid justnagu ainult poliitilise taktika kaalutlustest: milleks "poliitiline avantüür", "rahvuslik sissisõda", mis võib tekitada kriisi ja muuta sündmused Eestis "juhtimatuks" (kelle poolt?), kui eesmärke on võimalik saavutada sammhaaval "parlamentaarse" tegevusega olemasolevate poliitiliste struktuuride ja instantside kaudu, ilma uue, "asteemivälise" organita - Eesti Kongressita (mis sisuliselt oleks Rahvuskongress).

Paraku puudub nii Teie mõtteavaldustes kui ka Rahvarinde programmis eesti rahva rahvuslike õiguste selge määratlus, mistõttu ka seatavaid eesmärke võib äärmiselt erinevalt tõlgendada. Küsimus nõuab avalikku selgitust.

Teie möönate, et stalinliku terrorirežiimi kehtestamine Eestis 1940. a koos sellele järgnenud koledustega oli kuritegu eesti rahva vastu ning et selle eest kannavad eesti rahva ees vastutust kommunistid, kelle moraalseks ja poliitiliseks kohuseks on see kuritegu heastada. (Konkreetsete süüdlaste vastutusele võtmine on siin kõrvaline küsimus, sest see ei heasta midagi!).

Kuigi Teie seda ei nimeta, on ometi päevselge: peamine kuritegu eesti rahva vastu 1940. a. oli Eesti Vabariigi kui suveräänse rahvusriigi likvideerimine. Just sellega jäeti eesti rahvas kui rahvus (natsioon) kaitseta, mida talle oleks võinud anda omanenda suveräänne riik, ka sotsialistliku riigikorra puhul. Samuti jäeti ta ilma kõige tähtsamast, võõrandamatust õigusest - enesemääramise õigusest omanenda rahvuslikul territooriumil. Kõik edasine sõltus väga olulisel määral nimelt sellest, ja mitte ainult terrori- ja hilisema stagnarežiimi üldisest iseloomust. Stalinlik terror ja hilisemad väärastused tabasid kõiki Liidu rahvaid, sh ka venelasi. Kuid nende kuritegude iseloom eesti rahva suhtes on erinev: need ei

toimunud riigi (NSV Liidu) siseselt, vaid vägivallaga alistatud suveräänne ja sõltumatu rahva ning tema riigi suhtes. Need on rahvusvahelised kuritööd, nende tagajärgi ei saa hinnata ega hüvitada Liidu siseste õigusnormide alusel, vaid rahvusvahelise õiguse seisukohalt.

Sündmuste areng ei jäta kahtlust, et varem-hiljem on Moskva sunnitud avalikult lahti ütlema Molotovi-Ribbentropi paktist ja selle kehtetuks tunnistama. Olematuks seda muidugi teha ei saa, nagu muidki mineviku kuritöid ja vigu. Kuid pakti tühistamisest tuleneb vältimatult, et Stalini poolt Eestis (jt. Baltimaades) 1940. a. kehtestatud võim oli ebaseaduslik. Vältimatult tuleb siis see võim asendada seadusliku võimuga, mida kõik riigid saaksid tunnustada kooskõlas rahvusvahelise õigusega.

Säärane võim saaks põhineda ainuüksi eesti rahva kui natsioon enesemääramise õigusel, millel põhines ka Eesti Vabariik. See tähendab: Eesti territooriumil tuleb taastada rahvusriik eesti rahva vaba tahteavalduse alusel, tänase tahteavalduse alusel. Ainult selline riik võidakse rahvusvaheliselt tunnustada suveräänseks riigiks ning Eesti Vabariigi õigusjärglaseks.

Milline see riik võiks olla, sõltub eesti rahva tahtest. See ei ole endine Eesti Vabariik, sest tänane Eesti on sotsialistlik riik. Tema edasist arengut aga ei saa ette ära määrata. Tänane sotsialistlik Eesti on tihedalt seotud Nõukogude Liiduga ja ilmselt jäävad sidemed püsima ka suveräänse sotsialistliku riigi puhul. Vahekordade reguleerimine võtab tõenäoliselt palju aega, aga põhimõtteliselt on siin tegu kahe suveräänse riigi vahekordadega, mille vormiks võiks olla koostöö- või kogumi liideleping.

Niisuguse suveräänse rahvusriigi saaks Eestis taastada ainult Eesti Kongressi otsuse alusel, mis toetub vahetult rahvusliku enesemääramise õigusele. Kes võiksid olla kongressil esindatud, selgub näit Vambola Põdra artiklist "Enesemääramise õigusest" (Õhtuleht", 10.03.89).

On selge, et Eesti Kongress ei ole võimuorgan. Ta võib ainult taotleda rahvusliku enesemääramise õiguse taas tunnustamist NSV Liidu kõrgeimate võimuorganite poolt ja võtta seisukoha eesti kodakondsuse andmise küsimuses. Alles pärast seda võib Eesti NSVst saada riik-rahvusriik, kelle kodanikud valivad uue rahvaesinduse, mis hakkab tegelema juba uue konstitutsiooniga jt. küsimuste järkjärgulise reguleerimisega.

Ma arvan, et Te nõustute minuga, et rahvusliku enesemääramise õigusest lähtudes pole suveräänse rahvusriigi taastamine ENSV Ülemnõukogu poolt põhimõtteliselt võimalik - eesti rahvas pole teda selleks volitanud.* /* Eestlaste rahvusliku enesemääramise õigust ei saa asendada "Eesti NSV suveräänsete õigustega NSV Liidu koosseisus". ENSV Ülemnõukogu suveräänsusdeklaratsiooni 16. nov. 1988. a. tõlgendati kogu maailmas mitte kui suveräänsuse, vaid ainult suurema (territorriaal)autonoomia nõudmisena. Teisiti ei saakski./ Samuti ei saa Teie ega teised ENSV saadikud seda küsimust tõsta Moskvas - ka Teil puuduvad selleks volitused.

Kui me ei lähtuks rahvusliku enesemääramise õigusest, on alternatiiv selge: koos kodakondsuse seaduse vastuvõtmisega administratiiv-territoriaalse rahvaesinduse poolt (mida ENSV Ülemnõukogu paratamatult on, sest ENSV kodakondsus on määramata) ja selle heakskiitmisega territoriaalsel referendumil moodustuks Esti territooriumil uus "paljurahvuseline" riik, kus eesti rahvusel kui natsioonil puuduks enesemääramise õigus. See riik ei oleks rahvusriik ega Eesti Vabariigi õigusjärglane. See tähendaks, et eesti rahvas kui rahvus, kui täieõiguslik

natsioon, kes eksisteeris 1920. ja 1940. aastal, on nüüd kadunud - likvideeritud. See tähendaks tunnistada, et stalinlik genotsiidipoliitika on Estis lõplikult ja pöördumatult saavutanud oma eesmärgi. Kuid me ju oleme endiselt olemas, samuti on olemas meie rahvuslik territoorium - Eestimaa, kus meil on peremeheõigused, mida me pole kohustatud kellegagi jagama.

"Paljurahvuseline" Eesti NSV ei saa pretendeerida suveräänsusele, kaltumatusest rääkimata. Temast võib saada ainult ühtse föderaalse riigi osariik, millel on suurem või väiksem territoriaalautonoomia. Sellest seisust edasi pole ühtsuski teed suveräänse rahvusriigi poole, kuna kõik objektiivsed majanduslikud ja demograafilised protsessid toimivad selle vastu.

Eeltoodust järgneb, et nii Teie kui ka kõik muud eesti kommunistid seisate alternatiivi ees: kas toetada eesti rahva rahvusliku enesemääramise õigust ja rahvusriigi taastamist, andes küsimuse eesti rahva otsustada, või toetada "paljurahvuselist" riiki ning territoriaalautonoomiat, eesti rahva tahet küsimata. Ei saa muidugi mööda minna faktist, et rahvusriigi toetamine viiks Teid ja Teie mõttekaaslasi vastuollu NLKP praeguse ametliku ideoloogiaga, mis käsitab NSV Liitu kui ühtset paljurahvuselist riiki, ka siis, kui ta on üles ehitatud föderatsioonina. Selle territoriaalsetel üksustel (liiduvabariikidel) võivad olla küllaltki suured õigused, kuid nad pole rahvusriigid. Sest muidu pole ju "ühtne paljurahvuseline riik" võimalik! See aga tähendab omakorda, et Nõukogude Liidu rahvusi ei tunnustata kui täieõiguslikke, enesemääramisõigusega natsioone, vaid ainult kui etnilisi gruppe.

Ma ei arva, et eestlastel oleks õigus otsustada, kuivõrd selline käsitlus sobib kogu suure Nõukogude Liidu teistele rahvastele. Kuid meil peaks olema vähemalt õigus öelda, kas see meile sobib või ei. Muidu jõuame jälle sinna, et partei ideoloogid otsivad endale ainuõiguse otsustada eesti rahva saatuse üle, temalt endalt küsimata, nagu tehti 1918. ja 1940. a. Nüüd kerkib küsimus üles kolmandat korda ja vastus on ikka veel sama?

Ülaltoodut arvestades kutsun Teid ja Rahvarinde juhtkonda avalikult teatama, kas Te toetate eesti rahva rahvusliku enesemääramise õigust (millisel juhul peaksite ka toetama Eesti Kongressi viivitamatut kokkukutsumist) või, kui jäate ühtse paljurahvuselise riigi" ideoloogia positsioonile, siis teatama, et Teie veendumuse kohaselt piirduvad eesti rahva rahvuslikkud õigused osalemisega territoriaalautonoomias, ning järelikult pole eesti rahva arvamust vaja küsidagi.

Mina ütlen oma arvamuse ausalt ja otsekoheselt välja. Nüüd on kord Teie käes!

Lugupidamisega Harald Tillemann, sõltumatu
Tallinn, 29.03.1989.

"Maaleht", 6. aprill 1989

Eesti Vabariigist ja tema kodanikest

Poleemika kodanike komiteede üle pole erakondadevahelise võitluse probleem, avaliku arvamuse mõjutamise aktsioon ega populaarsuse võitmise küsimus. Tegemist on Eesti omariikluse arengu sõlmprobleemiga, mille ühe- või teistsuguse lahendamine on kaugeleulatuvate tagajärgedega.

Kodanike komiteede liikumine võib silmas pidada vägagi aatelisi sihte. Ilmselt

nendest aatelistest põhimõtetest lähtuvad ka need tuhanded inimesed, kes end komiteede vahendusel registreerivad. Ometi on eeldused saavutada selle tegevuse vormi kaudu Eesti tulevikule tulusaid eesmärke tühised. Veelgi enam, sel teel jõuab meie ühine vanker lausa laukasse. Ilmselt pole kodanike komiteede ideoloogid oma tõsiisamaalises hoos osutanud tähelepanu nii mõnelegi asjaolule. Loodetavasti tahtmatult, sest vastasel korral oleks see otsene poliitiline avantüür või provokatsioon.

Milliseid asjaolusid ei ole tänini piisavalt arvestatud?

Esmalt ei ole arvestatud põhilist - Eesti Vabariik kui riik on tänapäevakaardilt kadunud. Eesti Vabariiki ei ole ei faktiliselt ega juriidiliselt. Selle riigi lõpp on fakt, mida ei väära hinnangud selle kadumise kõlbeliste ja juriidiliste aluste kohta. Muidugi on sellised hinnangud tänapäeva poliitilises protsessis hädavajalikud ja möödapääsmatud. Ometi ei muutu Eesti Vabariik sellest tegelikuks.

Siit tulenevalt on meil tegemist endise Eesti Vabariigi kodanike ja nende järeltulijate registreerimisega. Iseendast pole sellise isikute ühenduse kujundamises midagi taunitavat. Inimesed ühinevad vabatahtlikult paljugi pentsikumatel alustel. Endise ühtekuuluvuse põhimõttel on teisigi ühiskondlikke organisatsioone. Võimalik oleks ju organiseeruda endise tsaarirriigi alamatel ja nende järeltulijatel, mitmesugustel veteranidel jne.

Oluline, põhimõttelise tähtsusega on see, milline tähendus sellisele ühendusele antakse, milleks ühinetakse. Eesti Vabariigi kui riigi lõppemise faktist tulenevalt ei ole endise Eesti Vabariigi kodanikel ja nende järeltulijatel ning nende loodud organeil vähimatki juriidilist alust esineda riigiõigusliku erisubjektina, erilise arutava või plebistsiisikoguna.

Ekslik on arvamus, et ajaloofaktide tõepärane tunnistamine võimaldab tegelikult Eesti Vabariigi otsese restauratsiooni või Eesti Vabariigi nõ. jätkamise. See on võimatu nii juriidiliselt kui ka praktiliselt. Jätkuda ei saa miski, mis on lõppenud. Siinjuures on lõppemise juriidilist mehhanismi võimalik piisavalt dokumenteerida. Praktilise poole pealt on aga ülim naiivsus arvata endise Eesti Vabariigi õigus-, poliitilise ja majandussüsteemi automaatse ülekandmise võimalikkust tänapäeva. Võib küll luua sama nimetusega riigi, kuid see oleks nii vormiliselt kui ka sisuliselt uus Eesti Vabariik. Ajalugu on pöördumatu.

Nagu riigi lõppemine, nii on ka riigi teke eelkõige fakti küsimus. Riigi olemasolu ei sõltu lõppastmes kõlbluse või õiguse vaatevinklist antud hinnangust selle riigi tekkimise viiside kohta. Tekkinud riigi õiguse alusel sellist hinnangut ei saagi anda, lõppenud riigi õigus kaob koos riigiga. Rahvusvahelise õiguse pinnalt võib kerkida riigi tunnustamise, mitte aga tema tegelikkuse küsimus. Siin ei saa laskuda juriidilisse fetišismi. Enamik riike on otsa saanud vägivalla abil, enamik riike on vägivallaga sündinud. Sellest pole ei üks ega teine riik muutunud vähem tegelikuks.

Praegu on Eesti territooriumil omapärane situatsioon. Vaieldamatult on tegelik riik NSV Liit (selline väide ei sisalda juriidilist ega kõlbelist hinnangut), kuid üha enam omandab tegeliku riigi tunnuseid ka Eesti NSV. Eesti NSV kui riigi tegelikkuse hindamisel ei saa jällegi üle tähtsustada neid asjaolusid, mis viisid sellise riikluse vormi kujunemisele. Tänase päeva seisukohalt pole sugugi määrav, kas Eesti NSV moodustati vastavalt rahva tahtele või mitte. Eesti NSV kui riigi hindamisel on esmatähtis see, kas tal täna on vajalikku sõltumatut avalikku võimu ja kas ta suudab seda teostada. Ajalugu on veenvalt näidanud, et riikide tekke ja lõpu juriidilised alused ei mõjuta nende riikide tegelikku eksistentsi ja tunnis-

tamist. Isegi 1940. aasta seadusandlike aktide ametlik tunnistamine ebaseaduslikeks ei ole praktiliselt tähtis. Kaunis väheviljakas on rääkida sellest, kas riik tekkis seaduslikul või mitteseaduslikul teel. Asjad määrab tegelik elu. Märgid näitavad, et NSV Liit oma praegustes piirides ja Eesti NSV liitunud riigi staatuses leiavad lähitulevikus senisest laialdasemat rahvusvahelist tunnustust.

Eesti Vabariigi lõpp ja Eesti NSV kui tegeliku riigi kujunemine ei seondu aga ühemõtteliselt rahvuse enesemääramisõigusega. Enesemääramisõigust ei võta rahvalt ära üks ega teine fakt. Samas pole enesemääramise subjektide ringi piiritlemisel mingit formaalset seost endise Eesti Vabariigi kodanikega.

Sellised on asjaolud, millest ei saa üle ega mööda kodanike komiteede tegevuse hindamisel. Ajalugu tuleb näha tema õiges valguses, aga elada saab vaid tänapäevas. Omariikluse aade on realiseeritav mitte juriidilistel hinnangutel rajanevate restauratsioonikatsete, vaid rahva tahteavaldusel põhinevate eelkõige parlamentarsete sammude kaudu.

Indrek Koolmeister

"Edasi", 12. juuli 1989

Indrek Koolmeistri kirjutis võtab kokku Eesti Vabariigi õigusliku järjepidevuse eitajate ja "kolmanda vabariigi" pooldajate argumendid. Nende arutelude absoluutseks eelduseks on okupatsiooni ja anneksiooni mahasalgamine. Selle artikliga haakub hästi E. Rahumaa "Mõtisklus Läänemere vastaskaldalt". Siinkohal on ehtne viidata E. Savisaare pikale intervjuule (Edasi 6.-7.07.1989) "Pole mõtet peita pead liiva alla", kus hoiatatakse jõupoliitika rakendamise eest juhul, kui rahvuslik liikumine Eestis tugevneb. Samas põhjendatakse, et ainsaks edasiviivaks suunaks on IME ja suveräänsuse tee. E. Savisaare arvamustele vastasid M. Laar artikliga "Iseenesest pole mõtet pead liiva alla peita." (Edasi 12.07.1989.a.) ja M. Raun.

Eesti Vabariigi Kodanike Komiteede liikumine saavutas Eesti Kongressi valimiste eel sellise üldrahvaliku iseloomu, et isegi grupp EKP juhtkonnast, kes moodustasid rühmituse "Vaba Eesti" eesotsas M. Titma ja I. Toomega, pidasid vajalikuks end registreerida enne Eesti Kongressi valimisi kui Eesti Vabariigi kodanikud.

Jaanalinnu lugu

Viimasel ajal on sagenenud äärmusradikaalide (bolševike) rünnakud rahvuslike liikumiste pihta. Neile pani krooni "Edasis" läbi kahe numbri (6.-7. juuli) ilmunud Edgar Savisaare intervjuu "Pole mõtet peita pead liiva alla". Siinkohal mõned ääremärkused ühe kõrvalteema kohta, mis selles sisaldus.

Kui siia peaksid saabuma tankid (et nad juba kohal on, ei pea materialist tõepäraseks, kuna nad on parajasti kasarmus ja ta ei näe neid), toimub eesti rahva kokkuvarisemine: "Paljudel kaob perspektiivitunne. Mõni kuu tanke Praha tänavail viis terve rahva sellise norutundeni, millest siiamaani ei ole päriselt toibutud. Vastupanutahte kaotanud miljonilise rahvaga, kes joob, norutab ja hoiab vaid meelt taskus, võib palju halba sündida."

Ajaloolane peaks siiski mõistma, et Tšehhoslovakkia languse ei tekitanud tankid - need on üksnes sümbolid -, vaid rahva pime usk Dubc'eki valitsuse püsimajäämisse, täielik ohutunde puudumine, ettevalmistamatus. Nii juhtuski, et

poliitilise korra järsk muutus tabas inimesi ootamatult. Nad kukkusid euforia kõrglainelt otse põrgusse. Samas on ajalugu tulvil näiteid, kus mitte ainult tankirood, vaid terve laastav sõda rullub üle maa, ent rahvas ei kaota pead ega laku ennast surnuks, vaid asub esimesel sobival juhul oma elukorraldust taastama.

Järelikult ei ole kaalukeeleks mitte tankid, vaid see, kuidas inimesed neid mõtestavad. Viimane on aga harjutatav. Paraku näib ES arvavat, et las olla rahvas pimedusega löödud. Ta sedastab põlglikult: "Äärmused (mõeldud on rahvuslikke ringkondi - MR) juba teevad psühholoogilist eeltööd, et me tankid (ja kõik, mis sellega kaasneb) kui paratamatuse vastu võtaksime".

Millal siis tankid tulevad? ES arvab, et selleks peame muutuma kõige ohtlikumaks kriisikoldeks. Seni päästavad meid rahutused teistes N. Liidu piirkondades. Kui me piirdume Rahvarinde ja IME nokitsemistega, ei juhtu midagi hullu. Seevastu omariikluse-taotlus toob tankid.

Ometi võib olla ka vastupidi. Baltikumil on annekteeritud riikide staatus. Kui muude piirkondade separatismi peab impeerium tingimata maha suruma, et mitte sisepoliitikas läbi kukkuda, siis Baltikumi võib ta ka endast ära tõugata. Viimasel juhul muudab impeerium oma mõttemalli: hakkab sisekonfliki (N. Liidu siseasi) käsitama väliskonfliktina (N.Liit - Eesti). Et niisugune muutus võiks toimuda, peab olema - peale meie tülika protestivaimu - täidetud vähemalt kaks tingimust. Esiteks, impeerium teadvustab, et sõjaline agressioon toob kaasa tohutuid ebameeldivusi (Lääne boikott N. Liidule, ülestõus Baltikumis jmt.). Teiseks, ta on meie käest õppinud ära skeemi, et kunagi oli Baltikum iseseisev ja Stalin annekteeris ta ja pole paha see stalinlik kuritegu heastada nagu teised kuriteod.

Seevastu Rahvarinde mõttemall võib tekitada suurvenelases tõelist õudust väliskonflikti (N. Liidu ja Eesti vahekord) käsitatakse sisekonfliktina (et Eestil oleks hea, tuleb kogu N. Liitu reformida). See on lähenemine jõupositsioonilt. Väike Eesti näib sekkuvat impeeriumi siseasjadesse. Tema otsustab, kas venelased tohivad impeeriumit edasi pidada või peavad selle lagundama konföderatsiooniks, millel ei ole isegi ühtset pealinna, võimust rääkimata. Ta kiirgab impeeriumit segi paiskavaid impulsse. Hirmust pöörasena võib impeerium haarata relvade järele.

Need taktikad saaksid teineteist kenasti täiendada: RR hirmutab ja teised astuvad samal ajal diplomaatilisi samme, kuni oleme vabad.

Kuid selle asemel vihjab ES - nagu eespool juba osundatud -, et eesti rahva vastupanu täielikuks murdmiseks piisab paarist komandanditunni-kuust ja tankidest. Järelikult ei saa olla juttugi jõupositsioonist. Mõni ime, kui nüüd tekibki mõte ette võtta karistusretk, mis nii kergesti läheb ja hiigelkasu annab. ES on pealegi esitanud ilusa kirjelduse olukorrast peale tanki-etendust: "Praegu oleme me suutelised reaalselt migratsiooni tõkestama, siis meil enam selleks vajalikke võimuhoobasid ei oleks: Piisab kümmekonna suurtehase rajamisest, nagu seda tehti stagnaajal, piisab veel 200-400 tuhande migrandi istutamisest (teatavasti migrant ei juurdu, mõeldud on ilmselt immigranti - MR) Eestimaa pinda ja siis on rahvuse eksistentsi küsimus tõepoolest üheselt otsustatud."

Ilmselt on provokatiivsus sattunud eeltoodud sõnadesse tahtmatult. Ent päriselt välistada ei saa ka võimalust, et esiplaanile on seatud erakondlikud või koguni isiklikud huvid ja nende nimel vahetatakse ideed päevapoliitika peenrahaks. Kuidas muidu seletada kibedat alatooni ES-i sõnades, kui ta peatub rahvuslik-konservatiivsete (artiklis küll nimetatud "äärmusradikaalideks") ringkondade hoiatustel, et sõjavägi võib hävitada kõik meie edusammud, kui me ei oska teda oodata. Võib-olla tahtis ta ise selgitada, kuidas peab tankiroomiku ees käituma. Kuid selleks on kõik võimalused. Eesti rahvas vajab hädasti

käsiraamatut, kus oleksid sees õpetussõnad, kuidas vältida erinevaid terrori liike.

Seni aga hoiab ES pea kangekaelselt liiva all edasi: "Arvan siiski, et 300 tuhat inimest Tallinna lauluväljakul demonstreerivd meie taotluste järjepidevust palju ehedamalt kui tankid tänavatel."

Paraku elame N. Liidus ja ta ise vihjab samuti Tbilisi veretöö koledustele. Selles riigis on ohtlik kolmandikku rahvusest korraga meelitada kausikujulisele platsile, mis hoiab näiteks armee mürkgaase nädalaid paigal. Samuti saab seda kergesti ümber piirata. Kui nendeks ja tuhandeteks teisteks variantideks ei olda Eestimaal valmis, juhtub kindlasti keegi, kes viskab mõrvari poole esimese kivi. Ja vaevalt toimuks see vastuhakk püstipäi, sirgetes ridades ja lehvivate lippudega. Ta osutuks haledaks rüsinaks, kus taevaaluse täidab karjumine ja inimesi aetakse laga nagu jäneseid. Sellises olukorras ei ole sõnad aastakümnete pikkusest moraalsest löögist tõesti enam liialdus.

Mait Raun

"Edasi", 15. juuli 1989

Ei kolmandale vabariigile

"Reede" toimetusele antud intervjuus rõhutas Marju Lauristin ühenduses läheneva Eesti Kongressiga sisulise diskussiooni tähtsust ning leidis, et avalikku vaidlust on seni vähe. Et samas on esitatud mitmesuguseid väiteid, ettepanekuid ja kahtlusi kõnealusel teemal, siis oleks otstarbekas võtta just need mõttevahetuse jätkamise aluseks.

M. Lauristin juhib tähelepanu sellele, et eri ringkonnad ei ole ühiselt määratlenud mõistet "parlamentaarne tee". Kuid üks ja sama mõiste võib esineda hoopis erisugusena ka ühe autori käsitluses. M. Lauristin väidab, et ENSV Ülemnõukogu on praegu "Eesti territooriumi kogu elanikkonna omavalitsusorgan". Veidi edasi ütleb ta, et oleme jõudnud "mitmeparteilise parlamendi moodustamiseni" ja kasutab ÜN kohta sõna "parlament". On selge, et üks asutus ei saa olla korraga parlament (riigi kõrgeim seadusandlik esinduskogu) ja omavalitsusorgan (riigi ühe haldusüksuse - linna, valla jne. - valitsusorgan, mis sõltub riigivõimu keskorganist ja on kontrollialune). Ilmselt tuleb järeldada: M. Lauaristin arvab, et omavalitsusorgan võib sujuvalt üle minna parlamendiks. Ehk täpsemalt: suhteliselt vabad valimised ENSV-s võivad muuta ÜN-i parlamendiks - riigi kõrgeimaks seadusandlikuks organiks. See ühtlasi tähendaks, et suure riigi üks haldusüksuskond - antud juhul ENSV - muutub eraldi iseseisvaks riigiks, haarates oma koosseisu kõik, kes sel hetkel kõnealusel maa-alal asuvad (valimised on ju vabad kõigile). Seda tõlgendust võiks kinnitada M. Lauristini lootus, et uus ÜN peaks "suutma tõepoolest vastutada ainult oma valijaskonna, mitte okupeeriva riigivõimu ees". Niisiis peab uus ÜN ehk tekkiva riigi parlament vastutama oma valijate ees: eesti rahva (umb. 1 miljon), muulaste (umb. 0,6 milj.) ja Nõukogude armeeüksuste ees (umb. 0,15 milj.). (Okupatsiooni mõjustest tulenevat probleemistikku M. Lauristin ei käsitle.) Uuele ÜN-ile antakse ka seda seltskonda integreeriv roll, ta peab "soodustama dialoogi" ja tagama "sisepoliitilise stabiilsuse". Viidatakse sellele, et Lääne poliitikud tunnevad sündiva parlamendi vastu "erilt suurt huvi" - vihje loodetavale välistunnustusele, pidades silmas, et EK üteleja arvates välismaal tunnustamist ei leia.

M. Lauristin kasutab mõisteid **kodanikkond** ja **elanikkond**. Et aga kirjeldatud stsenaariumi aluseks ei ole Eesti Vabariik oma kodanikkonna ja selle õigustega, vaid paljurahvuseline halduspiirkond, siis puudub alus kodanikkonna, ja elanikkonna selgeks õiguslikuks eristamiseks. Autor ütleb, et "kui me ei suuda vastuolu elanikkonna ja kodanikkonna vahel ületada, ei saa me vaadata seadusliku riigivolikogu valimistele kui reaalsele perspektiivile". Ühtlasi soovitatakse "demokraatlikku kokkulepet", mida ei saa tõlgendada teisiti kui elanikkonna ja kodanikkonna õiguste võrdsustamisena valimistel. Seda kinnitab ka M. Lauristini ettepanek anda EK-l kodakondsuse taotlejatele võrdne hääleõigus kodanikega, mis tähendaks loobumist EK omalaadseks ÜN-i täienduseks, mis ei lähtu - nagu ÜN-gi - Eesti Vabariigi kontinuiteedi põhimõttest.

M. Lauristin näib jagavat seisukohta, et õiguslikud põhimõtted peaksid muganema igapäevaste oluprobleemidega. Ometi on selge, et enne õigluse (s.t. Eesti Vabariigi õiguste) taastamist pole võimalik lahendada ühtki tõelist probleemi. Seda tõestab ka praegune reformipraktika, heade algatuste kiire liivajooks. Sel taustal on kahetsusväärne, et EV kontinuiteedi õiguslikel alustel seisvat Eesti Kongressi soovitatakse taandada ühte ritta kõikvõimalike teiste valitavate kogudega. Juttu on EK, ÜN-i ja "võimalikult veel teistegi Eesti esinduskogude" delegatsioonide ühendamisest läbirääkimistel Moskvaga. Loomulikult võivad Moskvat mõjutada kõik, kes seda suudavad (mäletame RR-i üleskutseid saata Moskvasse kirje jms.), kuid Eesti Vabariigi nimel saab kõnelda ainult seile riigi kodanike seaduslik esinduskogu, ühegi teisega pole Moskva kohustatudki EV küsimusi arutama. Kogu Eesti elanikkonna esindajatega saab Moskvas arutada aga ainult "kolmanda vabariigi" loomise küsimust.

"Kolmas vabariik", mõiste, mida M. Lauristin ei kasuta, kuid mille teostamise mehhanismi oleme lühidalt kirjeldanud, tähendaks meile, EV kodanikele oma õigustest loobumist, nende lahustamist vägivaldselt kujundatud olukorras. Me ei saaks enam kunagi nii ulatuslikku initsiatiivi ja kontrolli oma saatuse üle, mis tagaks meie iseolemise ja säilimise. Praegune hävinguprotsess vahest küll aeglustuks, kuid ei peatuks.

"Kolmanda vabariigi" sünnitamisega katkestaksime EV õigusliku järjepidevuse, selle, mis lubab meil praegu taotleda tõeliselt päästvat lahendust. Kontinuiteedi alusel taastatud riigis jääb otsustamisõigus ainult EV kodanikkonnale, kellega võrdseid õigusi saavad lojaalsed ja koostöötahtelised muulased. Kõigile teistele garanteeritakse inimõigused, aga mitte otsustamisõigus eesti rahva saatuse üle.

Igasuguse riikluse puhul on oluline legitiimsuse küsimus. M. Lauristin möönab, et ÜN-il pole "praegu" täit tunnustust elanikonna hulgas, ja väidab teadvat, et ka EK ei saavat rahvalt tõelist tunnustust. Siit teeb ta järelduse, et Eestis on võimukriis, mida põhjustab pikaajaline legitiimsuse puudumine.

Tasub siiski meenutada, et 50 aastat tagasi teostas N. Liit agressiooni Eesti Vabariigi vastu, nii et see riik on tänini okupeeritud ja annekteeritud. Kui rääkida võimukriisist "praegu", siis on jutt vaid okupatsioonivõimu võimetusest anastatud väikeriiki endiste meetoditega valitseda. Kui aga pidada võimukriisiks seda, et Eestis pole pool sajandit olnud seaduslikku valitsust, siis on olukord täna parem kui kunagi enne. Selle võimuvaakumi, mis tekib vägivaldsete struktuuride lagunemisel, võib täita Eesti Kongress, EV kodanike seaduslik esinduskogu, kellel ainukesena kõigist "kogudest" on eeldused asuda seadusliku riigivõimu taastamisele. ÜN võib seda protsessi omalt poolt soodustada, halvimal juhul ka takistada. Põhimõtteliselt on tervitatav M. Lauristini mõte, et ÜN ja EK peaksid

teineteist tunnustama kindlates funktsioonides. Kuid hämmastust tekitab küsimus, "kuidas leida üles see tundlik koht süsteemis, millele vajutamine tooks vahekordadesse Moskvaga muutuse". See koht on ju ammugi leitud: see on kogu süsteemi põhimõtteline ebaseaduslikkus Eesti Vabariigi maa-alal. Seda ebaseaduslikkust ei saa seestpoolt reformida ega sealt välja kasvatada midagi sellist, mis tagaks meie rahva tuleviku. Kõik katsed ÜN-i legitimeerida ja EK õiguslikke aluseid hägustada või alahinnata toovad paratamatult kaasa "kolmanda vabariigi" ohtliku fenomeni. Tahaks loota, et Eesti Vabariigi kodanikkond valib seadusliku alternatiivi, õigusliku tee, mida hakkab käima Eesti Kongress.

Toomas Haug

***Uusi Aeg*, 23. veebruar 1990**

"Ei kolmandale vabariigile!" on üks näide Eesti iseseisvuse taastamise teid käsitlevast poleemikast, mis sisuliselt algas 1987. aastal, võttis aga konkreetsed kontseptuaalsed piirjooned 1989. aastal, kui kuulutati väja kodanike komiteede liikumine ja Eesti Vabariigi taastamine õigusliku järjepidevuse alusel. Mõiste "kolmas vabariik" lansseeriti Edgar Savisaare kõnes septembris 1989 ning tähendas seatipeale ENSV võimustruktuuride ja okupatsiooni ajal kujundatud elanikkonna baasil loodavat uut riiki Eesti Vabariigi nime all. Järjepidevuslased rõhutasid vajadust taastada Eesti Vabariik olemasoleva EV kodanikkonna (EV kodaanikud 1940 ja nende otsesed järektulijad) alusel väljaspool nõukogulikke võimustruktuure. Võitlus kahe suuna vahel kestis mitu aastat ja kulmineerus võitluses Riigikogu valijaskonna määratlemise ümber 1992. aasta kevadel. T. Haugi kirjutis, mis seidluses M. Lauristiniga käsitleb kahe suuna põhilisi erimeelsusi, ilmus üks päev enne ülledukalt kulgenud Eesti Kongressi valimisi. 11. märtsil 1990 võttis EV kodanike esinduskogu vastu otsuse taastada Eesti Vabariigi seaduslik riigivõim järjepidevuse alusel.

Eesti kohast maailmas

Professor Tõnu Parmingu (sõnavõtt Eesti Kongressil)

Lugupeetud Eesti Kongressi saadikud ja külalised, mu daamid ja härrad! Eesti rahval on praegu valida kahe tee vahel - üks, mis arvestab Eesti Vabariigi olemasoluga rahvusvahelises õiguses ja pea kõikide lääneriikide välispoliitikas ning mille loogika tugineb 24. veebruaril 1918. a. välja kuulutatud Eesti Vabariigi järjepidevusele. Ja teine tee, mis üritab mainitud loogikat vastandada umbmäärase uue iseseisvuse mõistega, mis kriitilisele vaatlejale näib olevat uue etiketi külgeriputamine status quo'le. Seistes teelahkmel tuleb teha saatust määrav otsus.

Sooviksin käsitlemisel oleva memorandumi puhul (sõnavõtt peeti enne Eesti Kongressi memorandumi vastuvõtmist - Toim.) esile tuua nelja olulist punkti. Esmalt, mittetunnustamise poliitika aluseks ei ole Balti riikide annekteerimine, vaid võimu ebalegitiimsus sõjaväeliselt okupeeritud territooriumil. Mittetunnustamise poliitika formuleerimine algas 1940. aasta juuni keskel ja see hakkas kehtima 23. juulist samal aastal. Mittetunnustamise poliitika praktiliseks väärtuseks on selle alusel jätkunud de jure Eesti Vabariigi olemasolu. Alternatiivtee suurimaks puuduseks on, et ta nõuab mittetunnustamise poliitika lõpetamist saavutamaks uut tunnustust, mis oleks aga ebatõenäoline arvestades kestva

võimu ebalegitiimsuse probleemi lahendamatusega. See on tee cul de sac'i ehk umbsoolde.

Teiseks, vaatamata okupeeritud Eesti ametlikule teabele, võib siiski nentida, et Läänes on suur sümpaatia Eesti, Läti ja Leedu taasiseseisvumisele. Meenutagem seejuures: kui Austraalia valitsus muutis viisteist aastat tagasi oma mittetunnustamise poliitikat, järgnes avalik poliitiline torm, mis viis valitsuse kukutamisele. Meenutagem USA Kongressi korduvaid resolutsioone, mis üksmeelselt pooldasid iseseisvuse taastamist. Meenutagem USA välisministri James Bakeri sõnavõttu Nõukogude Liidu Ülemnõukogus ja USA presidendi George Bushi läkitust Eesti Nõukogude Liidu Ülemnõukogus ja USA presidendi George Bushi läkitust Eesti Vabariigi aastapäeva puhul. Meenutagem Euroopa Parlamendi ja Euroopa Nõukogu üksmeelseid resolutsioone Balti riikide iseseisvuse küsimuses. Kuid eesti rahva tahet taasiseseisvuse küsimuses peab avaldama eesti rahvas ise. Välisriigid ei saa iseseisvust anda, nad saavad vaid seda tunnustada.

Kolmandaks, Helsingi kokkuleppest on tihti valesti aru saadud. Helsingi kokkulepe ei ole juriidiline leping. Seda kinnitas juba muide USA president George Ford pressikonverentsil 1975. aastal teel Washingtonist Helsingisse. Seda kinnitab ka asjaolu, et USA Kongressi kahe koja nn. Helsingi ühiskomisjonilt saadeti Eesti Kongressile eriläkitus.

Eriti suurt segadust põhjustab mõnede mõtlemises nonde kokkulepete riigipiire puudutav säte. Rõhutagem aga, et ükski lääneriik peale Uus-Meremaa ja Rootsi ei tunnusta Eestit, Lätit ja Leedut osana Nõukogude Liidust. Tähendab lääneriikide seisukohast käib kokkuleppes kõne all olev riigipiir Nõukogude Liidu puhul mitte mööda Läänemerd, vaid piki Eesti, Läti ja Leedu Vabariikide idapiire. Lisaks tuleks esile tuua, et too sama Helsingi kokkulepe lubab sõnaselgelt piiride rahumeelset muutmist.

Ja neljandaks, Eesti Vabariigile taasiseseisvuse taotlejail on olnud viiskümmend aastat oma avaliku diplomaatia saatkond läänemaailmas pagulaseestlaste näol. Tegelikult oleks siin sobiv mainida, et USA eestlaskond astus välisvõitluslikku tegevusse Eesti Vabariigi heaks juba enne pagulaseestluse teket. Nimelt, esimene eestlaste poliitiline võitlusorganisatsioon - Üleilmne Eesti Ühing - loodi New Yorgis juba 1940. aasta suvel.

Tihti arvatakse ekslikult, et mittetunnustamise poliitika on külma sõja igand. Olgem teadlikud, et too poliitika vastava rakendatusega rahvusvahelise õiguse alusel kujunes välja Balti riikide puhul ajavahemikul 1940-1945, olles seega paika pandud enne külma sõja algust.

Olgem ka teadlikud, et ilma väliseestlaste ja pagulaseestlaste ning Eesti Vabariigi diplomaatiliste esindajate suure panuseta ei oleks mittetunnustamise poliitika üle elanud sõja-aastaid ega säilinud tänaseni. Püüdlusel taastada Eesti Vabariigile iseseisvus de facto on praegu soodsad rahvusvahelised tingimused, lisaks ka tugev üksmeelne poolehoid nende hulgas, kes välismaailmas asudes seda eesmärki kõige aktiivsemalt toetavad - see on Eesti Vabariigi kodanikud ja nende järeltulijad eksiilis. Eesti Kongressi valimistel käis hääletamas rohkem inimesi, kui ühel Eesti Vabariigi Riigikogu valimisel. Arvan, et eesti rahvas on seega öelnud oma arvamuse, avaldanud oma tahet Eesti tuleviku suhtes Eesti Kongressi kaudu. Eestlus välismaal seisab tervikuna abivalmilt Eesti Kongressi õilsa sihi teenistuses, Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel. Meil teist soovi ei ole, teisiti me talitada ei suudaks. Elagu Eesti Vabariik!

"Päevaleht", 15. märts 1990

Eesti Kongressi tegevuskava Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel

Eesti Kongress on Eesti Vabariigi seadusliku riigivõimu taastaja.

Eesti Vabariigi faktilise iseseisvuse taastamine ja Eesti Vabariigi põhiseadusliku riigivõimu taasloomine eeldab okupatsiooni ja anneksiooni lõpetamist Eesti Vabariigi maa- alal, mis peab soovitavalt toimuma rahvusvaheliste vaatlejate kohalolekul ning rahvusvaheliste rahuvalvejõudude kontrolli all. Selleks peab Eesti Kongress vajalikuks:

1.Alustada rahvusvahelisi läbirääkimisi, sealhulgas suurriikide valitsustega, kasutades Eesti Vabariigi diplomaatilisi esindusi ja Eesti Kongressi poolt volitatud välisdelegatsiooni. Astuda samme Eesti iseseisvuse taastamise heaks Euroopa julgeoleku- ja koostöönõupidamistel, Europarlamendis ja teistes rahvusvahelistes institutsioonides.

2.Astuda NSV Liidu valitsusega läbirääkimistesse, mille eesmärgiks on Eesti Kongressi poolt volitatud esinduse ja NSV Liidu valitsuse vahel sõlmitav lepe, mis sätestab okupatsiooni ja anneksiooni lõpetamise konkreetsed tähtajad Eesti Vabariigi maa-alal Tartu rahulepingus määratud piirides.

3.Eesti Vabariigi põhiseadusliku rahvaesinduse kokkuastumiseni väljendab Eesti Kongress Eesti Vabariigi kodanikkonna kui kõrgeima riigivõimu kandja seaduslikku tahet. Eesti Kongressi ainupädevusse kuuluvad Eesti Vabariigi riiklikku ja rahvusvahelis-õigusliku staatuse küsimused üleminekuperioodi vältel. Eesti NSV Ülemnõukogu ja tema poolt moodustatud omavalitsus on okupatsioonivõimu kohalikud haldusasutused. Eesti NSV haldusasutuste pädevusse kuulub tsiviilelu normaalse funktsioneerimise ja korra tagamine Eestis üleminekuperioodi vältel. Sealjuures peab Eesti NSV haldusasutuste tegevus täielikult vastama rahvusvahelise õiguse normidele ning olema kooskõlas Eesti Kongressi otsustega. Eesti Kongress ja Eesti NSV haldusasutused ei ole kumbki seadustatav Eesti Vabariigi seadusliku riigivõimuna, kuna nende valimised ei ole toimunud rahvusvaheliselt aktsepteeritavates tingimustes. Eesti Kongress või tema poolt volitatud esindus on valmis läbi rääkima Eesti NSV haldusasutustega koostöö üle Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel õigusliku järjepidevuse alusel. VAJADUSE KORRAL ON EESTI KONGRESS VALMIS VÕTMA ENDA PEALE RIIGIVÕIMU KANDJA KOHUSTUSED.

4.Kuni Eesti Vabariigi kõrgeima põhiseadusliku esinduskogu taastamiseni tegutseval üleminekuvalitsusel peab olema Eesti Kongressi usaldus.

5. Eesti Vabariik on taastatud hetkest, mil astub kokku Eesti Vabariigi põhiseaduslik rahvaesindus - Riigikogu. Riigikogu valimised saavad toimuda pärast okupatsiooni lõpetamist või siis olukorras, kus okupatsiooniväed neutraliseeritakse poliitiliselt kokkuleppel NSV Liiduga ja lokaliseeritakse. Valimiste rahvusvaheline tunnustamine tagatakse asjakohaste lepetega ja vaatlejate kohalolekuga. Sellise olukorra saavutamiseks peab Eesti Kongress vajalikuks kõigi Eesti poliitiliste jõudude kooskõlastatud tegevust sisepoliitilise stabiilsuse ja välispoliitilise toetuse tagamiseks.

6.Vabariigi valitsus nimetatakse ametisse vastavalt kehtivale Eesti Vabariigi põhiseadusele. Seejärel kuulutab Riigikogu välja presidendivalimised. Kuni valitud presidendi ametisseastumiseni täidab põhiseaduses ettenähtud presidendi funktsioone peaminister presidendi ülesannetes.

Riigikogul on õigus algatada põhiseaduse muutmist vastavalt Eesti Vabariigi Põhiseadusega kehtestatud korrale.

7.Eesti Vabariigi põhiseaduslikud institutsioonid normaliseerivad suhted NSV Liiduga, lähtudes Eesti Vabariigi ja NSV Liidu vahel kuni 23. augustini 1939. aastal kehtinud ja tänaseni oma jõu säilitanud lepingutest. Sealjuures nõuab Eesti Vabariik NSV Liidu käest kompensatsiooni okupatsiooni ja anneksiooni läbi tekitatud kahjude hüvitamiseks. Riigikogu ja Vabariigi Valitsus asuvad Eesti Vabariigi kaitsevõe taasloomisele ning koordineerivad seejärel rahvusvahelistes rahuvalvejõudude väljaviimist Eesti Vabariigi maa-alalt.

Käesolev kava loob aluse rahvusvahelise õiguse tegelikuks rakendamiseks Eesti Vabariigi iseseisvuse rahumeelsel taastamisel.

Tallinnas, 12. märtsil 1990

"Päevaleht", 15. märts 1990

Eesti Kongressi valimistel ei õnnestunud Rahvarindel juhtpositsiooni saavutada. Ehkki Eesti Komitee koosseisu valiti kongressil M. Lauristin, E. Savisaar, E. Leisson ja mitmeid teisi Rahvarinde juhte, jäid nad ka seal vähemusse. Erinevalt rahvuslikest liikumistest pooldati nn. kolmandat Eesti vabariiki, mis ei oleks 1918. aastal sündinud Eesti riigi õigusjärglane. Ka Eesti Komitee valimistel jäid Rahvarinde esindajad vähemusse. Et rahvuslikud jõud suures osas loobusid Ülemnõukokku kandideerimast, said ENSV ÜN valaimistel said rahvarinde saadikud enamuse ja moodustasid valitsuse. 15. mail 1990. a. toimus Toompeal M. Lõssenko juhtimisel Interrinde väljaastumine. E. Savisaar kutsus rahvast Toompeale appi. Pärast muulaste lahkumist toimus Toompeal E. Savisaare ja A. Rüütli auks manifestatsioon.

Poliitiline show Toompeal

Toompea kants on näinud Eestimaa sageli vastuoludest lõhestatud ajaloo jooksul palju eriilmelisi sündmusi. Pika Hermanni tornis on lehvinud eri värvi ja eri mõttelaadi esindavad lipud. Igaühe heiskajad on end tembeldanud Eestimaa päästjateks ning teostanud see loosung huulil, oma ambitsioone nii hästi või halvasti, kui see on õnnestunud.

15. mail kogunes punalippudega rahvahulk Toompea lossi ette väljendama vene keeles oma nördimust eesti keelt kõnelevate kodanike katsete üle taastada Eesti Vabariik. Ehkki iseseisvust veel ei ole ja ehkki okupeeritud EV tänavail jalutasid 15. mail musti barette ja rohelisi mütse kandvad punaste käesidemetega N. Liidu armee patrullid, arvas Toompeale kogunenud rahvahulk sellisest jõudemonstratsioonist veel vähe olevat. Varguse eest miilitsast vallandatud Lõssenko ja teised tulihingelised oraatorid otsustasid eestlaste närve kõditada. Toompea lossi väravalukk viiliti läbi (muugiti lahti?). Selle taga seisev sümboolse väärtusega barrikaad - veoauto - lükati eest ning show lossiõuel võis alata ... Mõnikümmend militsatöötajat vaatas toimuvat "kõigutamatu rahuga" pealt.

Meeli aitas elevil hoida punalipu heiskamine eestlaste trikoloori kõrvale. Tõsi küll, see ei saanud seal lehvida kaua.

Kogunenud rahvahulk lossi nii väga ei kippunudki. Tegevust jätkus niigi. Pealegi ei tulda sellist vägevat kantsi nagu Toompea vallutama, kaks kätt taskus ning paar lippu ja loosungit pihus. Oh ei, ma ei arva, et kogunenud miitingulistel eestlaste vabariigi suhtes mingeid õrnu tundeid oleks - otse vastupidi - kuid... lahing jäi andmata. Huvitav on märkida sedagi, et otsekui havi käsul hoidsid miilits ja julgeolek seekord Toompea praeguse valitsuse poole. Sellest hoolimata otsustati korraldada veel üks ajalooline samm: nüüd kutsuti Toompeale juba eestlasi oma rahvuslippude alla. Inimesed tulidki puhtast südamest oma riiki kaitsma. Esimeste kohalejõudnute vahelt sammusid Toompealt alla äsja punalippude all seisnud miitingulised, et uutele tulijatele ruumi teha. Ka taandumisaktsiooni eesotsas oli - Lõssenko. Eestlased tulid ja laulsid oma rahvuslikke laule. Kindlasti aitas Toompeale tulek meie rahvustunde ja kaitsevalmiduse tõusule oluliselt kaasa. Ent ometi... Antagu mulle andeks, kuid rahvaga manipuleeriti briljantosavalt. Nii punalippude kui trikolooride kandjatega. Tunnistagem endile kätt südamele pannes: tegelikult polnud ju ei lossi vallutamiskatset ega ka mitte selle päästmist. Oli - poliitiline show.

Kui juba impeerium on sunnitud end koomale tõmbama, siis tuleb seda teha impeeriumile võimalikult valutult. Ent impeerium ei saa jätta muljet, et teeb seda vabatahtlikult. Riikliku Julgeoleku Komitee - ajaloos kurikuulsalt hiilgavate pöörete ja revolutsioonide suurlavastaja - ei saa istuda käed rüpes. Aeg on edasi läinud, kogemusi ja oskusi lisandunud lausa kuhjaga. Milline oli KGB roll üleeile? Miks - jumala eest - me ei tohiks niiviisi küsida? Kelle pool oldi?

Kes siis osutus võitjaks 15. mail? Vastus saab olla vaid üks - praegune valitsus. Tuli ju sini-must-valgetega rahvahulk teda kaitsma, temale oma toetust ja truudust üles näitama. Ja miks ka mitte? Valitsus ju ometi vajab kaitset Eesti Vabariigi seaduslike õiguste maksmapanekul.

25. mail koguneb Eesti Kongress. Tee, mis tahad, aga sisuliselt alternatiivne organ Eesti Ülemnõukogule. Selles mõttes kindlustas 15. mai praeguse Ülemnõukogu positsioone. Riiki päästavad ju praegu nemad. Või kuidas? Või kes siis?

Vaadakem tõele näkku, ärge kartkem seda, ja püüdkem nii iseendi kui kõigi eestimaalaste jaoks leida vastus küsimusele: mis toimus Toompeal 15. mail 1990? Me ju vajame vastust, ausat ja otsekohest, sest olgem eelkõige - Inimesed.

Jaanus Betlem

"Õhtuleht", 17. mai 1990

Vabariiklaste Koonderakonna Algatuskeskuse poliitiline avaldus

Pool sajandit tagasi purustas võõramaine vägivallavõim rahvusliku demokraatia ideaalidele pürgiva noore Eesti omariikluse. Põrmu paisati tema iseseisvusaated, alalhoidlikkus mõtte- ja eluviisis. Algas eesti ühiskonna traagiline allakäik, mis pole veel lõppenud.

Tänaseni pole me lõpuni mõistnud, millise juhitamatu inertsiga liigub tõe ja moraali hüljanud ühiskond hukatusse. Paraku on möödaniku väärastavad jäljed ka inimeses. Eelkõige see on põhjus, miks praeguse eesti ühiskonna kriis on lähenemas pöördumatusele. Mõjuvõimsad ühiskondlikud jõud on tekitanud ühiskonnas suutmatuse ausalt teadvustada kujunenud situatsiooni dramatismi.

Lõputu manipuleerimine tõega, häälestatus ühepoolsetele kompromissidele, ettepanekud "reaalpoliitikaks" peidavad endas lisaks kohatisele koomilisusele ühtlikku status quo doktriini. Iseseisvusliikumisest on saanud sisutühi mõiste, millega on igal võimalikul juhul mugav põhjendada riigis valitsevat laost ning häälestada ühiskonda leplikkusele.

Liputvahetus on toonud inimestele näilist kergendust. Ometi on tänase tegelikkuse foonil silmakirjalik rääkida Eesti iseseisvuse peatsest saabumisest. Suhtel NSV Liiduga on reguleerimata, okupatsioon kestab, NSV Liidu sõjaline kohalolek on impeeriumimeelsete jõudude avantüristliku tegevuse garantiiks. Rahvusühtsust deklareerivate Eesti isamaaliste jõudude killustatus ulatub kohati mõttetuseni ja tegeliku ühiskondliku osavõtamatuseni. Radikaalne majandusreform on praktiliselt peatunud. Aina formaalsemaks muutub inimese kui peamise ühiskondliku subjekti sotsiaalne kaitstus. Kõik see näitab, et ühiskonnal puudub kontseptuaalne tegevusstrateegia. Sellises poliitiliselt kahemõttelises olukorras laienevad korruptsioon ja käendus, levivad vargus, vägivald ja spekulatsioon. On olnud ohjeldamatu hindade tõus. Süvenevas inflatsioonis levib väärarusaam, nagu tähendaks majanduse liberaliseerimine õigust majanduslikuks piraatluseks ning totaalseks äritsemiseks kõigega, kaasa arvatud rahvuslik vara. Elujõulisena jätkavad toimimist totalitaarse elukorralduse põhimõtted ja mehhanismid, uute siltide varjus taastatakse käsumajanduslikke struktuure, ühiskondliku kontrolli süsteemid on lakanud toimimast.

Kõik isamaa ja inimliku aatega seonduv on kaotamas oma üldtunnustatud mainet. Liiga tihti on põhjust tunda häbi.

Ühiskondliku hinnangu üldsõnalisus ja umbisikulisus ei võimalda hukka mõista konkreetset kurjust, mille moraalne kahju on määratu. Eelkõige tähendab see inimeste väärtushinnangute moondumist. Riik, eirates tõe ülimuslikkust ühiskondlikes suhetes, on kaotanud võime pretendeerida moraalsusele.

On iseloomulik, et rahvale jääb seejuures passiivse pealtvaataja roll. Sotsialistlik-utopistlik müüt ühiskonna imepärasest tervendamisest taotleb tegelikult riigi kõikumalöönud ülimuslikkuse taastamist inimese suhtes. See tähendab inimliku algatus- ja tegevusvabaduse ahistamist, selle taasmuutumist käsutäitmisvabaduseks - küll mõnevõrra muutunud olustikus.

Kokkuvõttes tähendab selline orientatsioon eesti ühiskonna poliitilise arengu takerdumist, olemasolevate poliitiliste jõudude ressursside ammendumist ja sügavat aatekriisi.

*

Tunnetades kõikidele raskustele vaatamata aatelise mõttekaasluse jõudu, näeme me väljapääsu olukorrast selle potentsiaali viivitamatus rakendamises. Ainult selles näeme me eeldust ISAMAA taassünniks.

Olgu see põgusaks selgituseks, miks oleme algatanud poliitilise partei Vabariiklaste Koonderakonna loomise. Meie põhimõtted ja tegevuskavad on lühikirjutatud manifestis ja programmis.

Valged alustavad ja võidavad.

Tallinnas, lõikuskuu 15. päeval

Avaldusele on andnud oma allkirja:
Heino-Enn Arpo, Sven Leit, Johannes Buudsen, Jüri Luik, Anne Eenpalu, Ülo Nugis, Peeter Ello, Mart NuttSven Jürgenson, Kalju Ots, Valeri Kalabugin, Olavi Paide, Tõnu Kaldre, Ülo Pärnits, Indrek Kannik, Matti Päts, Arno Kikas, Ain Põdra, Valter Klaos, Juhan Reinsalu, Mati Klein, Kalmer Saar, Raivo Kolle, Ott Sandrak, Nathan Kukk , Enno Selirand, Heino Kulvere, Leo Štarkov, Mati Kunsk, Avo-Rein Tereping, Tõnu Kõrda, Karl Tilik, Agu Laius, Enn Tonka, Jüri Liesment, Ants Tuur

"Päevaleht", 22. august 1990

1990. aastal lõppes erinevate poliitiliste orientatsioonidega liikumiste organiseerumine parteideks. Vasakpoolsed parteid, lisaks EKP-le, tulid peamiselt rahvarindest. Välja kujunes tihe koostöö rahvuslike parempoolsete parteide vahel. Need on Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei, Vabariiklaste Koonderakond, Eesti Kristlik-Demokraatlik Liit, Eesti Kristlik-Demokraatlik Erakond ja Konservatiivne Rahvaerakond, kes 1991. a. moodustasid Jaan Tõnissoni Instituudi Tsentrijõududest tuleb vaieldamatult kõige olulisemaks lugeda Eesti Liberaal-Demokraatliku Partei moodustamist 1990. aasta aprillis. Partei tuumikuks sai loominguline intelligents, kes oli varem olnud seotud rahvarindega (E. Põldroos, H. Baru jt.) ja Loomeliitude Kultuurinõukoguga (J. Jõerüüt, P.-E. Rummo, jt.)

Liberalismist meil ja mujal

Sõnana tähendab see lihtsalt vabameelsust, kuid mõistena ka konkreetset poliitilist ühiskondlikku suunda. Tänases Eestis on liberalismiloosung olnud sotsiaaldemokraatia kõrval eelistatuimaks uute erakondade kujunemisel. Eelmisel nädalal loodi Eesti Liberaaldemokraatlik Partei. Võib oletada, et ka ERSP võtab kursi liberalismile. Soovist liituda Liberaalse Internatsionaaliga võib seda järeldada. Ennekõike tuleks aga heita pilk liberalismi olemusele ja tekkeloole.

Tänapäeva liberaalid peavad oma aatelisteks eelkäijateks valgustusajastu mõtlejaid - J. Locke'i, Ch. de Montesquieu'd, füsiokraate, D. Ricardot jt. Oma poliitilisteks eelkäijateks peetakse Briti viige ja Prantsuse žirondiine, ühesõnaga liikumisi, mis olid suunatud feodaalsete tõkete kaotamisele ja absolutismi ning kiriku monopoli piiramisele. Ideaalideks on algusest peale olnud parlamentarism, võimude lahusus ning isikuvabadused. Liberaalid on alati kaitsnud eraomandit ja taotlenud riigi reguleeriva osa vähendamist.

XIX sajandit võib pidada liberalismi tõusu- ja hiilgeajaks Lääne-Euroopas. Sajandi viimastel aastakümnetel alanud konservatismi põhjalik reformeerimine ja sotsialistliku liikumise kujunemine surusid liberaalid ning viimastest pisut vasakul asetsenud radikaalid kahe tule vahele. Liberaalide mänguruum ahenes eriti seetõttu, et konservatiivid võtsid omaks liberaalide seisukohad isikuvabaduse ja riigivõimu piiramise küsimuses, sotsialistid viisid aga töölistest hääletajaskonna endi taha. Radikaalid ei pidanud vastu ning lakkasid käesoleva sajandi algul tegutsemast. Liberaalidest kujunes aga tüüpiline keskpartei sellega kaasnevate puuduste ja voorustega.

Selle sajandi alguskümnendeil võis märgatga kõigi jõudude nihet vasakule. Ka liberaalide poliitikasse, eriti majanduskäsitlusse tekkisid riigi osalist sekkumist

õigustavad kontseptsioonid (näit Keynesi teooria). Ometi on liberalismile sellest ajast saadik omane stabiilne, kuid pidev taandumine nii konservatismi kui sotsialismi ees. Näiteks Inglismaal pole Liberaalne Partei peale 1924. aastat valitsusse pääsenud, kui jätta kõrvale sõja-aastad. Liberaalid pole suutnud pakkuda originaalset poliitilist programmi, on jäänud kõikuvaks vahekihiks konservatiivide ja sotsialistide seas. See ei tähenda, et nad ei etenda tänapäeva poliitikas tähtsat osa. Saksa Vabad Demokraadid on pea iga valitsuse moodustamisel osutunud kaalukeeleks, millest muidugi ka ülejooksiku kuulsus. Rootsi Rahvapartei, Rootsi ja Soome Keskerakonnad on praegu opositsioonis juhtpositsioonil. Liberaalidega on neil vähe ühist. Kas liberaalid ongi mõeldud taanduma või seisab neil ees teine tähelend, sõltub poliitilistest arengutest tulevikus.

Sellel, miks paljud tekkivad erakonnad Eestis soovivad kanda liberalismi märki, on omad põhjused. Kõigepealt on Eestis seostatud liberaalsust alati hea tooniga. Liberalismi rõhutades saab end selgelt eraldada sotsiaaldemokraatidest, tõmbamata enesele seejuures kahtlusi, mida tekitaks konservatiivide nime kasutamine. Teiseks on liberalismil Eestis väärikad eelkäijad juba ainuüksi Jaan Tõnissoni näol. Väga kasulik on see loorberipärg endale pähe tõsta. Samuti võib praeguses olukorras kergesti näidata, et liberaalid ja konservatiivid on tahes tahtmata sunnitud ajama ühesugust poliitikat. Majanduse riigistatus on täielik ja inimvabadused nullseisus. Kommunismi kui arvestatava poliitilise jõu taganemise järel Eesti poliitiliselt areenilt kujunevadki ilmselt liberaalid kõige kaalukamaks opositsiooniks sotsialistidele, mis viib neid enam paremale.

Pole põhjust tunda muret, et ühte poliitilist ideed propageerivaid erakondi tekib mitu. See on iga noore demokraatia lastehaigus, millel ka häid tagajärgi. Välditakse liigselt tsentraliseeritud organisatsioonide monopoliseisundit. Täiesti loomulik, et mõne aasta möödudes grupeeruvad erakonnad ümber ja teiste Põhjamaade eeskujul kujuneb kolm suurt erakonda - sotsiaaldemokraatlik, liberaalne ja konservatiivne ning mõned väikeerakonnad. Missugust osa aga hakkavad etendama liberaalid tuleviku Eestis, sõltub Euroopa üldisest arengust. Võrdlemisi reaalne, et nad jäävad sotsialistide ja konservatiivide varju nagu nende vennasparteid.

Mart Nutt

"Eesti Ekspress", 16. märts 1990